

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

заснований у 2007 р.

Випуск 66

КИЇВ – 2021

УДК 338.483(082)

ББК 65.433я43

Г35

ISSN 2308-135X

Географія та туризм: науковий журнал /ред. кол.: Запотоцький С.П. (гол. ред.) та ін. – К.: Альфа-ПК, 2021. – Вип. 66 – 88с.

Науковий журнал висвітлює актуальні питання теорії та практики туризму, країнознавчих досліджень, проблем регіонального розвитку, теорії та практики природничої географії.

Для фахівців сфери туризму, наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Головний редактор: *Запотоцький Сергій Петрович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Заступник головного редактора: *Любіцева Ольга Олександрівна*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Відповідальний секретар: *Сировець Сергій Юрійович*, кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Члени редколегії: *Антоненко Володимир Степанович*, доктор географічних наук, професор, Київський університет культури, м. Київ, Україна. *Антонюк Наталія Володимирівна*, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Бабушко Світлана Ростиславівна*, доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ. *Бучко Жанна Іванівна*, кандидат географічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна. *Гукалова Ірина Володимирівна*, доктор географічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна. *Дністрянський Мирослав Степанович*, доктор географічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Зеленська Любов Іванівна*, доктор педагогічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна. *Колотуха Олександр Васильович*, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, м.Кропивницький, Україна. *Кристев Віліян*, кандидат географічних наук, доцент, Економічний університет, м. Варна, Болгарія. *Мальська Марта Пилипівна*, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Михайленко Валерій Петрович*, кандидат хімічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Плахотнік Ольга Василівна*, доктор педагогічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Поляк Ольга Вікторівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Рудковський Олександр Володимирович*, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Самойленко Віктор Миколайович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сарменто Жоао*, кандидат географічних наук, доцент, Університет Мінью, м. Брага, Португалія. *Сніжко Сергій Іванович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сокол Тетяна Георгіївна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна. *Стебельський Ігор*, доктор географічних наук, професор, Віндзорський університет, м. Віндзор, Канада. *Ткач Олег Іванович*, доктор політичних наук, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Уварова Ганна Шевкетівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна. *Хільчевський Валентин Кирилович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Цвих Володимир Федорович*, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Чепурда Лариса Михайлівна*, доктор економічних наук, професор, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна. *Яворська Вікторія Володимирівна*, доктор географічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна.

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: м. Київ, МСП-680, проспект Глушкова, 2-а. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра країнознавства та туризму, тел. 521-32-49.

Зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 23969-13809 ПР від 11.05.2019.

Наукове фахове видання України, географія. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р., № 886.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 28 грудня 2021 р., протокол №6.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

УДК 338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.3-9>

Бучко Жанна Іванівна,
доктор географічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

ТУРИСТИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ КАРАНТИНУ: ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА РІШЕННЯ

Метою написання статті є обґрунтування методичної та технологічної складових організації та впровадження дистанційного навчання та узагальнення досвіду його використання на прикладі технологічної платформи Moodle, що діє в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Методика роботи полягала в систематизації чотирьох місяців досвіду дистанційної освіти, здобутого в умовах обмежень карантину та соціального дистанціювання під час епідемії COVID-19. Проаналізовано й співставлено різноманітні платформи та інформаційні ресурси онлайн-навчання та виокремлено їх переваги й недоліки. Синтезовано комплексний підхід до організації та впровадження дистанційного навчання.

Результати. Автором було узагальнено виклики, що постали перед освітою та суб'єктами освітнього процесу в час запровадження карантинних обмежень та інтенсивного впровадження методик, моделей і технологій дистанційного навчання в процесі підготовки фахівців туризму. Виявлено переваги дистанційного навчання в умовах карантину: доступність, мобільність, технологічність, гнучкість. Обґрунтовано вибір режиму дистанційної форми навчання: індивідуального, асинхронного та синхронного. Встановлено переваги некомерційної системи дистанційної освіти Moodle для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів, які готують фахівців сфери туризму. Виділені переваги системи Moodle: вільне та безкоштовне розповсюдження; поширення програми у відкритому коді; можливості для комунікації; наявність інструментів для оцінювання самостійної роботи і знань студентів; зручний інтерфейс. Виявлено ключові тенденції ефективного вирішення прикладних питань дистанційного навчання щодо пошуку й застосування різноманітних технологічних платформ та інших ресурсів, а саме: швидка адаптація до нових умов, пошук, апробування та опанування можливостями технологічних платформ дистанційного онлайн-навчання; наповнення навчальних дистанційних курсів відповідними навчально-методичними матеріалами; розробка швидких алгоритмів комунікації зі студентами; перехід до онлайн-занять за розкладом; проведення атестаційних та кваліфікаційних випускових іспитів у синхронному режимі. Запропоновано алгоритм організації та впровадження дистанційного онлайн-навчання на прикладі дисципліни «Екологічний агротуризм» для студентів спеціальності 242 «Туризм» освітньої програми «Міжнародний туризм». Виявлено переваги й недоліки дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень в туристичній освіті України.

Науковою новизною роботи є рекомендації щодо оптимальних підходів в організації дистанційного онлайн-навчання, його технологічних особливостей.

Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження отриманого досвіду у навчальний процес відповідно до викликів карантинних обмежень в освіті найближчого часового періоду. Результати дослідження використані в підготовці фахівців з туризму в навчальному процесі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Ключові слова: туристична освіта, дистанційне навчання, карантинні обмеження.

УДК 338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.3-9>

Бучко Жанна Іванівна,
доктор географических наук, доцент

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г.
Черновцы, Украина, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

ТУРИСТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ КАРАНТИНА: ВЫЗОВЫ, ТЕНДЕНЦИИ И РЕШЕНИЯ

Цель написания статьи – обоснование методической и технологической составляющих организации и внедрения дистанционного образования и обобщение опыта его использования на примере технологической платформы Moodle, что действует в Черновицком национальном университете имени Юрия Федьковича.

Методика работы состояла в систематизации четырёх месяцев дистанционной работы в условиях ограничения карантина и социального дистанцирования во время эпидемии COVID-19. Проанализировано и сопоставлено разнообразные платформы и информационные ресурсы онлайн-обучения и выявлено ихние преимущества и недостатки. Синтезирован комплексный подход к организации и внедрению дистанционного образования.

Результаты. Автором обобщены вызовы, которые возникли перед образованием и субъектами образовательного процесса во время действия карантинных ограничений и интенсивного внедрения методик, моделей и технологий дистанционного обучения в процессе подготовки специалистов туризма. Выявлены преимущества дистанционного образования в условиях карантина: доступность, мобильность, технологичность, гибкость. Обоснован выбор режима дистанционной формы обучения: индивидуального, асинхронного, синхронного. Установлено преимущества некоммерческой системы дистанционного образования Moodle для внедрения в учебный процесс высших учебных заведений, которые готовят специалистов сферы туризма. Выделены преимущества системы Moodle: свободное и бесплатное распространение; распространение программы в открытом коде; возможности для коммуникации; наличие инструментов для оценки самостоятельной работы и знаний студентов; удобный интерфейс. Выявлены ключевые тенденции эффективного решения прикладных вопросов дистанционного образования в отношении поиска и использования разнообразных технологических платформ и других ресурсов, а именно: быстрая адаптация к новым условиям, поиск, апробирование и освоение возможностей технологических платформ дистанционного онлайн-обучения; наполнение учебных дистанционных курсов соответствующими учебно-методическими материалами; разработка быстрых алгоритмов коммуникации со студентами; переход к онлайн-занятиям по расписанию; проведение аттестационных и квалификационных выпускных экзаменов в синхронном режиме. Предложен алгоритм организации и внедрения дистанционного онлайн-образования на примере учебной дисциплины «Экологический агротуризм» для студентов специальности 242 «Туризм» образовательной программы «Международный туризм». Выявлено преимущества и недостатки дистанционного образования в условиях карантинных ограничений в туристическом образовании Украины.

Научной новизной работы есть рекомендации в отношении оптимальных подходов в организации дистанционного онлайн-образования, его технологических особенностей.

Практическое значение исследования состоит в возможности внедрения полученного опыта в учебный процесс соответственно к вызовам карантинных ограничений в образовании ближайшего временного периода. Результаты исследования использованы в подготовке специалистов по туризму в учебном процессе Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича.

Ключевые слова: туристическое образование, дистанционное обучение, карантинные ограничения.

UDC 338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.3-9>

Buchko Zhanna Ivanivna,
Doctor Of Sciences (Geography), Associate Professor

Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine,
e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

TOURISM EDUCATION IN QUARANTINE REALITY: CHALLENGES, TENDENCIES, AND SOLUTIONS

The goals of this article are to explain the methodological and technological components that were used to plan and implement distance learning and to share the general experience of distance learning using Moodle learning management system at Yuri Fedkovych Chernivtsi National University.

The methodology of our work was based on systematizing the experience we gained during the four months of distance learning in the reality of quarantine and shelter-in-place requirements of COVID-19 epidemics. We analyzed and compared various online platforms and information resources and identified their advantages and disadvantages. As a result, a universal approach to organizing and providing instruction remotely has been synthesized.

The results. The authors have summarized the challenges facing education and the subjects of the educational process during the introduction of quarantine restrictions and intensive implementation of methods, models, and technologies of distance learning in the training of tourism professionals. The findings show the advantages of distance learning under quarantine conditions. They include accessibility, mobility, manufacturability, and flexibility. We also provide reasoning for our choice of distance learning mode: individual, asynchronous and synchronous. We also show the advantages of the open-source learning management system Moodle for the use in the institutions of higher education that train professionals in the field of tourism. We highlight the following advantages of Moodle as a distance learning platform: unlimited and free distribution, open source, opportunities for communication, tools for assessing students' work and progress, and user-friendly interface. We have established key tendencies of effective solutions of applied challenges in distance learning from the point of view of identifying and adopting different technological platforms and other resources. They include rapid adaptation to new conditions, exploring the affordances of technological platforms for distance learning, building distance courses in Moodle and filling course shells with appropriate learning materials, development of fast algorithms of communication with students, transition to and scheduling of online classes, conducting attestation and qualifying final exams synchronously. We explain our procedural workflow of implementing distance learning using an example of teaching a course on "Ecological Agro-Tourism" to students in specialty code 242, "Tourism" of the educational program "International tourism." We provide a list of pros and cons of distance learning specific for tourism education in Ukraine during quarantine-imposed restrictions.

The novelty of this work is in the developed recommendations on optimal approaches to setting up online distance learning and the related specific technology solutions.

The implications of this study show the possibilities and ways of incorporating the compiled experience to the educational process of other majors as related to challenges in education due to quarantine-related restrictions. The results of our study were applied to facilitate professional education at Yuri Fedkovych Chernivtsi National University.

Keywords: tourism education, distance learning, quarantine-imposed restrictions

Постановка проблеми. В умовах трансформації режиму карантину в світі розвивається експертний діалог щодо тенденцій проведення навчання в закладах освіти, зокрема й вищої. Зростає зацікавленість і попит на альтернативні джерела та механізми отримання необхідних знань і перспективних навичок. У цих умовах вітчизняні громадсько-експертні обговорення поточних проблем освіти поки що сконцентровані переважно на прикладних питаннях «дистанційного навчання», створенню, пошуку й застосуванню різноманітних технологічних платформ та ресурсів.

Терміни Moodle, Google meet, Zoom, Cisco Webex Meeting тощо, які донедавна ще зовсім не були актуальними й популярними, упродовж короткого періоду наповнилися сенсом і стали щоденною реальністю та відповіддю на виклики, спричинені пандемією COVID-19.

Вимушене впровадження онлайн-навчання, з одного боку, прискорило освоєння дистанційних технологій, зробивши освіту доступнішою. З іншого, з'явилося багато викликів і питань: як завершиться навчальний рік, відбудеться вступна кампанія і у якому форматі розпочнеться новий навчальний рік? Однозначних відповідей на усі ці питання немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загострення інтересу до дистанційної освіти, технологічних платформ та ресурсів пов'язане з осмисленням інноваційних змін, що відбуваються у світі. У дослідженнях Миронова Ю.Б., Миронової М.І. зокрема значна увага приділяється ролі дистанційного навчання як ефективної форми організації самостійної роботи у процесі підготовки фахівців сфери туризму. На думку авторів, «Дистанційна освіта органічно поєднує комп'ютерні та Інтернет-технології навчання. Сучасні технології, на яких базуються дистанційні курси, є з'єднувальною ланкою між студентом і викладачем, які можуть перебувати за тисячі кілометрів один від одного. Навчання проводиться за допомогою мережі Інтернет, по e-mail та за допомогою сучасних месенджерів» [1].

Особливо актуальними питання дистанційної освіти постали на початку 2020 року у зв'язку з впливом пандемії COVID-19, яка докорінно змінила освітній ландшафт. Ці проблеми порушуються в працях Полторакова О. та Щиголь І., які загострюють увагу на прикладних питаннях дистанційного навчання. Йдеться зокрема про формування Soft Skills, до яких зараховують «навички комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, вміння полагоджувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, розуміння важливості дедлайнів, здатність логічно і системно мислити, креативність та інше» [4]. Оцінюючи онлайн-освіту в цілому позитивно, деякі автори застерігають щодо її недоліків, серед яких – загрози самоорганізації та ефективному управлінню своїм навчальним процесом. Цьому присвячена стаття проректорки Українського католицького університету Опацької С. [2], в якій серед інших питань порушується проблема, перед якою постає абітурієнт: як обрати університет та спеціальність в умовах кризи, карантину і глобальних освітніх змін?

Без широкомасштабного впровадження онлайн-технологій неможливе також вирішення питань доступності та інклюзивності, гнучкості для окремих категорій здобувачів, які працюють, формування індивідуальної траєкторії навчання здобувача та впровадження дуальної освіти, чому присвячена публікація колективу авторів за редакцією Стадного Є. та Ніколаєва Є. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Власний досвід онлайн-освіти, здобутий упродовж чотирьох місяців в умовах карантинних обмежень та соціального дистанціювання під час пандемії COVID-19, дає підстави сформулювати тенденції та запропонувати рішення щодо подолання викликів, що постали перед освітою в туризмі. Доречним виявилось проаналізувати й співставити різноманітні платформи та інформаційні ресурси онлайн-навчання та виокремити їх переваги й недоліки, синтезувавши комплексний підхід до організації та впровадження дистанційного навчання.

Метою дослідження є обґрунтування методичної та технологічної складових організації та впровадження дистанційного навчання та узагальнення досвіду його використання на прикладі технологічної платформи Moodle, що діє в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича та паралельного проведення онлайн-занять з дисципліни «Екологічний агротуризм» в

режимі Google meet зі студентами спеціальності 242 «Туризм» освітньої програми «Міжнародний туризм», що діє в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Виклад основного матеріалу. У сучасній освіті України активно використовуються інформаційні технології та комп'ютерна техніка. Головне завдання освітнього процесу в епоху електронного середовища – підготовка конкурентоспроможного фахівця. Це стимулює перегляд традиційних моделей навчання і трансформацію їх у мережеві й інформаційно-телекомунікаційні технології освіти. Електронне навчання базується на використанні можливостей інтернету, технологічних платформ та ресурсів і впливає на якість освітніх послуг, суттєво урізноманітнюючи їх. Цілями електронного навчання є: доступ до освітніх ресурсів у будь-який час з будь-якого місця, де є доступ до мережі; використання інноваційних педагогічних технологій; самостійна чи колективна робота з електронними навчальними матеріалами.

Використання Web-технологій та віддалений доступ до навчальних матеріалів забезпечує ряд переваг, але також і суттєвих недоліків ефективності фахової підготовки, її доступності та масовості.

Система дистанційного навчання має ряд переваг:

- 1) доступність (можливість навчатися незалежно від місця свого місцезнаходження);
- 2) мобільність (здатність підтримувати зворотній зв'язок між викладачем і студентом);
- 3) технологічність (інноваційні досягнення інформаційних і телекомунікаційних технологій);
- 4) гнучкість (можливість в будь-який момент продемонструвати потрібну презентацію, відеофайл, графічне зображення тощо).

У забезпеченні ефективності навчання та самостійної роботи важливе значення має вибір конкретної системи дистанційної освіти (СДО), яка б «забезпечила необхідні засоби для представлення дистанційних курсів, інтерфейс взаємодії викладача та студента, інструменти для оцінювання знань студентів та ведення статистики» [1]. Такою оптимальною некомерційною СДО для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів є система Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) [3]. До вагомих переваг СДО Moodle слід віднести:

- 1) вільне та безкоштовне розповсюдження системи;
- 2) поширення програми у відкритому коді, що дає можливість створення і подальшої розробки додаткових модулів;
- 3) широкі можливості для комунікації - чат, форум, внутрішня пошта та ін.;
- 4) наявність різноманітних інструментів для оцінювання самостійної роботи і знань студентів;
- 5) представлення достатньої інформації про самостійну роботу студентів;
- 6) зручний інтерфейс [1].

Система Moodle дає можливості оцінювання всіх елементів курсу та перегляду останніх змін: зарахованих на курс студентів, повідомлення форумів, персональні повідомлення, спроби проходження тестів та виконання завдань курсу. Важливим механізмом технологічної платформи є встановлення часових налаштувань та дедлайнів. Для прикладу, авторський дистанційний курс з навчальної дисципліни «Екологічний агротуризм» містить лекційний матеріал, доступний для опрацювання, презентації до лекційних тем, методичні розробки до виконання практичних робіт, завдання для самостійної роботи (завантажуються в систему з визначеними термінами виконання) та тестові завдання (запрограмовані на конкретні часові межі з автоматичним оцінюванням і відображенням результатів у журналі оцінок), інші методичні матеріали (відеофайли, картографічні матеріали).

Дистанційна форма навчання може відбуватися в індивідуальному, асинхронному та синхронному режимах.

Індивідуальний режим навчання забезпечується наповненістю навчального порталу, що містить програмне забезпечення, яке дозволяє проведення всіх дій, пов'язаних з дистанційним навчанням. Студентові, зарахованому на дистанційний курс, надається доступ до навчальних матеріалів (конспектів лекцій, методичних розробок щодо виконання практичних робіт, додаткових файлів).

Асинхронний режим також не передбачає одночасного контакту між студентом і викладачем в реальному часі. Пакет програм такої системи містить бази даних, в яких зберігаються матеріали конкретних курсів.

Навчання в синхронному режимі дає можливість учасникам курсу і викладачу вільно спілкуватися у «режимі реального часу». Заняття відбуваються під повним контролем викладача

як онлайн-лекції, практичні чи семінарські заняття за розкладом. Такий режим успішно реалізовується в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича вже з третього тижня запровадження карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19 (з 23 березня 2020 року) і регулюється нормативною документацією освітнього закладу. До системи дистанційної освіти Moodle успішно інтегрується технологічна платформа Google meet, що дає технічні можливості проводити онлайн-заняття в синхронному режимі.

Істотною перевагою дистанційних курсів системи Moodle є структурування в часі, що дає можливість студентові краще адаптуватися до тижневих навчальних циклів, швидко знайти потрібний навчальний матеріал, завдання, тест чи URL-посилання на зустріч-meet. Приклад інтерфейсу СДО Moodle наведено на рис. 1.

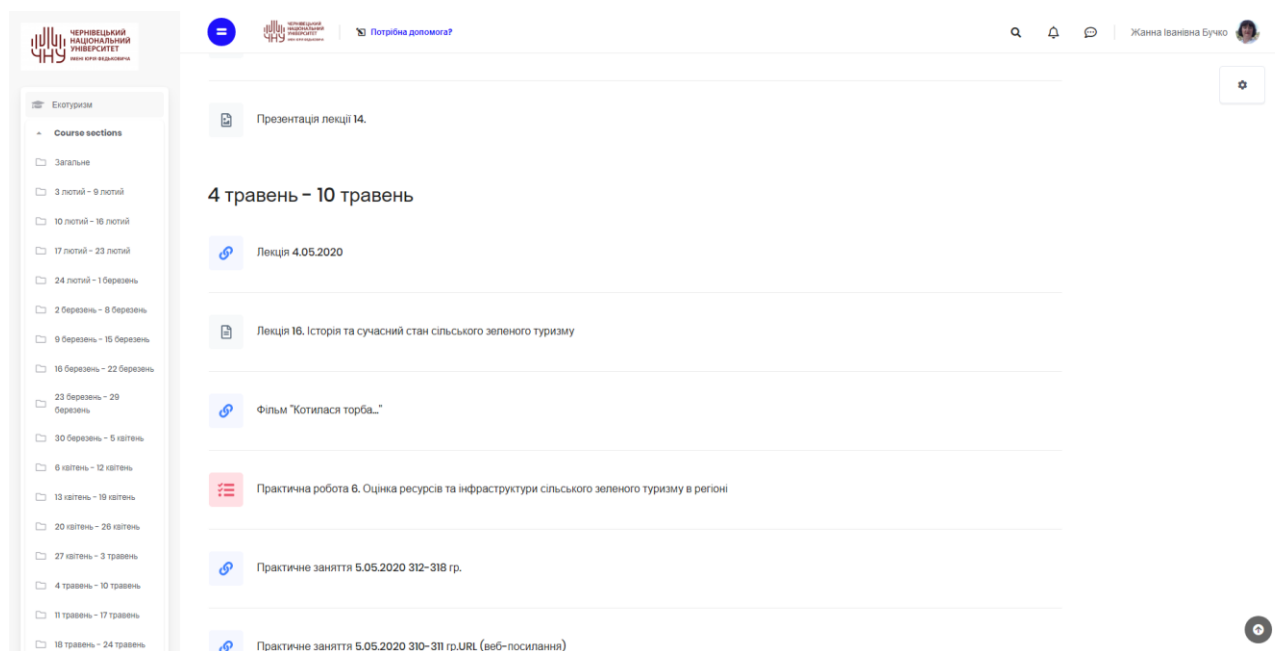

Рис. 1. Сторінка дистанційного курсу «Екологічний агротуризм»

Використанням платформи дистанційного навчання Moodle можливе при індивідуальному, асинхронному та синхронному режимах навчання. У поєднанні з ресурсом Google meet стає оптимальним майданчиком впровадження організованого структурованого онлайн-навчання за розкладом. Така гібридна форма мотивує здобувачів освіти до систематичного навчання шляхом відвідування лекційних та практичних занять, виконання поточних завдань курсу (зі встановленими дедлайнами), проходження тестового проміжного та підсумкового контролю. При виборі підсумкового контролю у формі усного чи письмового іспиту з використанням розроблених білетів доцільно користуватися генератором випадкових чисел. Цей метод використовувався також в роботі екзаменаційної комісії з випуску бакалаврів спеціальності 242 «Туризм», ОП «Міжнародний туризм» географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Підсумкова атестація була проведена у вигляді онлайн-тестування на платформі Moodle за заздалегідь розробленим екзаменаційною комісією банком тестових завдань з дисциплін «Організація туризму», «Менеджмент туризму» та «Туристичне країнознавство». Усний іспит з дисципліни «Ділова іноземна мова» було проведено у форматі відеоконференції з використанням цифрових технологій (Google meet). Під час проведення атестаційного іспиту була забезпечена ідентифікація особи здобувачів вищої освіти. Для вибору екзаменаційного питання використано алгоритм випадкового вибору запитань.

Вагомою й важливою перевагою поєднання технологічних платформ Moodle та Google meet стала також можливість збереження відеозапису кожного із «аудиторних» занять і розміщення цих матеріалів у системі Moodle у відповідних тижневих циклах. Це дає змогу студенту в будь-який зручний час повторно переглянути матеріал.

Новий спосіб навчання – динамічний, доступний у будь-якому місці, в будь-який час. Проте нова система встановлює нові вимоги як для студентів, так і для викладачів, які готують

матеріали та контролюють процес навчання, такі як постійний доступ до мережі Інтернет, вміння користуватися необхідним програмним забезпеченням. Так, під час чотирьох місяців онлайн-навчання відзначено наступні проблеми й недоліки:

- 1) технічні ускладнення комунікації з окремими студентами;
- 2) під час проведення поточного тестового контролю та атестаційних іспитів у режимі онлайн іноді виникають тимчасові технічні проблеми, пов'язані зі збоями інтернет-зв'язку;
- 3) недостатній рівень відповідальності окремих здобувачів освіти;
- 4) тестова форма поточного та підсумкового контролю не дає можливості розкрити комунікативні компетентності здобувачів вищої освіти.

Враховуючи особливості організації освітнього процесу в умовах карантину та посткарантинний період, слід приділити особливу увагу якості наповнення навчальних дисциплін на платформі дистанційного навчання Moodle та оптимізувати форми й методи дистанційного навчання з активним залученням стейкхолдерів. Зокрема, під час проведення онлайн-занять з дисципліни «Екологічний агротуризм» активно використовувалися можливості підключення до занять на платформі Google meet представників національного природного парку «Вижницький» та власників садиб сільського зеленого туризму с. Виженка.

Серед позитивних моментів вимушеного онлайн-навчання слід відзначити високий рівень фахової підготовки, хорошу організованість студентів та оволодіння ними навичок роботи в умовах дистанційного навчання та викликів карантину.

Викладання онлайн у нинішньому його вигляді не може успішно конкурувати з офлайн-навчанням, воно є вимушеним. Для зміщення пріоритетів та покращення його ефективності слід застосовувати сучасні методики викладання, що базуються на науковому підґрунті. Це забезпечить високу якість освіти. Критично важливим є підвищення рівня своєї викладацької майстерності кожним із викладачів та підтримка в цьому закладами освіти.

Висновки. Виклики, що постали перед учасниками освітнього процесу в період пандемії COVID-19, спровокували ряд тенденцій та швидких рішень, зокрема й у сфері підготовки фахівців туризму. Такими тенденціями виділені наступні: швидка адаптація до нових умов, пошук, апробування та опанування можливостями технологічних платформ дистанційного онлайн-навчання; наповнення навчальних дистанційних курсів відповідними навчально-методичними матеріалами; розробка швидких алгоритмів комунікації зі студентами; перехід до онлайн-занять за розкладом; проведення атестаційних та кваліфікаційних випускових іспитів у синхронному режимі.

Період навчання в умовах карантину підняв багато важливих проблем у вищій освіті. Проте ці проблеми стали підґрунтям для нових можливостей та шляхів подолання викликів. Вбачаються як важливі наступні кроки: моніторинг процесів та ефективності реалізації дистанційного навчання через встановлення якісного зворотного зв'язку і від викладачів, і від студентів; аналіз недоліків та переваг такого навчання; обмін досвідом з іншими закладами освіти; використання літнього періоду для відпрацювання процесів дистанційного навчання; підготовка до ймовірно можливої змішаної моделі навчання (поєднання онлайн- та офлайн-навчання).

Система електронної освіти навчання не може конкурувати із традиційними формами навчання, але є незворотною альтернативою. Саме тому ресурси електронного навчання набувають значної популярності. Але залишається невирішеним ще ряд питань: як адаптувати вимоги дистанційної освіти до потреб соціальності та як не втратити інших основних компонентів освітнього процесу, спрямованих на набуття соціальних компетентностей майбутніх фахівців туристичної сфери.

Список використаних джерел

1. Мионов Ю. Б., Мионова М. І. Дистанційне навчання як ефективна форма організації самостійної роботи у процесі підготовки фахівців сфери туризму / Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Викладання економічних дисциплін в умовах глобалізаційних та інтеграційних перетворень» (м. Харків, 1 червня 2018 р.). – Харків: ХНАДУ, 2018. – 132 с. – С. 118-120. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myonov21.htm (дата звернення: 28.06.2020).
2. Опацька С. Навіщо мені освіта? URL: https://zaxid.net/navishho_meni_osvita_n1502561?fbclid=IwAR0jTUiZe3u5fp-mBg3EoxyY8UyKNdLlua7YNXh07cnR5XdrGthxn71vR6k (дата звернення: 05.06.2020).
3. Освітня платформа «Moodle» / Офіційний веб-сайт – URL: <https://moodle.org/> (дата звернення: 28.06.2020).
4. Полтораков О., Щиголь І. Як не провалитися у соціальний аутизм - URL: https://dt.ua/SOCIUM/yak-ne-provalitisya-u-socialniy-autizm-348657_.html?fbclid=IwAR3cqiQJzTewnU41xA2Irje730MKe7zVpyMPosxHpwpNNQYzuky0dGfxL4?version=complete (дата звернення: 10.06.2020).
5. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти / за ред. Стадного Є., Ніколаєва Є. – Київ: МОНУ, 2020. – 58 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha->

osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf (дата звернення: 26.06.2020).

6. Романовська О. О., Романовська Ю. Ю., Романовський О. О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки XX–XXI століть. Книга 4. Особливості академічного (університетського) підприємництва у США другої половини XX – початку XXI століть : навч. посіб. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. – 240 с.
7. Совсун І. Шість проблем української вищої освіти, які виявив карантин // Вища освіта в Україні. - URL: <http://osvita.ua/vnz/74767/> (дата звернення: 25.06.2020).

Список использованных источников

1. Мионов Ю. Б., Мионова М. И. Дистанционное обучение как эффективная форма организации самостоятельной работы в процессе подготовки специалистов сферы туризма / Материалы Международной научно-методической конференции «Преподавание экономических дисциплин в условиях глобализационных и интеграционных преобразований» (г. Харьков, 1 июня 2018 р.). – Харьков: ХНАГУ, 2018. – 132 с. – С.118-120. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov21.htm (дата обращения: 28.06.2020).
2. Опацкая С. Зачем мне образование? URL: https://zaxid.net/navishho_meni_osvita_n1502561?fbclid=IwAR0jTUiZe3u5fpmBg3EoxyY8UyKNdLlua7YNXh07cnR5XdrGthxn71vR6k (дата обращения: 05.06.2020).
3. Образовательная платформа «Moodle» / Официальный веб-сайт URL: <https://moodle.org/> (дата обращения: 28.06.2020).
4. Полтораков О., Щиголь И. Как не провалиться в социальный аутизм URL: https://dt.ua/SOCIUM/yak-ne-provalitisya-u-socialniy-autizm-348657_.html?fbclid=IwAR3cqiqlZTewU41xA2lrje730MKe7zVpyMPosxHrwpNNQYzuky0dGfxL4/?version=complete (дата обращения: 10.06.2020).
5. Рекомендации по внедрению смешанного обучения в учреждениях специального предвысшего и высшего образования / за ред. Стадного Е., Николаева Е. – Киев: МОНУ, 2020. – 58 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> (дата обращения: 26.06.2020).
6. Романовская О. О., Романовская Ю. Ю., Романовский О. О. Опыт высшего образования Соединённых Штатов Америки XX–XXI столетий. Книга 4. Особенности академического (университетского) предпринимательства у США второй половины XX – начала XXI столетий: учеб. пособие. – К.: Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2020. – 240 с.
7. Совсун И. Шесть проблем украинского высшего образования, которые выявил карантин // Высшее образование в Украине. - URL: <http://osvita.ua/vnz/74767/> (дата обращения: 25.06.2020).

References

1. Myronov Yu. B., Myronova M. I. (2018). Dystantsiine navchannia yak efektyvna forma orhanizatsii samostiinoi roboty u protsesi pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu / Materialy Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Vykladannia ekonomichnykh dystsyplin v umovakh hlobalizatsiinykh ta intehtatsiinykh peretvoren» (m. Kharkiv, 1 chervnia 2018 r.). – Kharkiv: KhNADU,. – 132 s. – S.118-120. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov21.htm [in Ukrainian].
2. Opatska S. (2020). Navishcho meni osvita? URL: https://zaxid.net/navishho_meni_osvita_n1502561?fbclid=IwAR0jTUiZe3u5fpmBg3EoxyY8UyKNdLlua7YNXh07cnR5XdrGthxn71vR6k [in Ukrainian].
3. Osvitnia platforma «Moodle» / Ofitsiinyi veb-sait – URL: <https://moodle.org/>
4. Poltorakov O., Shchyhol I. (2020). Yak ne provalytisia u sotsialnyi autyzm URL: https://dt.ua/SOCIUM/yak-ne-provalitisya-u-socialniy-autizm-348657_.html?fbclid=IwAR3cqiqlZTewU41xA2lrje730MKe7zVpyMPosxHrwpNNQYzuky0dGfxL4/?version=complete [in Ukrainian].
5. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity / za red. Stadnoho Ye., Nikolaieva Ye. (2020). – Kyiv: MONU, 2020. – 58 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> [in Ukrainian].
6. Romanovska O. O., Romanovska Yu. Yu., Romanovskyi O. O. (2020). Dosvid vyshchoi osvity Spoluchenykh Shtativ Ameryky KhKh–KhKhI stolit. Knyha 4. Osoblyvosti akademichnoho (universytetskoho) pidpriemnytstva u SSHA druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolit : navch. posib. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2020. – 240 s. [in Ukrainian].
7. Sovsun I. Shist problem ukrainskoi vyshchoi osvity, yaki vyviyvv karantyn // Vyshcha osvita v Ukraini. - URL: <http://osvita.ua/vnz/74767/> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 18.07.2021

Мелько Людмила Федорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна
e-mail: ludmilam@krok.edu.ua

МОДЕЛЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ

Мета дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні моделі популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму.

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні різноманітних наукових методів, загальнонаукових та спеціальних, серед яких: метод системно-структурного аналізу, що застосовувався при розробці змістового контенту моделі; метод соціологічного опитування, який допомагав вивченню думки здобувачів вищої освіти та випускників щодо важливості спадщини ЮНЕСКО у туризмі; метод наукового узагальнення, який сприяв формулюванню висновків та результатів дослідження та ін..

Результати. Запропоновано та обґрунтовано модель популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму, яка базується на основі практико-орієнтованої діяльності кафедри туризму. Модель складається із трьох структурних компонентів: змістового, процесуального та результативного, де розкрито сутність відповідної підготовки студентів щодо формування професійних компетентностей. Підкреслено наявність відповідних умов щодо успішної реалізації моделі: мотивація, командна робота, професійне середовище. З'ясовано, що формування конкурентоспроможного туристичного продукту щодо використання спадщини ЮНЕСКО вимагає відповідних професійних компетентностей, які можуть більш ефективно формуватися у процесі впровадження вищезазначеної моделі. Результати соціологічного опитування здобувачів та випускників продемонстрували їх високий рівень мотивації до запропонованої тематики.

Наукова новизна. На основі практичного досвіду розроблено, обґрунтовано та впроваджено модель популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму.

Практична значимість. Матеріали дослідження можуть бути використані у системі підготовки фахівців з туризму у закладах вищої освіти.

Ключові слова: популяризація спадщини ЮНЕСКО, туризм, підготовка фахівців з туризму, модель.

Мелько Людмила Федорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Університет економіки та права «КРОК», г. Киев, Украина,
e-mail: ludmilam@krok.edu.ua

МОДЕЛЬ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАСЛЕДИЯ ЮНЕСКО В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ТУРИЗМУ

Цель исследования состоит в разработке и обосновании модели популяризации наследия ЮНЕСКО в системе подготовки специалистов по туризму.

Методика исследования основывается на применении различных научных методов, общенаучных и специальных, среди которых: метод системно-структурного анализа, который применяется при разработке содержательного контента модели; метод социологического опроса, помогающий изучению мнения студентов и выпускников о важности наследия ЮНЕСКО в туризме; метод научного обобщения, способствовавшего формулированию выводов и результатов исследования.

Результаты. Предложена и обоснована модель популяризации наследия ЮНЕСКО в системе подготовки специалистов по туризму, основанная на практико-ориентированной деятельности кафедры туризма. Модель состоит из трех структурных компонентов: содержательного, процессуального и результативного, где раскрыта сущность соответствующей подготовки студентов по формированию профессиональных компетентностей. Подчеркнуто наличие соответствующих условий успешной реализации модели: мотивация, командная работа, профессиональная среда. Выяснено, что формирование конкурентоспособного туристического продукта с использованием наследия ЮНЕСКО требует соответствующих профессиональных компетентностей, которые могут более эффективно формироваться в процессе внедрения вышеуказанной модели. Результаты социологического опроса студентов и выпускников продемонстрировали высокий уровень мотивации к предложенной тематике.

Научная новизна. На основе практического опыта разработана, обоснована и внедрена модель популяризации наследия ЮНЕСКО в системе подготовки специалистов по туризму.

Практическая значимость. Материалы исследования могут быть использованы в системе подготовки специалистов по туризму в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: популяризация наследия ЮНЕСКО, туризм, подготовка специалистов по туризму, модель.

Melko Liudmyla Fedorivna,
PhD in Pedagogy, Associate Professor

KROK» University, Kyiv, Ukraine , e-mail: ludmilam@krok.edu.ua

UNESCO HERITAGE POPULARIZATION MODEL IN THE SYSTEM OF TRAINING TOURISM SPECIALISTS

The objective of the research is to develop and substantiate the UNESCO heritage popularization model in the system of training tourism specialists.

The research methodology is based on the use of various scientific methods, general and special ones, including such as a method of system and structural analysis used in the development of descriptive content of the model; a method of sociological survey, which helped to study the opinion of applicants for higher education as well as graduates on the importance of UNESCO heritage in tourism; a method of scientific generalization, which contributed to the conclusion statements and the research results, etc.

Results. The UNESCO heritage popularization model in the system of training of tourism specialists, which is based on the practice-oriented activities of the Tourism Department, has been proposed and substantiated. The model consists of three structural components, including descriptive, procedural, and effective ones, and suggests the subject matter of the relevant training of students for forming their professional competencies. The need of relevant requirements for the successful implementation of the model is emphasized, i.e., of motivation, teamwork, and professional environment.

It was found that the formation of a competitive tourism product regarding the use of UNESCO heritage requires relevant professional competencies, which can be more effectively formed in the implementation process of the above model. The results of the sociological survey of applicants and graduates showed their high level of motivation for the proposed topic.

Scientific novelty. Based on practical experience, the UNESCO heritage popularization model in the system of training tourism specialists has been developed, substantiated and implemented.

Practical significance. The research materials can be used in the system of training tourism specialists in higher educational institutions.

Key words: UNESCO heritage popularization, tourism, training of tourism specialists, model.

Постановка проблеми. Використання ресурсного потенціалу спадщини ЮНЕСКО при розробці туристичного продукту посилює його конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг. Велике значення у цьому процесі має наявність кваліфікованого персоналу туристичних підприємств, фахівців туристичної сфери, які мають професійні компетентності щодо створення туристичного продукту.

Потрібно ставити питання щодо формування відповідних професійних компетентностей у процесі підготовки фахівців з туризму. Не дивлячись на те, що популяризація спадщини ЮНЕСКО має місце серед студентської молоді у закладах вищої освіти, варто приділити увагу розробці системної підготовки, насамперед, для майбутніх фахівців з туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню туристичної освіти, питанням підготовки фахівців з туризму присвячені публікації О. Любіцевої, В. Федорченка, Г. Щуки, Ю. Безрученкова, В. Антоненка, А. Парфіненка, Т. Сокол, Г. Уварової, Д. Басюк, О. Мотузенко, О. Міхо, Н. Степанець та багатьох інших вчених.

Проблемі визначення моделі фахівця туристичної індустрії та його професійної компетентності присвячена публікація Я. Казарницької [1]. Сутність моделі професійної компетентності менеджера туристичної індустрії представлена у дослідженні І. Саух [2]. Модель фахівця туристичної сфери розкрито Т. Бровенко [3].

Питанням формальної і неформальної освіти щодо популяризації спадщини ЮНЕСКО присвячені публікації М. Поплавського, В. Антоненка, А. Гаврилюк, О. Жорнової, Л. Мелько, В. Філь та ін. Концепцію навчального курсу «Культурна та природна спадщина» для студентів географічних факультетів розроблено К. Поливач [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо туристичної освіти, не вирішено питання про побудову цілісної системи популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні моделі популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму.

Виклад основного матеріалу. Спадщина ЮНЕСКО є потужним туристичним ресурсом, використання якого у розробках туристичного продукту вимагає знань та досвіду. Тому у своєму дослідженні ми ставимо питання про популяризацію спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки майбутніх фахівців з туризму, формування в них відповідних компетентностей ще у процесі здобуття професії.

За дослідженням О. Любіцевої, на ринку освітніх послуг України понад 120 закладів вищої освіти займаються підготовкою фахівців за спеціальністю 242 «Туризм». На сьогодні це практично всі національні університети, вузькоспеціалізовані ЗВО різних форм власності, які абсолютно різні за профілем: класичні університети, економічні, технологічні, гуманітарні, аграрні, спортивні, технічні, що урізноманітнює специфіку підготовки кадрів для туризму [5, С. 99].

Зрозуміло, що у процесі підготовки фахівців, при вивченні туристичного потенціалу України та світу, студенти всіх ЗВО ознайомлюються з ресурсами, зокрема, всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО та нематеріальної культурної спадщини, здійснюють екскурсії, беруть участь у турах щодо відвідування найвизначніших об'єктів та центрів нашої країни тощо.

На ринку освітніх послуг України серед таких закладів вищої освіти особливо виділяються Київський національний університет культури і мистецтв, Київський університет культури, які протягом багатьох років впроваджують вивчення здобувачами вищої освіти нематеріальної культурної спадщини, здійснюють потужну наукову роботу на вітчизняному та міжнародному рівнях, про що свідчать матеріали Міжнародних конференцій-фестивалів «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації» [6, С. 374].

Вивчення, популяризація спадщини ЮНЕСКО серед студентської молоді відбувається і на теренах Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК». Умовно можна виділити три тематичні етапи у цьому процесі: 1) просвітницький; 2) просвітницький, науково-дослідний; 3) просвітницький, науково-практичний.

Просвітницький етап (2011 – 2014 рр.) пов'язаний із започаткуванням реалізації в Університеті «КРОК» серії країнознавчих просвітницьких фестивалів «Діалог культур», які проводились протягом п'яти років і були присвячені конкретному регіону, та етнографічного просвітницького фестивалю «Традиції та сучасність». Просвітницький, науково-дослідний етап (2014 – 2015 рр.) пов'язаний із реалізацією Національного проєкту «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО в руках молоді: знати, зберігати, діяти» у співпраці з Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником та Київським відділенням Малої академії наук учнівської молоді. Просвітницький, науково-практичний (2014 р. – до ц.ч.) – проєктною діяльністю кафедри туризму та Коледжу економіки, права та освітніх технологій Університету «КРОК» [7]. Третій етап пов'язаний із реалізацією постійно-діючих або окремих проєктів, серед яких: навчально-методичні екскурсії об'єктами ЮНЕСКО («Екскурсвод – професія як мистецтво»), презентації щодо спадщини ЮНЕСКО за результатами наукових досліджень («Країнознавчі студії»), круглі столи щодо управління спадщиною із залученням фахівців, де студенти є не тільки слухачами, але й активними учасниками, волонтерами та організаторами та ін.

Слід зазначити, що кафедра туризму була створена в Університеті «КРОК» у 2012 р., а перший набір студентів відбувся у 2014 р., і з перших кроків студентського життя майбутні фахівці з туризму були залучені у середовище навчання та просвітництва спадщини ЮНЕСКО.

Виходячи з багаторічного досвіду, пропонуємо розглянути модель популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму (рис. 1), яка створена на основі практико-орієнтованої діяльності кафедри туризму.

Модель розроблена з метою впровадження системної діяльності щодо вивчення та популяризації спадщини ЮНЕСКО у процесі підготовки майбутніх фахівців з туризму, створення просвітницького творчого середовища серед студентської молоді. Основною метою реалізації моделі є залучення майбутніх фахівців з туризму до збереження та популяризації спадщини ЮНЕСКО, її використання у туризмі.

Модель складається з трьох структурних компонентів: змістового, процесуального, результативного.

Змістовий компонент моделі передбачає відповідну теоретичну підготовку студентів, яка реалізується таким чином: 1) включення у зміст навчальних дисциплін країнознавчого, рекреаційно-туристичного спрямування тематики щодо вивчення всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО та нематеріальної культурної спадщини; 2) введення у вибіркоковий блок освітніх компонентів відповідних навчальних дисциплін; 3) створення наукового гуртка згідно з тематикою.

В Університеті «КРОК» відповідно до освітньо-професійної програми та навчального плану для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм» змістова складова щодо вивчення спадщини ЮНЕСКО присутня у навчальних дисциплінах. Серед таких дисциплін: Країнознавство, Туристичне країнознавство, Рекреаційні комплекси світу, Географія туризму, Туристичне краєзнавство – обов'язкові компоненти освітньої програми; Географія культури, Етнічна кулінарія та ін. – вибіркові компоненти програми.

Рис. 1. Модель популяризації спадщини ЮНЕСКО у системі підготовки фахівців з туризму

Джерело: складено автором

Серед вибіркового блоку студентам також пропонується дисципліна вищезазначеної тематики «Спадщина ЮНЕСКО у туризмі». Окрім цього, для здобувачів вищої освіти започаткований науковий гурток «Спадщина ЮНЕСКО як туристичний ресурс», де відбувається поглиблення відповідної теоретичної підготовки. Зрозуміло, що не всі студенти цікавляться глибоко тематикою спадщини ЮНЕСКО, тому вибіркова дисципліна та гурток передбачені саме для мотивованих студентів.

Процесуальний компонент моделі передбачає практико-орієнтовану підготовку – проведення різноманітних заходів для здобувачів вищої освіти: екскурсійних, практико-орієнтованих (майстер-класи, професійні студії, круглі столи тощо), наукових.

Насамперед необхідно зазначити, що в Університеті «КРОК» наказом ректора впроваджена програма «Школа професійного зростання для майбутніх фахівців з туризму», в межах якої відбуваються практико-орієнтовані заходи, і більшість з них – у позааудиторний час.

Екскурсійні заходи – це відвідування об'єктів ЮНЕСКО, музеїв з науково-методичною екскурсією, де розкривається не тільки відповідна тематика, але й обговорюються особливості проведення заходу, взаємодія з екскурсантами (наприклад, Софія Київська, Києво-Печерська лавра, Національний музей українського народного декоративного мистецтва, Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Етнографічний музей Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, пам'ятки ЮНЕСКО Будапешту, королівські палаци Хофбург та Шенбрунн у Відні тощо).

Практико-орієнтовані заходи – майстер-класи, професійні студії, круглі столи, які передбачають зустріч із професіоналами, де відбувається реальна взаємодія із фахівцями на рівні передавання досвіду, наприклад: майстер-клас щодо проведення екскурсії «Софія Київська – визначна пам'ятка світової культури» (від Сокол Тетяни Георгіївни – к.пед.н., доцента, екскурсовода), професійна студія «Українська традиційна вишивка у нематеріальній культурній

спадщині» (від Юрія Мельничука – старшого наукового співробітника Всеукраїнського центру вишивки і килимарства міста Решетилівка Полтавської області.), майстер-клас з ліжникарства (від майстрині Ганни Копильчук, с. Яворів Івано-Франківської обл.) та інші.

Важливим для професійної підготовки є практико-орієнтовані заходи для членів наукового гуртка, де відбувається поглиблена взаємодія із професіоналами й набуття професійних компетентностей, наприклад, заходи на базі Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: круглий стіл «Києво-Печерська лавра як об'єкт ЮНЕСКО. Управління всесвітньою спадщиною ЮНЕСКО в Україні» на базі відділу міжнародного співробітництва; участь студентів у якості волонтерів у Міжнародному семінарі керівників об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Жива релігійна спадщина всесвітнього значення – спільне управління та стале використання» та інші.

Результативний компонент моделі передбачає практико-орієнтоване впровадження отриманих компетентностей у практичній діяльності, що може реалізовуватись студентами під час розробки та організації екскурсій, турів (наприклад, проведення студентських екскурсій по Києву; розробка презентацій щодо ресурсного потенціалу спадщини ЮНЕСКО та демонстрація на родинному фестивалі «КРОК збирає друзів»; залучення студентів до організації країнознавчого просвітницького фестивалю «Діалог культур: країни Америки, Австралія, Океанія»; участь студентів в проєкті «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО в руках молоді: знати, зберігати, діяти; залучення студентів до участі в організації туру, як учасників, «Weekend в Будапешті+Відень з туроператором «Сакумс»; участь у наукових конференціях з публікацією тез доповіді та виступом та ін.).

Важливою складовою для популяризації спадщини ЮНЕСКО є започаткування та проведення тематичних конференцій, серед яких, студентська конференція «Спадщина ЮНЕСКО та туризм», де пропонується виступ учасникам наукового гуртка та усім бажаючим, з публікацією тез, де висвітлюються питання не тільки ресурсного потенціалу спадщини ЮНЕСКО, але й проблеми управління, збереження, шляхів популяризації [8].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що успішна реалізація запропонованої моделі залежить від певних умов, серед яких виділимо найголовніші. Першою умовою є мотивація. Мотивація є ключовою ланкою ефективного впровадження будь-якої ідеї. Найкраще виходить те, що подобається. Тому, найголовніше – це зацікавити молодь тематикою спадщини. Другою важливою умовою є командна робота. Успіх там, де присутня єдність спільної команди однодумців, здобувачів, викладацького складу. Третя умова – це професійне середовище, залучення до діяльності стейкхолдерів, професіоналів, які займаються охороною та збереженням спадщини ЮНЕСКО.

З метою вивчення думки здобувачів та випускників щодо використання спадщини ЮНЕСКО у туристичній діяльності та щодо вивчення практико-орієнтованого курсу «Спадщина ЮНЕСКО у туризмі» **проведено опитування з використанням Google Forms**. У опитуванні взяли участь студенти та випускники спеціальності «Туризм» Університету «КРОК» у кількості 48 осіб, які вивчали вибіркоковий вищезазначений курс за останні чотири роки. Респондентам пропонувалось дати відповідь на 10 питань, з яких 2 інформаційного характеру (прізвище, за бажанням, та група). Із 48 осіб, 12 осіб (25 % опитаних) – випускники останніх двох років, частина з яких навчається в магістратурі.

Представимо питання та проаналізуємо відповіді респондентів щодо використання спадщини ЮНЕСКО у туристичній діяльності.

1. *Оцініть ступінь важливості даного курсу для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців з туризму за шкалою (1-5 балів, 1 – найнижчий бал, 5 – найвищий бал).*

Варто відмітити, що всі опитувані досить позитивно оцінили ступінь важливості курсу, що складає 95,9% відповідей найвищої оцінки: 77,1% – по найвищому балу – 5; 18,8% – 4. Для 2,1% респондентів ступінь важливості або середня, або досить низька (відповідно 2 та 3 бали). Відповіді з оцінкою щодо найнижчого балу – відсутні.

2. *Оцініть ступінь важливості включення у програму турів спадщини ЮНЕСКО для посилення конкурентоспроможності туристичного продукту.*

Слід зазначити, що практично всі респонденти вважають ступінь включення у програму турів спадщини ЮНЕСКО дуже важливою або важливою для посилення конкурентоспроможності туристичного продукту.

3. Яким типам пам'яток Всесвітньої спадщини Ви б надали перевагу при створенні програми турів (обрати не більше чотирьох об'єктів)?

Відповідь респондентів представлена на рис. 2.

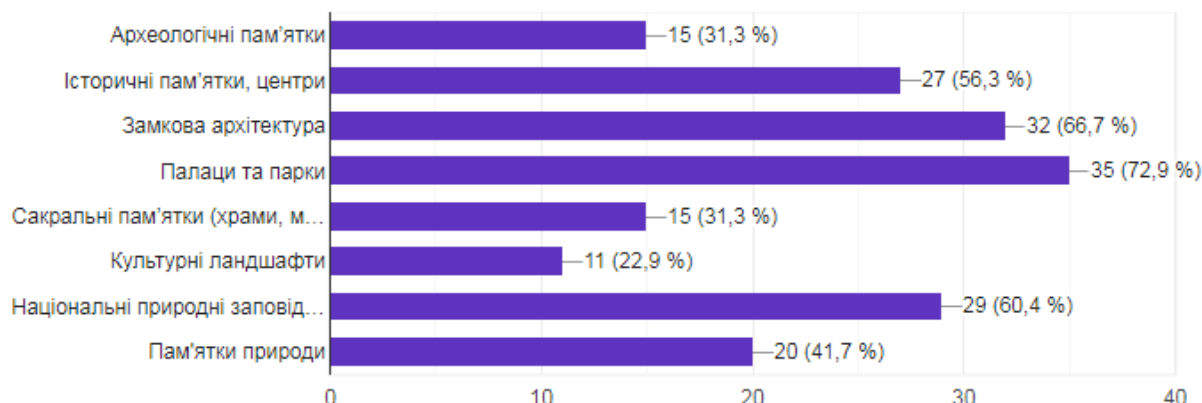

Рис. 2. Думка респондентів щодо вибору типів пам'яток при створенні програми турів

Джерело: складено на основі опитування

Цікавою виявилася думка студентів і випускників щодо пріоритетів вибору об'єктів ЮНЕСКО. Серед трійки лідерів: палаці та парки – 72,9% респондентів, замкова архітектура – 66,7% та природні заповідники – 60,4%. Також більшість респондентів обрали історичні пам'ятки, центри – 56,3%. Меншою популярністю користуються: пам'ятки природи (41,7% респондентів), сакральні та археологічні пам'ятки – по 31,3%, культурні ландшафти – 22,9%.

4. Яким елементам нематеріальної культурної спадщини Ви б надали перевагу при створенні програми турів (обрати не більше трьох)?

Відповідь респондентів представлена на рис. 3.

Щодо пріоритетів у виборі НКС місця розподілились таким чином: найбільшу перевагу респонденти віддали гастрономічній спадщині (68,8%), виконавському мистецтву та традиційним фестивалям – по 56,3% відповідно до кожного елемента. Звичаї, обряди, практики обрали 45,8% опитаних. На останньому місці традиційні ремесла – 27,1% та усні традиції і форми вираження – 20,8%.

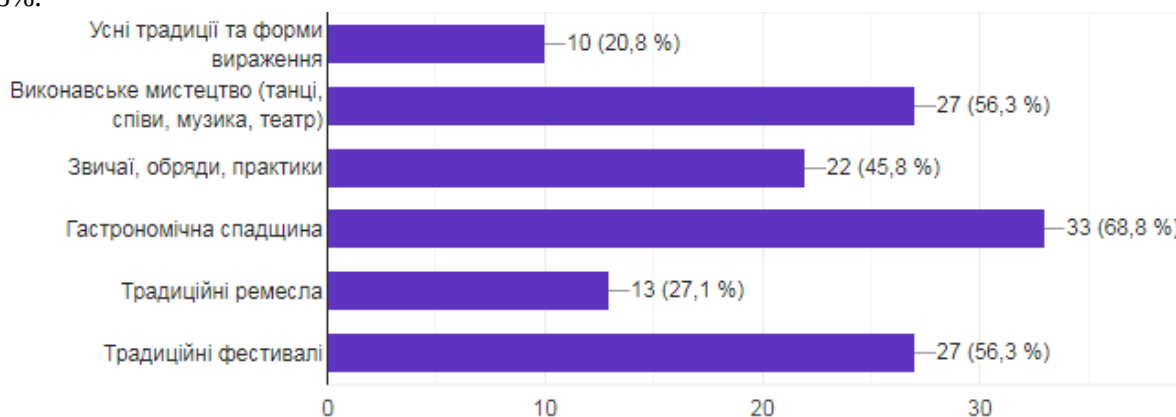

Рис. 3. Думка респондентів щодо вибору елементів НКС при створенні програми турів

Джерело: складено на основі опитування

5. Оцініть ступінь важливості туризму щодо популяризації спадщини ЮНЕСКО за шкалою (1-5 балів, 1 – найнижчий бал, 5 – найвищий бал).

Надзвичайно важливою є оцінка респондентами даного питання. 95,9% респондентів оцінили високу ступінь важливості туризму щодо популяризації спадщини ЮНЕСКО (5 балів – 81,%, 4 бали – 14,6%). Низьку ступінь важливості визначили всього 4,2% респондентів (2 бали), найнижчу ступінь (1 бал) не обрав ніхто.

Представимо питання та проаналізуємо відповіді респондентів щодо вивчення практико-орієнтованого курсу «Спадщина ЮНЕСКО у туризмі».

1. *Оцініть курс щодо навчально-методичної складової по 4-х бальній шкалі (незадовільно, задовільно, добре, відмінно).*

Для оцінювання надані складові: змістова частина курсу, навчально-методичні матеріали в Moodle, завдання для самостійної роботи та проєктів (СРС), відеоматеріали практико-орієнтованих заходів кафедри туризму, майстер-класи із залученням фахівців-практиків, професіоналізм викладача. Як показали результати опитування, у цілому респонденти позитивно оцінили складові курсу. Найвищі бали респонденти віддали таким позиціям: професіоналізм викладача – 95,8% (83,3% – відмінно, 12,5% – добре), зміст курсу – 93,8% (75% – відмінно, 18,8% – добре), майстер-класи – 95,9% (70,9% – відмінно, 25% – добре), негативних відповідей немає. Відеоматеріали оцінені таким чином: позитивні відповіді надали 95,9% респондентів (70,9% – відмінно, 25% – добре), 2% опитаних поставили – задовільно, хоча відеоматеріали не сподобались 2% респондентів. Щодо контенту Moodle та СРС, які респонденти оцінили теж досить позитивно: Moodle – 62,6% – відмінно, 31,2% – добре, 6,2% – задовільно; СРС – 62,6% – відмінно, 33,3% – добре, але 4,2% – незадовільно.

2. *Оцініть курс щодо отриманих Вами результатів навчання (чому навчилися, чим оволоділи, що удосконалили).*

Для оцінювання надані варіанти відповідей: набуття новітніх знань, розуміння значення туризму у збереженні та популяризації спадщини ЮНЕСКО, користування офіційними джерелами та знаходження ресурсів спадщини ЮНЕСКО, створення проєктів-презентацій відповідно до тематики, розробка рекламних проспектів (буклетів), посилення комунікаційних навичок, свій варіант відповіді. Найбільше переваг вибору респонденти надали: розуміння значення туризму у збереженні та популяризації спадщини ЮНЕСКО (85,4%) та набуття новітніх знань і користування офіційними джерелами та знаходження ресурсів спадщини ЮНЕСКО – відповідно по 81,3%. Цікаво розподілилась думка щодо: створення проєктів-презентацій (64,6%), розробка рекламних проспектів (56,3%), посилення комунікаційних навичок (47,9%). Тобто, можна відмітити досить високу результативну оцінку навчання, на думку респондентів. Також респондентами був запропонований ще один варіант відповіді – вміння аналізувати великий обсяг матеріалу (2,1% опитаних).

3. *Ваші враження, побажання та пропозиції щодо удосконалення курсу.*

Всі надані відповіді респондентів були позитивні. Серед побажань: збільшити кількість годин на вивчення курсу, максимально залучати майстрів-практиків тощо.

Варто відзначити, що здобувачі вищої освіти та випускники спеціальності «Туризм» позитивно поставитися до опитування.

Висновки. Використання спадщини ЮНЕСКО у туристичній діяльності вимагає набуття відповідних професійних компетентностей, чому сприяє впровадження моделі популяризації спадщини ЮНЕСКО у систему підготовки фахівців з туризму.

Ефективність впровадження моделі залежить від системного підходу протягом усього періоду навчання та реалізації всіх її структурних компонентів: змістового, процесуального та результативного, які вимагають креативного підходу, враховуючи особливості освітнього середовища, у результаті чого формуються відповідні професійні компетентності. Суттєвим є дотримання відповідних умов (мотивація, командна робота, професійне середовище) та практико-орієнтована діяльність команди однодумців.

Важливим є зворотній зв'язок щодо вивчення думки здобувачів та випускників, що дозволяє регулювати основну траєкторію процесу підготовки майбутніх фахівців з туризму.

Отже, впровадження моделі щодо популяризації спадщини ЮНЕСКО у систему підготовки майбутніх фахівців з туризму сприятиме підвищенню якості підготовки професіоналів у туризмі.

Перспективи подальших досліджень полягають у побудові варіативних моделей щодо популяризації спадщини ЮНЕСКО, враховуючи специфіку освітніх програм.

Список використаних джерел

1. Казарницькова Я.Л. Модель сучасного фахівця туристичної індустрії та його професійна компетентність. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN5/08klyipk.pdf> (дата звернення: 01.12.2021).
2. Саух І.В. Моделі професійної компетентності менеджера туристичної індустрії як основа конкурентоспроможності галузі. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_38 (дата звернення: 01.12.2021).
3. Бровенко Т.В. Модель фахівця туристичної сфери. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 48. С. 52–61.

4. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. К.: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
5. Любіцева О.О. Регіональний аналіз туристичної освіти в Україні. *Регіональний туризм : сучасний стан та шляхи оптимізації* : матеріали І міжнарод.наук.-практ. конф. (2 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 98-100.
6. Гаврилюк А.М. Державна політика у сфері туризму в Україні: соціогуманітарний вимір: монографія. Київ : Ліра-К, 2020. 428 с.
7. Мелько Л.Ф. Популяризація спадщини ЮНЕСКО серед студентської молоді (з досвіду університету «КРОК»). *Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації*: тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф.-фестивалю, Київ, 20-21 травня 2021 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Київ. ун-т культури, Ф-т гот.-ресторан. і турист. бізнесу. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 83-87.
8. Спадщина ЮНЕСКО та туризм: матеріали наукової конференції для студентів (7 грудня 2020 р.). Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2020. 71 с. URL: <https://conf.krok.edu.ua/UNESCO/UNESCO2020> (дата звернення: 05.12.2021).

References

1. Kazarnytskova Ya.L. Model suchasnoho fakhivtsia turystychnoi industrii ta yoho profesiina
2. Saukh I.V. Modeli profesiinoi kompetentnosti menedzhera turystychnoi industrii yak osnova konkurentospromozhnosti haluzi. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriya: Ekonomichni nauky*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_38
3. Brovenko T.V. Model fakhivtsia turystychnoi sfery. *Heohrafiia ta turyzm*. 2019. Vyp. 48. S. 52-61.
4. Polyvach K.A. Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy / Naук. red. Rudenko L.H. K.: Instytut heohrafiі NAN Ukrainy, 2012. 208 s.
5. Liubitseva O.A. Rehionalnyi analiz turystychnoi osvity v Ukraini. Rehionalnyi turyzm : suchasnyi stan ta shliakhy optymizatsii : materialy I mizhnarod.nauk.-prak. conf. (2 kvitnia 2021 r.). Kyiv, 2021. S. 98-100. URL: <https://conf.krok.edu.ua/RT/RT/paper/view/621>
6. Havryliuk A.M. Derzhavna polityka u sferi turyzmu v Ukraini: sotsiohumanitarnyi vymir: monohrafiia. Kyiv : Lira-K, 2020. 428 s.
7. Melko L.F. Populiaryzatsiia spadshchyny YuNESKO sered studentskoi molodi (z dosvidu universytetu «KROK»). *Nematerialna kulturna spadshchyna yak suchasnyi turystychnyi resurs: dosvid, praktyky, innovatsii: tezy dopovidei IV Mizhnar. nauk.-prakt. conf.-festyvaliu*, Kyiv, 20-21 travnia 2021 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv, Kyiv. un-t kultury, F-t hot.-restoran. i turyst. biznesu. Kyiv : Vyd. tsentr KNUKіM, 2021. S. 83-87.
8. Spadshchyna YuNESKO ta turyzm: materialy naukovoi konferentsii dlia studentiv (7 hrudnia 2020 r.). Kyiv : VNZ «Universytet ekonomiky ta prava «KROK». 2020. 71 s. URL: <https://conf.krok.edu.ua/UNESCO/UNESCO2020>

Надійшла до редколегії 15.06.2021

Нестерчук Інна Костянтинівна,
кандидат географічних наук, доцент

Поліський національний університет м. Житомир, Україна,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ

Стаття присвячена розробці авторської методики оцінки потенціалу гастрономічного туризму регіону. Але минулий 2021 рік перевернув гастрономічні уподобання і погляди на модну їжу по всьому світу. Адже тепер багато готується на домашній кухні, похід в ресторан можна назвати незвичайним пригодою, а люди все більше стали замислюватися про здорове харчування і використовувати продукти для підтримки імунітету. Світова сфера гостинності в період пандемії всіляко підтримує сектор туризму, згуртовано надає допомогу в подоланні цього глобального надзвичайного стану і підтримує зусилля по відновленню. Одним із дієвих заходів є нові компанії від UNWTO, одна з яких присвячена унікальній можливості поділитися головною стравою своєї країни, показавши, як кулінарна спадщина відображає відчуття спільності і культури.

Мета. В епоху коронавірусу люди все більше стали замислюватися про здорове харчування. Щороку планета вносить в культуру харчування населення свої зміни. Деякі з них - світові гастрономічні тренди, інші залежать від регіону і менталітету населення, що впливає на гастрономічний туризм та вподобання туристів, перезавантаження гастрономічних турів і економіку в цілому.

Методика. Для проведення систематизації існуючих методичних розробок в області оцінки потенціалу гастрономічного території дослідження через призму впровадження кластерних ініціатив визначено базові поняття, якими належить оперувати. Вивчено методику та методики оцінки, які необхідні при оцінці потенціалу гастрономічного туризму території. Автор запропонував власний підхід до оцінки потенціалу гастрономічного туризму на прикладі Правобережного Полісся України, яке унікальне не тільки по географічному положенню, ландшафтній строкатості, але і по кількості унікальних природних та культурно-історичних об'єктів.

Результати. Розроблено авторську методику оцінки потенціалу гастрономічного туризму на прикладі Правобережного Полісся України. Створено картографічну модель потенціалу гастрономічного туризму, темою та основним об'єктом якої є інтегральний показник гастрономічного потенціалу в межах фізико-географічних районів створена засобами та на основі авторського алгоритму, що вписується у загальну методичну схему геоінформаційного картографування.

Наукова новизна. Вперше запропоновано авторський підхід до оцінки потенціалу гастрономічного туризму Правобережного Полісся України, створено картографічну модель потенціалу гастрономічного туризму.

Практична значимість. Гастрономічний туризм виступає в якості одного з ключових інструментів залучення уваги туристів і підвищує туристичну привабливість території. Потенціал гастрономічного туризму постане драйвером розвитку мало атрактивних територій та непрезентабельних дестинацій, які розкриють власні автентичні гастрономічні магніти.

Ключові слова: гастрономічний туризм, потенціал гастрономічного туризму, Правобережне Полісся України, об'єкти гастрономічного туризму, картографічна модель потенціалу гастрономічного туризму.

Нестерчук Інна Константиновна,
кандидат географических наук, доцент

Полесский национальный университет, г. Житомир, Украина,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТЫ ОЦЕНКИ ПОТЕНЦИАЛА ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

Статья посвящена разработке авторской методики оценки потенциала гастрономического туризма региона. Но прошлый 2021 год перевернул гастрономические пристрастия и взгляды на модную еду по всему миру. Ведь теперь многое готовится на домашней кухне, поход в ресторан можно назвать необычным приключением, а люди все больше стали задумываться о здоровом питании и использовать продукты для поддержания иммунитета. Мировая сфера гостеприимства в период пандемии всячески поддерживает сектор туризма, сплоченно оказывает помощь в преодолении этого глобального чрезвычайного положения и поддерживает усилия по восстановлению. Одним из действенных мер являются новые компании от UNWTO, одна из которых посвящена уникальной возможности поделиться главным блюдом своей страны, показав, как кулинарное наследие отражает ощущение общности и культуры.

Цель. В эпоху коронавируса люди все больше стали задумываться о здоровом питании. Каждый год планета вносит в культуру питания население свои изменения. Некоторые из них – мировые гастрономические тренды, другие зависят от региона и менталитета населения, влияющего на гастрономический туризм и предпочтения туристов, перезагрузку гастрономических туров и экономику в целом.

Методика. Для проведения систематизации существующих методических разработок в области оценки гастрономического потенциала территории исследования через призму внедрения кластерных инициатив определены базовые понятия, которыми предстоит оперировать. Изучены методика и методики оценки, которые необходимы при оценке потенциала гастрономического туризма территории. Автор предложил собственный подход к оценке потенциала гастрономического туризма на примере Правобережного Полесья Украины, которое уникально не только по географическому положению, ландшафтной пестроте, но и по количеству уникальных природных и культурно-исторических объектов.

Результаты. Разработана авторская методика оценки потенциала гастрономического туризма на примере Правобережного Полесья Украины. Создана картографическая модель потенциала гастрономического туризма, темой и основным объектом которой является интегральный показатель гастрономического потенциала в пределах физико-географических районов, созданная средствами и на основе авторского алгоритма, вписывающегося в общую методическую схему геоинформационного картографирования.

Научная новизна. Впервые предложен авторский подход к оценке потенциала гастрономического туризма Правобережного Полесья Украины, создана картографическая модель потенциала гастрономического туризма.

Практическая значимость. Гастрономический туризм выступает в качестве одного из ключевых инструментов привлечения внимания туристов и повышает туристическую привлекательность территории. Потенциал гастрономического туризма станет драйвером развития мало аттрактивных территорий и непрезентабельных дестинаций, которые раскроют собственные аутентичные гастрономические магниты.

Ключевые слова: гастрономический туризм, гастрономический туризм, Правобережное Полесье Украины, объекты гастрономического туризма, картографическая модель потенциала гастрономического туризма.

UDC 379.85

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.18-28>

Nesterchuk Inna Konstantinovna

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Zhytomyr National Argoecological, University Zhytomyr, Ukraine,

e-mail: nester_geoeek@ukr.net

METHODS AND TOOLS FOR ASSESSING THE POTENTIAL OF GASTRONOMIC TOURISM

The article is devoted to the development of the author's methodology for assessing the potential of gastronomic tourism in the region. But the past 2021 has changed the gastronomic preferences and views on fashion food around the world. After all, now a lot is being prepared in the home kitchen, a trip to a restaurant can be called an unusual adventure, and people are increasingly thinking about healthy eating and use products to maintain immunity. The global hospitality industry during the pandemic period supports the tourism sector in every possible way, unites to help overcome this global state of emergency and supports recovery efforts. One of the effective measures is the new companies from the UNWTO, one of which is dedicated to the unique opportunity to share the main dish of their country, showing how the culinary heritage reflects a sense of community and culture.

Goal. In the age of the coronavirus, people began to think more and more about healthy eating. Every year the planet makes its changes in the culture of nutrition. Some of them are global gastronomic trends, others depend on the region and the mentality of the population, which affects gastronomic tourism and tourist preferences, the resumption of gastronomic tours and the economy as a whole.

Method. In order to systematize the existing methodological developments in the field of assessing the gastronomic potential of the research area through the prism of the implementation of cluster initiatives, the basic concepts to be operated are identified. The methods and techniques of estimation which are necessary at an estimation of potential of gastronomic tourism of territory are studied. The author proposed his own approach to assessing the potential of gastronomic tourism on the example of the Right Bank Polesie of Ukraine, which is unique not only in geographical location, landscape diversity, but also in the number of unique natural and cultural-historical sites.

Results. The author's method of estimating the potential of gastronomic tourism on the example of the Right-Bank Polesie of Ukraine is developed. A cartographic model of gastronomic tourism potential has been created, the theme and main object of which is an integrated indicator of gastronomic potential within physical-geographical areas, created by means and on the basis of the author's algorithm that fits into the general methodological scheme of geoinformation mapping.

Scientific novelty. For the first time the author's approach to an estimation of potential of gastronomic tourism of the Right-bank Polesie of Ukraine is offered, the cartographic model of potential of gastronomic tourism is created.

Practical significance. Gastronomic tourism is one of the key tools to attract tourists and increase the tourist attractiveness of the territory. The potential of gastronomic tourism will be the driver of the development of unattractive areas and unrepresentable destinations, which will reveal their own authentic gastronomic magnets.

Keywords: gastronomic tourism, gastronomic tourism, Right-Bank Polesie of Ukraine, objects of gastronomic tourism, cartographic model of gastronomic tourism potential.

Вступ. На сучасному етапі розвитку гастрономічний туризм необхідно розглядати як один з факторів соціально-економічного розвитку країни в цілому і одним з основних факторів розвитку її регіонів. Розвиток туристичної індустрії сприяє диверсифікації джерел доходів регіонального бюджету, що в сукупності з іншими його джерелами може стати фактором синергетичного ефекту соціально-економічного розвитку окремої території.

Постановка наукової проблеми. Нашим завданням стоїть провести комплексний аналіз вже існуючих методик оцінки природно-ресурсного потенціалу, туристично-рекреаційного потенціалу та визначити методику гастрономічного потенціалу регіону Правобережного Полісся України, зробивши акцент на його туристичній, гастрономічній складовій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свої праці присвячували тематиці методології оцінки туристичних ресурсів Є. Бабина [1], Бережна [13], О. Бейдик [33], М. Борушак [35], М. Бутко [37], Є. Буценко [10], П. Вірченко [52], М. Гудзь [38], П. Гудзь [38], Б. Данилишина [39], З. Герасимчук [40], А. Жулавський, В. Гордієнко [3], Н. Ігнатенко, В. Руденко [4], І. Зелінський [41], В. Ключков [5], В. Кифяк [42], В. Кравців [43], Є. Леонідова [11], О. Любіцева [44], М. Лупина, А. Ефимов, Т. Елиарова [12], М. Мальська [45], В. Мацала [47], В. Мацола [46], Г. Михайліченко [48], М. Нудельман [49], Н. Паньків [54], Н. Реймерс [6], В. Руденко [50], Г. Симочко [53], С. Сонько, Т. Новікова [7], І. Смаль [51], Д. Стеченко [55], Т. Ткаченко [36], Л. Черчик [15, 23], Ю. Шабардіна [14], О. Шаблій [34].

На сьогодні серед учених географів, економістів, зазвичай побутують різномірні думки щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал» [1. с. 56 – 67, 2 – 5. с. 107 – 109, 6, 7]. Автор свої вишукування у площині потенціалу гастрономічного туризму, місцевої гастрономії висвітлює у таких працях [8, 9].

Метою даної статті є розробка методики оцінки потенціалу гастрономічного туризму регіону. Основні *завдання дослідження*: розробити авторську методику оцінки потенціалу гастрономічного туризму регіону; укласти картографічну модель потенціалу гастрономічного туризму Правобережного Полісся України.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні Швейцарського інституту Готтлиба Дуттвайлера (GDI) до чинників успіху для позиціонування національної кухні віднесені: - прихильність нації до їжі; - наявність регіональних переваг кухні; - автентичність кухні; - наявність в регіоні туристських пам'яток; - наявність кулінарних традицій; - існування національної легенди; - користь для здоров'я; - наявність асортименту фірмових страв, які формують основу національного кулінарного іміджу. Необхідно створити *картографічну модель потенціалу гастрономічного туризму* (рис. 1), темою та основним об'єктом якої є інтегральний показник гастрономічного потенціалу в межах фізико-географічних районів створена засобами та на основі авторського алгоритму, що вписується у загальну методичну схему геоінформаційного картографування.

Для проведення систематизації існуючих методичних розробок в області оцінки потенціалу гастрономічного території дослідження через призму впровадження кластерних ініціатив необхідно визначити базові поняття, якими належить оперувати. Гастрономічний туризм як вид діяльності, що включає три основні елементи: шукачі послуг (туристи), обслуговування провайдерів та місце. Особи, які шукають послуги, є основними гравцями туристичної системи тому їх потреби та бажання необхідно враховувати. Цільовий ринок, кому буде цікаво споживаючи конкретний туристичний продукт, що пропонується, необхідно ідентифікувати. Постачальники послуг прагнуть задовольнити потреби відвідувачів. Місце є дуже важливим елементом для визначення сфери гастрономічного туризму в будь-якому регіоні. Гастрономічний туризм виникає не випадково, і успіх залежить від регіону до регіону залежно від туристичного потенціалу залучення відвідувачів. Таким чином, будь-яка туристична діяльність у регіоні не може розпочатися, якщо не виявлено її потенціал, а саме у нашому дослідженні потенціал гастрономічного туризму, який необхідно про класифікувати, оцінити та реалізувати.

Важливу роль грають фактори внутрішнього і зовнішнього характеру при визначенні потенціалу гастрономічного туризму. Слід віднести до факторів внутрішнього характеру : туристичну інфраструктуру (колективні засоби розміщення туристів, підприємства громадського харчування, туристичні організації, що займаються формуванням, просуванням і реалізацією туристичного продукту, об'єкти спортивно-оздоровчої інфраструктури); туристичні ресурси (природні, історико-культурні); систему управління туристичною територією (адміністративно-управлінські установи, які координують розвиток туризму, маркетинг туристичної території,

розвиток рівня кооперації підприємств туристичної індустрії). До чинників зовнішнього характеру відносимо нормативно-правове забезпечення, економічні, геополітичні, туристичного попиту та екологічної ситуації туристичної території. Існуючі методи оцінки туристичних ресурсів мають взаємозв'язок з типами оцінки гастрономічного потенціалу території і можливостями практичного застосування методів і методик представлені в табл. 1.

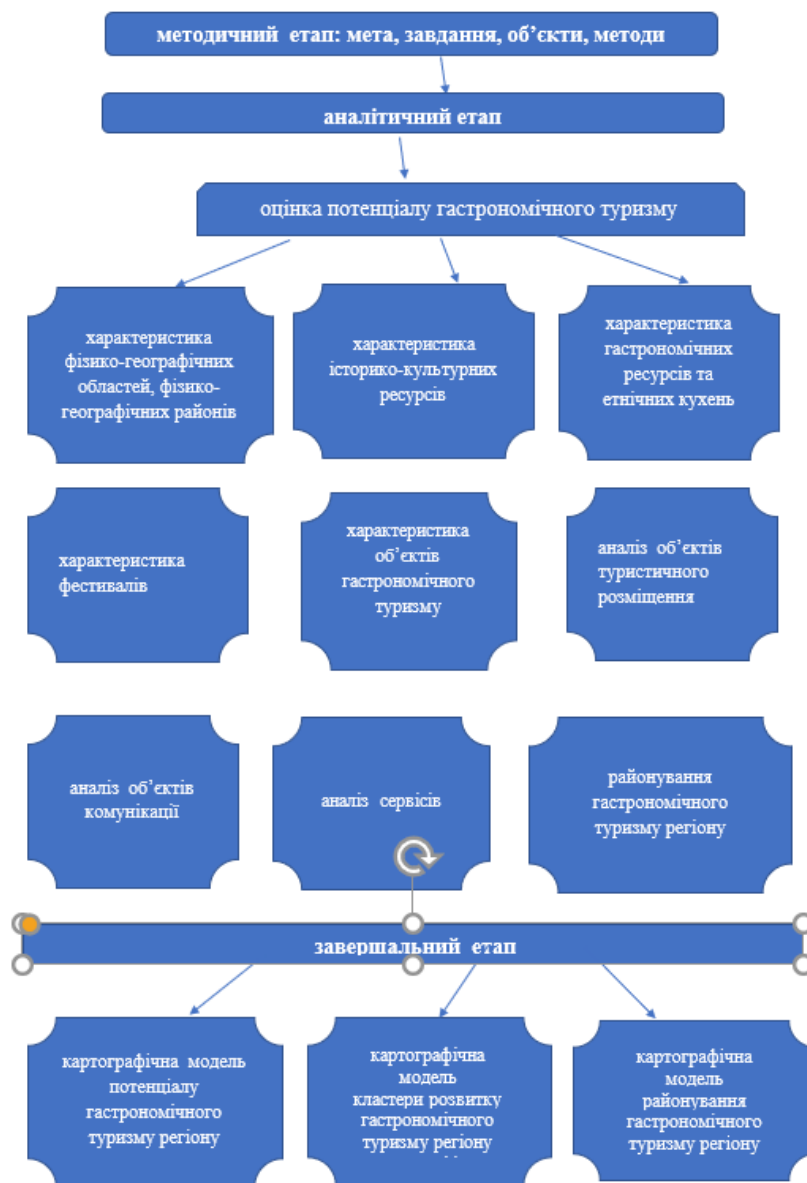

Рис. 1. Методика оцінки потенціалу гастрономічного туризму регіону

Вихідними базовими картографічними даними була типова картографічна основа для тематичних карт, виготовлена шляхом цифрування крупномасштабних растрових топографічних карт. Її було отримано з ресурсу <http://maptimes.inf.ua/MapBases.html>. Для забезпечення відповідності сучасним назвам одиниць адміністративно-територіального поділу її було оновлено за допомогою Геопорталу адміністративно-територіального устрою України <http://atu.gki.com.ua/ua/karta>. В основу карти покладений фізико-географічний поділ території Правобережного Полісся. Карта фізико-географічного районування взята із Національного атласу України. Вихідні профільні (тематичні) дані були зібрані автором карти з декількох джерел, у тому числі із відомостей в Інтернеті. Це гастрономічні фестивалі, базова туристична інфраструктура, харчова індустрія, аграрне виробництво та туристично-інформаційні центри. Додатково використані профільні (тематичні) дані з відкритих джерел. Це геодані відкритої карти доріг (Open Street Map – OSM, <https://www.openstreetmap.org/>), а також дані Wikimapia (<https://wikimapia.org>). На ці картографічні ресурси геопросторові дані наносяться переважно

власниками компаній, відвідувачами та споживачами послуг. Опрацювання й верифікація вихідної картографічної інформації.

Таблиця 1

Методика та методики оцінки, які використовують при оцінці потенціалу гастрономічного туризму території, Джерело: сформовано автором

Типи оцінки туристського потенціалу території	Область наукових знань	Використовувані методи і методики	Практичне застосування методів і методик
Функціонально-технологічний	Географія	Картографічний; експедиційних досліджень; моделювання; математичний; технологічної оцінки; екологічної оцінки	Туристично-рекреаційне районування; визначення туристської спеціалізації території
Медико-біологічний	Географія Біологія Медицина	Методика біокліматичної (медико-біологічної) оцінки території	Розробка оціночної шкали для визначення типу погод з точки зору комфортності; Визначення сезонності відпочинку - періодів найбільш і найменш сприятливих для туристичної діяльності
Психолого-естетичний	Поведінкова (когнітивна) географія; Образна (імажинальна) географія; Маркетинг; Містобудування	Образно-географічне картографування; Територіального моделювання; міфологізації; Моделювання (сегментування, позиціонування)	Формування образу території; Просування територій на туристичних ринках
Технологічний	Географія; Економіка; Містобудування;	Включає характеристики техніки і технології використання технології природних ресурсів для туристської діяльності, визначення можливостей інженерно-будівельного освоєння території; Визначає ступінь технологічної готовності, придатності комфортності ресурсів і безпеки для відвідування туристів	Оцінка природних ресурсів, історико-культурних ресурсів
Економічний	Економіка	Аналізу ефективності використання туристичних ресурсів (на мікрорівні і макрорівні); Вартісної оцінки туристичних ресурсів.	Визначення витрат туристів, величини витрат праці, прямих вигод від використання туристично-рекреаційних територій, потенційного доходу, принесеного оцінюються об'єктами
Комплексний	Географія Економіка	Аналіз одного виду туристичного ресурсу або групи елементів туристичної інфраструктури. Складання реєстрів природних та історико-культурних ресурсів, може включати елементи якісної оцінки ресурсів туризму.	Оцінювання історико-культурних та гастрономічних ресурсів; Кадастр гастрономічних туристичних ресурсів; ГИС-моделювання туристичного розвитку території; Кластерна модель розвитку гастрономічного туризму
Компонентний	Географія Економіка Маркетинг	Виключно один вид ресурсу	Оцінювання гастрономічних ресурсів; Визначення витрат туристів на гастрономію; Кадастр розроблених гастрономічних турів та продуктів

Дані, зібрані й об'єднані з різних джерел, а також дані, участь у зборі яких приймали волонтери (непрофільні спеціалісти), можуть містити дублікати. Дублікатами вважаються об'єкти, розміщені поряд й які мають однакові назви. Наприклад, відстань між закладами громадського

харчування, як правило, рідко буває менше 20 м. Але часто буває так, що заклади громадського харчування розміщуються поряд, проте мають різні назви; відповідно, вони є різними об'єктами. Лише поєднання невеликої відстані й назви є достатнім доказом дублювання об'єктів. Для виявлення та видалення дублікатів було знайдено відстані між об'єктами. Якщо відстань рівна 0, дублікати видалялися незалежно від назви. Якщо відстань не була великою (близько 20 м), дублікатами вважалися об'єкти з однаковими назвами. Розташовані на відстані понад 20 м (для деяких об'єктів більше) об'єкти не вважалися дублікатами [23].

Об'єкти картографування. Туристичний потенціал певного регіону визначається сумою таких показників: кількості та значення (ваги) туристичних об'єктів і туристичної інфраструктури. До базової туристичної інфраструктури належать: – заклади розміщення: готелі, мотелі, хостели, зелені садиби тощо; – заклади харчування: ресторани, кафе, їдальні, а також продуктові магазини, ринки, м'ясні лавки тощо. Також бажаною для туристів є наявність: – банків і банкоматів; – автомобільної інфраструктури: автосервісів, СТО, заправних станцій, паркувальних місць; – медичної інфраструктури: лікарень, медичних пунктів, а також аптек, магазинів оптики тощо; – транспортної інфраструктури: авто- і залізничних вокзалів, зупинок, маршрутів громадського транспорту; – інших сервісів: відділень поліції, посольств і консульств, туристичних агенцій та інших об'єктів, які роблять перебування туриста повноцінним. Особливістю гастрономічного туризму є приналежність до об'єктів туризму певних закладів громадського харчування. Це мають бути унікальні заклади або гастрономічні події. Наприклад, гастрономічні фестивалі є об'єктом туризму, як і ресторани, кафе тощо. До об'єктів гастрономічного туризму належать також алкогольні заклади (бари, пивні, паби), об'єкти харчової промисловості, в які можливі екскурсії (агроферми, пивзаводи тощо) [23].

Розрахунок картографічних показників. Потенціал гастрономічного туризму визначається сумою показників по об'єктах гастрономічного туризму і туристичній інфраструктурі. Під час їх розрахунку враховувалося, що різні об'єкти мають різну вагу в кінцевому значенні показника. Наприклад, наявність доріг важлива, однак їх кількість надмірна порівняно з кількістю інших об'єктів. Відповідно, введений коефіцієнт (1/1000) приводить значення доріг до середнього показника з-поміж усіх об'єктів інфраструктури. Запит на формування показника інфраструктури мав такий вигляд: [Автомобільна] + [Аптеки] + [Банки]*5 + [Банкомати] + [Поліція] + [Вокзали]*5 + [Готелі]*5 + [Зупинки]/10 + [Бювети] + [Лікарні]*5 + [Оптика] + [МагазПобут] + [МедПункти] + [Пініки] + [Мотелі] + [Посольства]*10 + [Пошта] + [ЗелСадиби] + [Туалети] + [ТурАгенції]*5 + [АвтоШляхи]/1000 + [Залізниця]/10. Запит на формування показника туристичних об'єктів інший: [FastFood] + [Бари] + [Виноградни] + [ГастроФест]*1000 + [Їдальні] + [Кафе] + [МаліМагази] + [МініМаркет] + [МясніЛавки] + [Пабт] + [Пекарні] + [Пивні] + [Ресторани]*5 + [Ринки] + [Супермарке]*5 + [Ферми] + [ХарчоПром]*5. Вибір способів картографічного зображення. Туристичні об'єкти й інфраструктура зображені локалізованими значками. Об'єктам поставлено у відповідність зафарбованим круговим секторним значком діаметром 6 пунктів (2 мм), колір зафарбування якого вказує на тип об'єкта, а тон – його категорію. Відповідно, супермаркети позначені темно-фіолетовим, магазини світлішим кольором, кафе, їдальні та заклади швидкого харчування – спадаючими тонами фіолетового. А вже заклади громадського харчування показані темно-червоним. Виключення з цього складають гастрономічні фестивалі – вони показані коричневим круговим значком діаметром 4 мм. Для інфраструктури вибраний такий же принцип – лише змінена форма значка – квадрат зі стороною 2 мм. Категорії «туристичні об'єкти» й «туристична інфраструктура» показані структурною картодіаграмою з відображенням пропорцій кожного їх компонента в загальному значенні показника. Гастрономічний потенціал показаний картограмою / кількісним фоном. Одиницею картографування є фізикогеографічний район. Потенціал обчислений як сума балів: кожний бал орієнтовно рівний одному туристичному об'єкту або одному об'єкту інфраструктури. Проте один гастрономічний фестиваль дає району 1000 балів. Ряд значень інтервалів гастрономічного потенціалу вибраний так, щоб у кожний інтервал потрапляла орієнтовно однакова кількість фізико-географічних районів і межі цих інтервалів були раціональними. Легенда включала таку структуру компонентів: харчування, магазини, промислові, алкогольні, фестивалі. Об'єктами гастрономічного туризму виступали: гастрономічні фестивалі, ресторани, кафе, їдальні, швидке харчування. Торгівля: супермаркети, магазини, мінімаркети, ринки, м'ясні лавки. Харчова промисловість: заводи, ферми, пекарні, виноградники. Алкогольні заклади: бари, паби, пивні. Інфраструктура сегментована за сервісами, розміщенням, комунікаціями, медичними закладами. Нами застосовано новий спосіб картографування – картограма для природних ділянок або кількісний фон для соціально-економічних явищ.

Гастрономічно-туристичне районування постає основою управління та планування в регіоні. В основу практичних розробок для поділу рекреаційного господарства загалом у країні та в окремих регіонах покладено такі принципи гастрономічно-туристичного районування, як принцип об'єктивності, генетичний принцип, принцип комплексності, принцип ієрархічності [23]. Використано методику ГІС-картографування з доступом до бази даних, проведенням вибірок (за допомогою запитів до БД), створення шкали та перевірка варіантів відображення показників різними шкалами (використано в тому числі оверлейний аналіз), вибір графічних змінних, візуалізація.

Показник потенціалу гастрономічного туризму (P_{gt}) (визначається за формулою 1) території виступає інтегральним, багатоаспектним поняттям, що включає сукупність різноманітних ресурсів, а також наявність матеріальних та комунікаційних об'єктів інфраструктури території. Розглянувши різні методики, автор запропонував власний підхід до оцінки потенціалу гастрономічного туризму на прикладі Правобережного Полісся України, яке унікальне не тільки по географічному положенню, ландшафтній строкатості, але і по кількості унікальних природних та культурно-історичних об'єктів.

$$P_{gt} = O_{gt} + T + X_p + A_z + S + R + K + M_d + L, \text{ де} \quad (1)$$

де P_{gt} – потенціалу гастрономічного туризму; O_{gt} – об'єкти гастрономічного туризму: фестивалі, ресторани, кафе, швидке харчування; T – торгівля: супермаркети, магазини, мінімаркети, ринки, м'ясні лавки; X_p – Харчова промисловість: заводи, ферми, перукарні, виноградники; A_z – бари, паби, пивні; S – банки, банкомати, відділення поліції, посольства, пошта, туалети, туристичні агенції; R – готелі, мотелі, хостели, сільські будиночки, місця для пікніків; K – вокзали, зупинки, автомобільна інфраструктура; M_d – лікарні, медпункти, аптеки, магазини оптики; L – ландшафти.

Внаслідок наявності головних компонентів у межах адміністративно-територіальних одиниць їх було адаптовано до одиниць фізико-географічного районування (застосовано методи аналізу та синтезу) і створено реляційну базу даних у ГІС. Розрахунок відбувався в балах на основі формування вагових коефіцієнтів згідно з класифікаційними ознаками (для порівнянності різних складових) шляхом сумування.

Потенціал гастрономічного туризму включає всі передумови створення туристичного продукту в регіоні, тобто наявні ресурси та умови для прийому та обслуговування туристів.

Одним з основних завдань постало створення **картографічних моделей** : *гастрономічного туризму* [57], *гастрономічних фестивалів*, [56, 57], *класстерів розвитку гастрономічного туризму регіону* [24, 28, 29, 30, 31, 32], а також завершальним акцентом є розробка *картографічної моделі районування гастрономічного туризму регіону* [23, 25, 26, 27].

Використані джерела

1. Бабина Е. Н. Экономические аспекты рационального природопользования в структуре комплексного управления экологической сферой. Региональная экономика: теория и практика. 2008. №23 (80). С. 56–67.
2. Великий тлумачний словник української мови. Укл. В. Т. Бусель. К.: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Жулавський А. Ю., Гордієнко В. П. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин. Ефективна економіка. 2013. №8 Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2238>
4. Ігнатенко Н. Г., Руденко В. П. Природно-ресурсний потенціал. Географічний аналіз та синтез. Львів: Вища школа, 1986. 164 с.
5. Ключков В. А. Определение природно-ресурсного потенциала территории как элемент оптимизации природопользования. Территориальная организация общества и управления в регионах. Воронеж, 1986. С. 107–109.
6. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. 639 с.
7. Сонько С. П., Новікова Т. П. Про змістовне наповнення терміна «зелений туризм». Збірник тез III Міжвузівської наукової конференції «Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства»; ред. Непочатенко О. О. Ред-вид. центр УНУС. Умань, 2012. С. 104–106.
8. Нестерчук І. К. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. *Perspectives of world science and education : Abstracts of 2nd International scientific and practical conference* (October 30-31, 2019). Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2019. P. 240–247.
9. Нестерчук І. К. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 52. С. 33–44.
10. Буценко Е.Д. Гастрономический туризм как популярное направление в туризме о // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т.33. С. 56-60.
11. Леонидова Е.Г. Оценка уровня сформированности событийного туризма в регионе // Журнал «Universum: экономика и юриспруденция». 2015. №8. С. 23-33.
12. Лупина М., Ефимов А., Элиарова Т. Гастрономический туризм – перспективное направление туристской отрасли // Питание и общество, 2015. №6. URL: <http://dreamchef.ru/pitanie06-2015> (Дата обращения: 12.10.2021).
13. Бережна І. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим) / І. Бережна. – К. : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2004. – 640 с.
14. Шабардіна, Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору [Текст] : дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Ю. В. Шабардіна, Чернігівський державний технологічний університет. – Чернігів : 2011 р.
15. Черчик, Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка [Текст] : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. – Луцьк: ЛНТУ, 2008. – 235 с.

16. Мацала, В. І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.02 / В. І. Мацала; НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1996. – 17 с.
17. Стеченко, Д. М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу [Текст] / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Науковий вісник ЧДПЕУ, 2009. – № 2 (3). – С. 65-76.
18. Герасимчук, З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізм формування та реалізації [Текст] : монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 164 с.
19. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні / І. Зелінський // Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння». – 2001. – № 2. – С. 28–32. 342 Випуск 19. 2017 Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
20. Нудельман М. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М. Нудельман. – К. : Наукова думка, 1987. – 132 с.
21. Природо-ресурсний потенціал природних регіонів України : [монографія] / [В. Руденко, В. Вацеба, Т. Соловей]. – Чернівці : Рута, 2001. – 268 с.
22. Черчик Л. Наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів / Л. Черчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10027/3/klas_ttr.pdf.
23. Нестерчук І. К. Гастрономічно-туристичне районування: планування, проектування туристично-рекреаційного простору. *Наук. вісник Східноєвропейського нац. університету ім. Лесі Українки. Сер. Географічні науки*. 2020. № 1(405). С. 86–92.
24. Нестерчук І. К. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 52. С. 33–44.
25. Нестерчук І. К. Фізико-географічне районування Правобережного Полісся: питання методології та практики управління у сфері туризму. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2018 р.). Житомир : Євенок О. О., 2018. С. 55–59.
26. Нестерчук І. К. Гастрономічний туризм в каркасі фізико-географічного районування Правобережного Полісся. *Наука. Молодь. Екологія–2019* : зб. матеріалів XV Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (16 травня 2019 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2019. С. 136–137.
27. Нестерчук І. К. Фізико-географічного районування Правобережного Полісся як польові студії гастрономічного туризму. *Основні шляхи збереження лучно-степових екосистем України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю «Михайлівської цілини» (20–22 червня 2018 р.). Суми : СНАУ, 2018. С. 136–139.
28. Нестерчук І. К. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. *Perspectives of world science and education : Abstracts of 2nd International scientific and practical conference (October 30–31, 2019)*. Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2019. P. 240–247.
29. Нестерчук І. К. Розроблення оптимальної моделі розвитку гастрономічного туризму Українського Правобережного Полісся. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю утворення.
30. Нестерчук І. К. Регіональний туристичний гастрономічний кластер Правобережного Полісся України. *Регіональний туризм: сучасні стан та шляхи оптимізації* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (2 квітня 2021 р.). Київ : КРОК, 2021. С. 104–106.
31. Нестерчук І. К. Потенційний кластер Енрайта для розвитку гастрономічного туризму. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (26 травня 2021 р.). Житомир : Поліський нац. університет, 2021. С. 13–16.
32. Нестерчук І. К. Методи та інструменти оцінки потенціалу гастрономічного туризму. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (6 грудня 2021 р.). Луцьк : Волинський нац. університет імені Лесі Українки, 2021. С. 13–16.
33. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: мето-дологія та методика аналізу, термінологія, районування./ О. О. Бейдик. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
34. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів, Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.
35. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2006. 288 с.
36. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія; 2-е вид., випр. та доп. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
37. Бутко, М. П. Роль транспортної інфраструктури у зміцненні туристичного потенціалу України / М. П. Бутко, Н. О. Алешугіна // Ефективна економіка – 2009. – № 3
38. Гудзь М.В., Гудзь П.В. Визначення диспропорцій використання економічного потенціалу Запорізького регіону. Збірник наукових праць «Регіональна економіка». 2016. № 4. (26). С. 52–60.
39. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – К., РВПС України. 1999. — 716 с.
40. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм становлення інноваційного потенціалу регіону: монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Куцай ; Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2011. – 216 с.
41. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні / І. Зелінський // Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння». – 2001. – № 2. – С. 28–32.
42. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги- XXI, 2003. – 300 с.
43. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. – Львів: НАН України. –1999. –78 с.
44. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. – К.: Альтерпрес, 2002. - 232 с.
45. Мальська М.П., Антоноук Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ : Знання, 2008. 661 с.
46. Мацала В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацала; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 1997. – 259 с.
47. Мацала В. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області : автореф. дис. ... канд. екон. наук / В. Мацала ; НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1996. – 17 с.
48. Михайліченко Г. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток / Г. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115–123
49. Нудельман М. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М. Нудельман. – К. : Наукова думка, 1987. – 132 с.
50. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: [підр. у 3-х част.] / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 552 с.
51. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
52. Вірченко П. Класифікація туристсько-рекреаційного потенціалу територій локального рівня та проблеми його залучення до господарської. *Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2013. Вип. 13(2). С. 120–125.
53. Симочко Г. В. Поняттєво-термінологічний апарат та підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. 2012. № 2. С. 78–84.
54. Паньків Н. Туристичні ресурси та їхні класифікації. Рекреаційна географія і туризм. *Наукові записки*. 2014. № 2. С. 93–99.

55. Регіоналогія туризму. Наукове видання / Стеченко Д. М., Сабодощ Г. О., Охрименко А.Г. та ін.. За ред. Д. М. Стеченка. –К.: Вид-во КУТЕП, -2004.-220с.
56. Нестерчук І. К. Гастрономічний туризм як фасилітатор змін для фізико-географічної області Київського Полісся. *Часопис картографії*. 2018. Вип. 2(19). С. 48–59.
57. Ethnic loading of food as a sustainable culture component in the form of physical-geographical, soil and ethnographic zoning of the right-bank Polissia / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, T. Chernyshova et al. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2020. Year XIII, no. 2 supplement, vol. 30. P. 788–793. DOI: 10.30892/gtg.302spl02-506.

Использованные источники

1. Бабина Е. Н. Экономические аспекты рационального природопользования в структуре комплексного управления экологической сферой. *Региональная экономика: теория и практика*. 2008. №23 (80). С. 56-67.
2. Большой толковый словарь украинского языка. Сост. В. Т. Буссель. М.: ПТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Жулавский А. Ю., Гордиенко В. П. Природно-ресурсный потенциал региона в системе экономических отношений. *Эффективная экономика*. 2013. №8. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2238>
4. Игнатенко Н.Г., Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал. Географический анализ и синтез. Львов: Высшая школа, 1986. 164 с.
5. Ключков В. А. Определение природно-ресурсного потенциала территории как элемент оптимизации природопользования. *Территориальная организация общества и управления в регионах*. Воронеж, 1986. С. 107-109.
6. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. 639 с.
7. Сонько С.П., Новикова Т.П. О содержательном насыщении термина «зеленый туризм». Сборник тезисов III межвузовской научной конференции «Экология – пути гармонизации отношений природы и общества»; ред. Непочатенко А. А. Ред-изд. центр УНУС. Умань, 2012. С. 104-106.
8. Нестерчук И.К. Оценка и основные этапы формирования туристско-рекреационного и гастрономического потенциалов региона в контексте развития гастрономического туризма. *Perspectives of world science and education : Abstracts 2nd International scientific and practical conference (October 30-31, 2019)*. Osaka, Japan: CPN Publishing Group, 2019. P. 240–247.
9. Нестерчук И.К. Оценка и основные этапы формирования туристско-рекреационного и гастрономического потенциалов региона в контексте развития гастрономического туризма. *География и туризм*. 2019. Вып. Пятьдесят второй С. 33-44.
10. Буценко Э.Д. Гастрономический туризм как популярное направление в туризме // *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015. Т.33. С. 56-60.
11. Леонидова Э.Г. Оценка уровня сформированности событийного туризма в регионе // *Журнальчик «Universum: экономика и юриспруденция»*. 2015. №8. С. 23-33.
12. Лупина М., Ефимов А., Элиарова Т. Гастрономический туризм – перспективное направление туристской отрасли // *Питание и общество*, 2015. №6. URL: <http://dreamchef.ru/pitanie06-2015> (Дата обращения: 12.10.2021).
13. Бережная И. Национальные приоритеты и региональные детерминанты социально-экономического роста (на материалах АР Крым) / И. Бережная. – М.: НАН Украины, Институт региональных исследований, 2004. – 640 с.
14. Шабардина, Ю. В. Рекреационный потенциал как составляющая производительных сил регионального экономического пространства [Текст] : дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Ю. В. Шабардина, Черниговский государственный технологический университет. – Чернигов: 2011 г.
15. Черчик, Л. М. Стратегический потенциал рекреационной системы региона: теория, методология, оценка [Текст]: монография / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. – Луцк: ЛНТУ, 2008. – 235 с.
16. Мацала, В. И. Формирование и развитие рекреационно-туристического комплекса Закарпатской области [Текст]: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.10.02 / В. И. Мацала; НАН Украины; Институт региональных исследований. – Львов, 1996. – 17 с.
17. Стеченко, Д. М. Теоретические аспекты исследования природно-рекреационного потенциала [Текст] / Д. М. Стеченко, И. В. Безуглый // *Научный вестник ЧГИЗУ*, 2009. – № 2(3). – С. 65-76.
18. Герасимчук, З. В. Региональная политика развития рекреационной сферы: механизм формирования и реализации [Текст]: монография / З. В. Герасимчук, М. В. Глядина. – Луцк: Надстырь, 2006. –164 с.
19. Зелинский И. О статистической оценке рекреационно-оздоровительного обеспечения населения в регионе / И. Зелинский // *Региональная экономика. Приложение «Регионы Украины. Экономико-статистические сравнения»*. – 2001. – № 2. – С. 28–32. 342 Выпуск 19. 2017 Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского
20. Нудельман М. Социально-экономические трудности рекреационного природопользования / М. Нудельман. – М.: Научная мысль, 1987. – 132 с.
21. Природо-ресурсный потенциал природных регионов Украины: [монография] / [В. Руденко, В. Вацеба, Т. Соловей]. – Черновцы: Рута, 2001. – 268 с.
22. Черчик Л. Научные подходы к классификации туристско-рекреационных ресурсов / Л. Черчик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10027/3/klas_ttp.pdf.
23. Нестерчук И. К. Гастрономически-туристическое районирование: планирование, проектирование туристско-рекреационного пространства. *наук. вестник Восточноевропейского нац. Университета им. Леси Украинки. Сер. Географические науки* 2020. №1(405). С. 86-92.
24. Нестерчук И.К. Оценка и основные этапы формирования туристско-рекреационного и гастрономического потенциалов региона в контексте развития гастрономического туризма. *География и туризм*. 2019. Вып. Пятьдесят второй С. 33-44.
25. Нестерчук И. К. Физико-географическое районирование Правобережного Полесья: вопросы методологии и практики управления в сфере туризма. *Туризм: международный опыт и национальные приоритеты: материалы II Всеукр. науч.-практ. конф. (25 мая 2018 г.)*. Житомир : Евенок О. А., 2018. С. 55-59.
26. Нестерчук И. К. Гастрономический туризм в каркасе физико-географического районирования Правобережного Полесья. *Наука. Молодежь. Экология-2019: сб. материалов XV Всеукр. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых (16 мая 2019 г.)*. Житомир : ЖНАЭУ, 2019. С. 136-137.
27. Нестерчук И. К. Физико-географическое районирование Правобережного Полесья как полевые студии гастрономического туризма. *Основные пути сохранения лугово-степных экосистем Украины: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 90-летию «Михайловской целины» (20-22 июня 2018 г.)*. Сумы: СНАУ, 2018. С. 136-139.
28. Нестерчук И.К. Оценка и основные этапы формирования туристско-рекреационного и гастрономического потенциалов региона в контексте развития гастрономического туризма. *Perspectives of world science and education : Abstracts 2nd International scientific and practical conference (October 30-31, 2019)*. Osaka, Japan: CPN Publishing Group, 2019. P. 240–247.
29. Нестерчук И. К. Разработка оптимальной модели развития гастрономического туризма Украинского Правобережного Полесья. *Теоретические и прикладные направления развития туризма и рекреации в регионах Украины: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 70-летию образования*.
30. Нестерчук И. К. Региональный туристический гастрономический кластер Правобережного Полесья Украины. *Региональный туризм: современное состояние и пути оптимизации: сб. тезисов доп. Междунар. науч.-практ. конф. (2 апреля 2021 г.)*. Киев : ШАГ, 2021. С. 104-106.
31. Нестерчук И.К. Потенциальный кластер Энрайта для развития гастрономического туризма. *Туризм: международный опыт и национальные приоритеты: материалы III Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (26 мая 2021 г.)*. : Полесский нац. университет, 2021. С. 13-16.
32. Нестерчук И.К. Методы и инструменты оценки потенциала гастрономического туризма. *Актуальные проблемы международных отношений и региональных исследований: материалы Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (6 декабря 2021 г.)*. Луцк: Волинский нац. университет имени Леси Украинки, 2021. С. 13-16.
33. Бейдик А. А. Рекреационно-туристские ресурсы Украины: методология и методика анализа, терминология, районирование. / А. А. Бейдик. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
34. Шаблій О. И. Основы общей общественной географии / О. И. Шаблій. – Львов, Изд. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.
35. Борушак М. Проблемы формирования стратегии развития туристических регионов: монография. Львов: ИРД НАН Украины, 2006. 288 с.

36. Ткаченко Т.И. Устойчивое развитие туризма: теория, методология, реалии бизнеса: монография; 2-е изд., выпр. и доп. Киев: Киев. нац. торг.-эконом. ун-т, 2009. 463 с.
37. Бутко, М. П. Роль транспортной инфраструктуры в укреплении туристического потенциала Украины / М. П. Бутко, Н. А. Алешугина // Эффективная экономика – 2009. – № 3
- Тридцять восьмой Гудзь М.В., Гудзь П.В. Определение диспропорций использования экономического потенциала Запорожского региона. Сборник научных трудов "Региональная экономика". 2016. № 4.(26). С.52–60.
39. Данилишин Б.М. Природно-ресурсный потенциал устойчивого развития Украины/Б.М. Данилишин, С.И. Дорогунцов, В.С. Мищенко, В.Я. Коваль, Е.С. Новоторов, М.М. Поломарчук. – К., РУПС Украины. 1999. – 716 с.
40. Герасимчук З. В. Организационно-экономический механизм становления инновационного потенциала региона: монография / З. В. Герасимчук, Н. С. Куцай; Донецкий национальный технический университет. – Луцк, 2011. – 216 с.
41. Зелинский И. О статистической оценке рекреационно-оздоровительного обеспечения населения в регионе / И. Зелинский // Региональная экономика. Приложение «Регионы Украины. Экономико-статистические сравнения». – 2001. – № 2. – С. 28–32.
42. Кифяк В. Ф. Организация туристической деятельности в Украине. – Черновцы: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
43. Кравцев В.С., Гринив Л.С., Копач М.В., Кузык С.П. Научно-методические основы реформирования рекреационной сферы. Научное издание. – Львов: НАН Украины. –1999. –78 с.
44. Любичева О. О. Рынок туристических услуг. – М.: Альтерпресс, 2002. – 232 с.
45. Мальская М.П., Антонюк Н.В., Ганыч Н.М. Международный туризм и сфера услуг: учебник. Киев: Знання, 2008. 661 с.
46. Мацола В. И. Рекреационно-туристический комплекс Украины / В. И. Мацола; Ин-т регион. исслед. НАН Украины. – Л., 1997. – 259 с.
47. Мацола В. Формирование и развитие рекреационно-туристического комплекса Закарпатской области: автореф. дис. ... канд. экон. наук / В. Мацола; НАН Украины; Институт региональных исследований. – Львов, 1996. – 17 с.
48. Михайличенко Г. Туристический потенциал: методы оценки и инновационное развитие / Г. Михайличенко // Проблемы экономики. – 2013. – № 1. – С. 115–123
49. Нудельман М. Социально-экономические трудности рекреационного природопользования / М. Нудельман. – М.: Научная мысль, 1987. – 132 с.
50. Руденко В. П. География природно-ресурсного потенциала Украины: [подр. в 3-х част.]/В. П. Руденко. – Черновцы: Черновицкий национальный университет, 2010. – 552 с.
51. Смалъ И.В. Туристические ресурсы мира: учебное пособие. Нежин: НГУ имени Николая Гоголя, 2010. 336 с.
52. Вирченко П. Классификация туристско-рекреационного потенциала территорий локального уровня и проблемы его вовлечения в хозяйственную. Журнал социально-экономической географии ХНУ имени В.Н. Корзина. 2013. Вып. 13(2). С. 120-125.
53. Симочко Г.В. Поняттєво-термінологічний апарат і підходи к класифікації туристско-рекреаційних ресурсів. Научные записки Тернопольского национального педагогического университета имени Гнатюка. Серия "География". 2012. № 2. С. 78-84.
54. Паньков Н. Туристические ресурсы и их классификации. Рекреационная география и туризм. Научные записки. 2014. № 2. С. 93-99.
55. Регионология туризма. Научное издание/Стеченко Д. М., Сабодаш Г. А., Охрименко А.Г. и др. Под ред. Д. М. Стеченко. –К.: Изд-во КУТЭП, - 2004.-220с.
56. Нестерчук И. К. Гастрономический туризм как фактор изменений для физико-географической области Киевского Полесья. Журнал картографии. 2018. Вып. 2(19). С. 48-59.
57. Этнічна одежда фруктов как стабильная архитектура компонента в форме физико-географического, соли и этнографического исполнения правового банка Polissia / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, T. Chernyshova et al. GeoJournal of Tourism and Geosites. 2020. Year XIII, no. 2 supplement, vol. Тридцать. P. 788–793. DOI: 10.30892/gtg.302spl02-506.

References

1. Babyna E. N. Ekonomicheskiye aspekty ratsyonalnoho pryrodopolzovanyia v strukture kompleksnoho upravleniia ekolohicheskoi sfery. Rehyonalnaia ekonomika: teoriia y praktyka. 2008. №23 (80). S. 56–67.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Ukl. V. T. Busel. K.: VTF «Perun», 2001. 1440 s.
3. Zhulavskiy A. Yu., Hordiienko V. P. Pryrodno-resursnyi potentsial rehionu v systemi ekonomichnykh vidnosyn. Efektyvna ekonomika. 2013. №8 Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2238>
4. Ihnatenko N. H., Rudenko V. P. Pryrodno-resursnyi potentsial. Heohrafichnyi analiz ta syntez. Lviv: Vyscha shkola, 1986. 164 s.
5. Klochkov V. A. Opredelenie pryrodno-resursnoho potentsiala terrytoryi kak element optymyzatsyy pryrodopolzovanyia. Terytoryalnaia orhanyzatsiia obshchestva y upravleniia v rehyonakh. Voronezh, 1986. S. 107–109.
6. Reimers N. F. Pryrodopolzovany: slovar-spravochnik. M.: Mysl, 1990. 639 s.
7. Sonko S. P., Novikova T. P. Pro zmistovne nasychennia termina «zelenyi turizm». Zbirnyk tez III Mizhvuzivskoi naukovo konferentsii «Ekolohiia – shliakhy harmonizatsii vidnosyn pryrody ta suspilstva»; red. Nepochatenko O. O. Red-vyd. tsentr UNUS. Uman, 2012. S. 104–106.
8. Nesterchuk I. K. Otsinka ta osnovni etapy formuvannia turystychno-rekreatsiinoho ta hastronomichnoho potentsialiv rehionu v konteksti rozvytku hastronomichnoho turizmu. Perspectives of world science and education : Abstracts of 2nd International scientific and practical conference (October 30-31, 2019). Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2019. R. 240–247.
9. Nesterchuk I. K. Otsinka ta osnovni etapy formuvannia turystychno-rekreatsiinoho ta hastronomichnoho potentsialiv rehionu v konteksti rozvytku hastronomichnoho turizmu. Heohrafiia ta turizm. 2019. Vyp. 52. S. 33–44.
10. Butsenko E.D. Hastronomicheskyy turizm kak populiarnoe napravleniye v turizme o // Nauchno-metodycheskyi elektronnyi zhurnal «Kontsept». 2015. T.33. S. 56-60.
11. Leonydova E.H. Otsenka urovnia sformyrovannosti sobyitiynoho turizmu v rehyone // Zhurnal «Universum: ekonomika y yurysprudentsiia». 2015. №8. S. 23-33.
12. Lupyna M., Efymov A., Olyarova T. Hastronomicheskyy turizm – perspektivnoe napravleniye turystskoi otrasly // Pytanye y obshchestvo, 2015. №6. URL: <http://dreamchef.ru/pitanie06-2015> (Data obrashcheniya: 12.10.2021).
13. Berezna I. Natsionalni priorytety ta rehionalni determinanty sotsialno-ekonomichnoho zrostantia (na materialakh AR Krym) / I. Berezna. – K. : NAN Ukrainy, Instytut rehionalnykh doslidzhen, 2004. – 640 s.
14. Shabardina, Yu. V. Rekreatsiinyi potentsial yak skladova produktyvnykh syl rehionalnoho ekonomichnoho prostoru [Tekst] : dys. kand. ekon. nauk: 08.00.05 / Yu. V. Shabardina, Chernihivskiy derzhavnyi tekhnolohichniy universytet. – Chernihiv : 2011 r.
15. Cherchuk, L. M. Stratehichniy potentsial rekreatsiinoi systemy rehionu: teoriia, metodolohiia, otsinka [Tekst] : monohrafiia / L. M. Cherchuk, N. V. Kolenda. – Lutsk: LNTU, 2008. – 235 s.
16. Matsala, V. I. Formuvannia i rozvytok rekreatsiino-turystychnoho kompleksu Zakarpatskoi oblasti [Tekst] : avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.10.02 / V. I. Matsala; NAN Ukrainy; Instytut rehionalnykh doslidzhen. – Lviv, 1996. – 17 s.
17. Stechenko, D. M. Teoretychni aspekty doslidzhennia pryrodno-rekreatsiinoho potentsialu [Tekst] / D. M. Stechenko, I. V. Bezuhlyi // Naukovyi visnyk ChDIEU, 2009. – № 2 (3). – S. 65-76.
18. Herasymchuk, Z. V. Rehionalna polityka rozvytku rekreatsiinoi sfery: mekhanizm formuvannia ta realizatsii [Tekst] : monohrafiia / Z. V. Herasymchuk, M. V. Hliadina. – Lutsk : Nadstyr'ia, 2006. –164 s.
19. Zelinskyi I. Pro statystychnu otsinku rekreatsiino-ozdorovchoho zabezpechennia naselennia v rehioni / I. Zelinskyi // Rehionalna ekonomika. Dodatok «Rehiony Ukrainy. Ekonomiko-statystychni porivniannia». – 2001. – № 2. – S. 28–32. 342 Vypusk 19. 2017 Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho
20. Nudelman M. Sotsialno-ekonomicheskiye problemy rekreatsyonnoho pryrodopolzovanyia / M. Nudelman. – K. : Naukova dumka, 1987. – 132 s.

21. Pryrodo-resursnyi potentsial pryrodnykh rehioniv Ukrainy : [monohrafiia] / [V. Rudenko, V. Vatsaba, T. Solovei]. – Chernivtsi : Ruta, 2001. – 268 s.
22. Cherchuk L. Naukovi pidkhydy do klasyfikatsii turystychno-rekreatsiinykh resursiv / L. Cherchuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10027/3/klas_ttp.pdf.
23. Nesterchuk I. K. Hastronomichno-turystychno raionuvannia: planuvannia, proektuvannia turystychno-rekreatsiinoho prostoru. Nauk. visnyk Shkhidnoievropeiskoho nats. universytetu im. Lesi Ukrainky. Ser. Heohrafichni nauky. 2020. № 1(405). S. 86–92.
24. Nesterchuk I. K. Otsinka ta osnovni etapy formuvannia turystychno-rekreatsiinoho ta hastronomichnoho potentsialiv rehionu v konteksti rozvytku hastronomichnoho turizmu. Heohrafiia ta turizm. 2019. Vyp. 52. S. 33–44.
25. Nesterchuk I. K. Fyzyko-heohrafichne raionuvannia Pravoberezhnoho Polissia: pytannia metodolohii ta praktyky upravlinnia u sferi turizmu. Turizm: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni priorytety : materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. (25 travnia 2018 r.). Zhytomir : Yevenok O. O., 2018. S. 55–59.
26. Nesterchuk I. K. Hastronomichniy turizm v karkasi fyzyko-heohrafichnoho raionuvannia Pravoberezhnoho Polissia. Nauka. Molod. Ekolohiia–2019 : zb. materialiv XV Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (16 travnia 2019 r.). Zhytomir : ZhNAEU, 2019. S. 136–137.
27. Nesterchuk I. K. Fyzyko-heohrafichnoho raionuvannia Pravoberezhnoho Polissia yak polovi studii hastronomichnoho turizmu. Osnovni shliakhy zberezhenia luchno-stepovykh ekosystem Ukrainy : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 90-richchiu «Mykhailivskoi tsilyny» (20–22 chervnia 2018 r.). Sumy : SNAU, 2018. S. 136–139.
28. Nesterchuk I. K. Otsinka ta osnovni etapy formuvannia turystychno-rekreatsiinoho ta hastronomichnoho potentsialiv rehionu v konteksti rozvytku hastronomichnoho turizmu. Perspectives of world science and education : Abstracts of 2nd International scientific and practical conference (October 30–31, 2019). Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2019. R. 240–247.
29. Nesterchuk I. K. Rozroblennia optymalnoi modeli rozvytku hastronomichnoho turizmu Ukrainskoho Pravoberezhnoho Polissia. Teoretychni i prykladni napriamky rozvytku turizmu ta rekreatsii v rehionakh Ukrainy : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 70-richchiu utvorennia.
30. Nesterchuk I. K. Rehionalnyi turystychnyi hastronomichniy klaster Pravoberezhnoho Polissia Ukrainy. Rehionalnyi turizm: suchasni stan ta shliakhy optymizatsii : zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (2 kvitnia 2021 r.). Kyiv : KROK, 2021. S. 104–106.
31. Nesterchuk I. K. Potentsiiny klaster Enraita dlia rozvytku hastronomichnoho turizmu. Turizm: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni priorytety : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (26 travnia 2021 r.). Zhytomir : Poliskiy nats. universytet, 2021. S. 13–16.
32. Nesterchuk I. K. Metody ta instrumenty otsinky potentsialu hastronomichnoho turizmu. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn i rehionalnykh doslidzhen : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (6 hrudnia 2021 r.). Lutsk : Volynskiy nats. universytet imeni Lesi Ukrainky, 2021. S. 13–16.
33. Beidyk O. O. Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: meto-dolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia. / O. O. Beidyk. – K.: KNU, 2001. – 397 s.
34. Shablii O. I. Osnovy zahalnoi suspilnoi heohrafi / O. I. Shablii. – Lviv, Vyd. tsentr LNU, 2003. – 444 s.
35. Borushchak M. Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv: monohrafiia. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2006. 288 s.
36. Tkachenko T.I. Stalyi rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia; 2-e vyd., vypr. ta dop. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. 463 s.
37. Butko, M. P. Rol transportnoi infrastruktury u zmitsnenni turystychnoho potentsialu Ukrainy / M. P. Butko, N. O. Alieshuhina // Efektyvna ekonomika – 2009. – № 3
38. Hudz M.V., Gudz P.V. Vyznachennia dysproportsii vykorystannia ekonomichnoho potentsialu Zaporizkoho rehionu. Zbirnyk naukovykh prats «Rehionalna ekonomika». 2016. № 4. (26). S.52–60.
39. Danylyshyn B.M. Pryrodno-resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy / B.M. Danylyshyn, S.I. Dorohuntsov, V.S. Mishchenko, V.Ya. Koval, O.S. Novotorov, M.M. Palamarchuk. – K., RVPS Ukrainy. 1999. — 716 s.
40. Herasymchuk Z. V. Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm stanovlennia innovatsiinoho potentsialu rehionu: monohrafiia / Z. V. Herasymchuk, N. S. Kutsai ; Lutskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet. – Lutsk, 2011. – 216 s.
41. Zelinskyi I. Pro statystychnu otsinku rekreatsiino-ozdorovchoho zabezpechennia naselennia v rehioni / I. Zelinskyi // Rehionalna ekonomika. Dodatok «Rehiony Ukrainy. Ekonomiko-statystychni porivniannia». – 2001. – № 2. – S. 28–32.
42. Kyfiak V. F. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini. – Chernivtsi: Knyhy- KhKhL, 2003. – 300 s.
43. Kravtsiv B.C., Hryniv L.S., Kopach M.V., Kuzyk S.P. Naukovo-metodychni zasady reformuvannia rekreatsiinoi sfery. Naukove vydannia. – Lviv: NAN Ukrainy. –1999. –78 s.
44. Liubitseva O. O. Rynok turystychnykh posluh. – K.: Alterpres, 2002. - 232 s.
45. Malska M.P., Antoniuk N.V., Hanych N.M. Mizhnarodnyi turizm i sfera posluh : pidruchnyk. Kyiv : Znannia, 2008. 661 s.
46. Matsola V. I. Rekreatsiino-turystychnyi kompleks Ukrainy / V. I. Matsola; In-t rehion. doslidzh. NAN Ukrainy. – L., 1997. – 259 s.
47. Matsala V. Formuvannia i rozvytok rekreatsiino-turystychnoho kompleksu Zakarpatskoi oblasti : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / V. Matsala ; NAN Ukrainy; Instytut rehionalnykh doslidzhen. – Lviv, 1996. – 17 s.
48. Mykhailichenko H. Turystychnyi potentsial: metody otsiniuvannia ta innovatsiinyi rozvytok / H. Mykhailichenko // Problemy ekonomiky. – 2013. – № 1. – S. 115–123
49. Nudelman M. Sotsyalno-ekonomicheskye problemy rekreatsionnoho pryrodopolzovanyia / M. Nudelman. – K. : Naukova dumka, 1987. – 132 s.
50. Rudenko V. P. Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy: [pidr. u 3-kh chast.] / V. P. Rudenko. – Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2010. – 552 s.
51. Smal I.V. Turystychni resursy svitu : navchalnyi posibnyk. Nizhyn : NDU imeni Mykoly Hoholia, 2010. 336 s.
52. Virchenko P. Klasyfikatsiia turystsko-rekreatsiinoho potentsialu terytorii lokalnoho rivnia ta problemy yoho zaluchennia do hospodarskoi. Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafi KhNU imeni V.N. Karazina. 2013. Vyp. 13(2). S. 120–125.
53. Symochko H. V. Poniatievo-terminolohichniy aparat ta pidkhydy do klasyfikatsii turystychno-rekreatsiinykh resursiv. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria «Heohrafiia». 2012. № 2. S. 78–84.
54. Pankiv N. Turystychni resursy ta yikhni klasyfikatsii. Rekreatsiina heohrafiia i turizm. Naukovi zapysky. 2014. № 2. S. 93–99.
55. Rehionolohiia turizmu. Naukove vydannia / Stechenko D. M., Sabodosh H. O., Okhrymenko A.H. ta in.. Za red. D. M. Stechenka. –K.: Vyd-vo KUTEP, -2004.-220s.
56. Nesterchuk I. K. Hastronomichniy turizm yak fasyliator zmin dlia fyzyko-heohrafichnoyi oblasti Kyivskoho Polissia. Chasopys kartohrafi. 2018. Vyp. 2(19). S. 48–59.
57. Ethnic loading of food as a sustainable culture component in the form of physical-geographical, soil and ethnographic zoning of the right-bank Polissia / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, T. Chernyshova et al. GeoJournal of Tourism and Geosites. 2020. Year XIII, no. 2 supplement, vol. 30. P. 788–793. DOI: 10.30892/gtg.302spl02-506.

Надійшла до редколегії 21.09.2021

Романів Павло Володимирович,
кандидат географічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна, e-mail: rpavlo2007@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Мета. Мета статті полягає у аналізі підходів до поняття розвиток у контексті його адаптації до рекреаційно-туристичної сфери регіону. Регіональний розвиток туристично-рекреаційної сфери має свої структурно-функціональні аспекти, котрі обґрунтовано у статті

Методика. Проведення дослідження відбувалося поетапно. На початковому етапі здійснювалася постановка проблеми. Наступний етап стосувався накопичення наукової інформації з проблем методологічних підходів до розвитку туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні. Далі здійснювалася обробка інформації з використанням таких методів: порівняльного, статистичного, аналізу, синтезу, кореляції, наукової систематизації. Далі відбувалася систематизація опрацьованої інформації та наукове обґрунтування результатів дослідження.

Результати. Результати нашого дослідження можна виразити кількома аспектами: науковий, організаційний, функціонально-практичний, систематизаційний. З точки зору наукового аспекту нами проведено пошук та аналіз літератури з проблем розвитку на різних рівнях організації територіально-просторових та соціально-економічних систем. Відтак, визначено предметно-суб'єктну природу та мету регіонального розвитку. Встановлено, що регіональний розвиток туристично-рекреаційної сфери на сучасному етапі прямує до конкурентної боротьби за споживача відповідних послуг, екологізацію, соціалізацію у контексті створення робочих місць, комфортності проживання. Організаційний та функціонально-практичний аспекти дослідження зводиться до можливості врахування різних типів розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону у залежності від наявних ресурсно-інфраструктурної складової, історичних аспектів господарювання, тактико-стратегічних перспектив, географічного, соціально-економічного положення регіону. Систематизаційний аспект ґрунтується на спробі систематизації підходів до розуміння розвитку та їхньої адаптації до розвитку туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні.

Наукова новизна. Проведено систематизацію ознак та типів розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону. Визначено предметно-суб'єктну сутність, а також мету та завдання регіонального розвитку.

Практична значимість. Класифікація допоможе структурувати інформацію стосовно проблем у розвитку за певними ознаками та типами, визначати пріоритетність у формуванні стратегічних документів заради оптимального планування розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону. Результати дослідження сприятимуть підвищенню ефективності управління інноваційними процесами в туристично-рекреаційній сфері на регіональному рівні. Ключовим аргументом для цього є те, що головна проблема регіонального розвитку є вибір сучасної стратегії регулювання та інструментів реалізації управлінської діяльності в туристично-рекреаційній системі регіону як пріоритетної сфери регіональної економіки.

Ключові слова: регіон, розвиток, туристично-рекреаційна сфера, класифікація.

Романів Павел Владимирович,
кандидат географических наук, доцент

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
г. Львов, Украина, e-mail: rpavlo2007@ukr.net

КЛАССИФИКАЦИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

Цель. Цель статьи состоит в анализе подходов к понятию развития в контексте его адаптации к рекреационно-туристической сфере региона. Региональное развитие туристско-рекреационной сферы имеет свои структурно-функциональные аспекты, которые обоснованы в статье.

Методика. Проведение исследования происходило поэтапно. На начальном этапе производилась постановка проблемы. Следующий этап касался накопления научной информации по проблемам методологических подходов к развитию туристско-рекреационной сферы на региональном уровне. Далее производилась обработка информации с использованием следующих методов: сравнительного, статистического, анализа, синтеза, корреляции, научной систематизации. Далее происходила систематизация обработанной информации и научное обоснование результатов исследования.

Результаты. Результаты нашего исследования можно выразить несколькими аспектами: научным, организационным, функционально-практическим, систематизационным. С точки зрения научного аспекта нами проведен поиск и анализ литературы по проблемам развития на разных уровнях организации территориально-пространственных и социально-экономических систем. Следовательно, определены предметно-субъектная природа и цель регионального развития. Установлено, что региональное развитие туристско-рекреационной сферы на современном этапе стремится к конкурентной борьбе за потребителя соответствующих услуг, экологизацию, социализацию в контексте создания рабочих мест, комфортности проживания. Организационный и функционально-практический аспект исследования сводится к

возможности учета различных типов развития туристско-рекреационной сферы региона в зависимости от имеющихся ресурсно-инфраструктурной составляющей, исторических аспектов хозяйствования, тактико-стратегических перспектив, географического, социально-экономического положения региона. Систематизационный аспект основан на попытке систематизации подходов к пониманию развития и их адаптации к развитию туристско-рекреационной сферы на региональном уровне.

Научная новизна. Проведена систематизация признаков и типов развития туристско-рекреационной сферы региона. Определены предметно-субъектная сущность, а также цель и задачи регионального развития.

Практическая значимость. Классификация поможет структурировать информацию о проблемах развития по определенным признакам и типам, определять приоритетность в формировании стратегических документов ради оптимального планирования развития туристско-рекреационной сферы региона. Результаты исследования будут способствовать повышению эффективности управления инновационными процессами в туристско-рекреационной сфере на региональном уровне. Ключевым аргументом для этого является то, что главной проблемой регионального развития является выбор современной стратегии регулирования и инструментов реализации управленческой деятельности в туристско-рекреационной системе региона как приоритетной сферы региональной экономики.

Ключевые слова: регион, развитие, туристско-рекреационная сфера, классификация.

UDC 338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.29-36>

Romaniv Pavlo Volodimirovich,
PhD in Geographic, Associate Professor

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: rpavlo2007@ukr.net

CLASSIFICATION OF DEVELOPMENT OF THE TOURIST AND RECREATIONAL SPHERE OF THE REGION

The purpose of the article is to analyze approaches to the concept of development in the context of its adaptation to the recreational and tourist sphere of the region. Regional development of tourism and recreation has its own structural and functional aspects, which are justified in the article.

Method. The study was conducted in stages. At the initial stage, the problem was posed. The next stage was the accumulation of scientific information on the problems of methodological approaches to the development of tourism and recreation at the regional level. Then the information was processed using the following methods: comparative, statistical, analysis, synthesis, correlation, scientific systematization. Then there was a systematization of processed information and scientific substantiation of research results.

Results. The results of our study can be expressed in several aspects: scientific, organizational, functional and practical, systematization. From the point of view of the scientific aspect, we conducted a search and analysis of the literature on development issues at different levels of the organization of territorial and spatial and socio-economic systems. Therefore, the subject-subject nature and purpose of regional development are determined. It is established that the regional development of the tourist and recreational sphere at the present stage is aimed at competition for the consumer of relevant services, greening, socialization in the context of job creation, living comfort. Organizational and functional-practical aspects of the study are reduced to the possibility of taking into account different types of development of tourism and recreation in the region depending on the available resource and infrastructure component, historical aspects of management, tactical and strategic prospects, geographical, socio-economic situation of the region. The systematization aspect is based on the attempt to systematize approaches to understanding development and their adaptation to the development of tourism and recreation at the regional level.

The scientific novelty. The systematization of signs and types of development of the tourist and recreational sphere of the region is carried out. The subject-subject essence, and also the purpose and tasks of regional development are defined.

The practical significance. The classification will help to structure information on development problems by certain features and types, to determine the priority in the formation of strategic documents for optimal planning of the development of tourism and recreation in the region. The results of the study will help increase the efficiency of innovation management in the tourism and recreation sector at the regional level. The key argument for this is that the main problem of regional development is the choice of modern regulatory strategy and tools for the implementation of management activities in the tourism and recreation system of the region as a priority area of regional economy.

Key words: region, development, tourist and recreational sphere, classification.

Постановка проблеми. Регіональний, периферійний туризм не завжди привертав належну увагу у практиків, управлінців, місцевих громад. Причиною є акцент на дискретні DESTINACIЇ, що мають певну історію загосподарювання, чи наявність ресурсів, котрі використовуються часто нераціонально всупереч концепції сталого розвитку. Проте, зараз ситуація змінюється у бік розуміння важливості територіальних структур у виконанні ними суспільних, економічних, екологічних функцій, наприклад: природоохоронна функція, субфункція регіонального

вирівнювання, перерозподілу раціонального використання ресурсів, їхнього збереження, створення доходу тощо. Саме туристично-рекреаційна сфера здатна забезпечити виконання регіоном таких функцій, що узгоджуватиметься з концепцією сталого розвитку. Однак, необхідно мати розуміння напрямку, інтенсивності, стабільності розвитку регіональної системи загалом, окремих її частин (місто, ОТГ, район, кластер), зокрема. Оскільки в Україні уже формується конкуренція регіонів у розвитку туризму та рекреації, ведеться боротьба за споживача, постає питання планування та чіткого і своєчасного виконання запланованих кроків та досягнення цілей. Тому, розуміння поняття розвитку, його типів (класифікації) та різноманітності уможливить раціональну побудову стратегії розвитку території (дестинації), підприємства, галузі, комплексу, виду туризму та регіону загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій географічній, економічній літературі існує чимало публікацій, присвячених питанням розвитку, регіонального розвитку, розвитку видів діяльності в регіоні, розвитку підприємств, класифікаційним ознакам розвитку.

Деякі праці присвячені розвиткові аспектів у туристично-рекреаційній сфері, зокрема бізнес-моделей, мережових структур [2]. Чимало авторів зосереджують свою увагу на проблемах активізації туристично-рекреаційної галузі (сфери) в регіоні [4], регіональних аспектів регулювання галузі [1], дефініції понять розвитку системи [6].

Такі вчені як Богатирьов І.О., Воронков Д.К., Погорєлов Ю.С., Сурмін Ю.П. та ін. акцентують увагу на часовому аспекті розвитку [3; 12]. Мала М.Т., Грабельська О.В. виокремлюють ознаку за керованістю та спонтанністю розвитку системи, що актуально для ідентифікації процесів, явищ, що піддаються управлінню та керуванню [9].

Загалом економічна література присвячує питання розвитку головно підприємствам, нас же цікавить багатоаспектний підхід на регіональному рівні, котрий урахує територіальний, екологічний, управлінський, часовий аспекти.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання). Метою статті є здійснити класифікацію розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону з урахуванням різноманітних підходів: системного, структурно-функціонального, галузевого, територіального, хронологічного.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи регіон як відкриту систему (соціальну, економічну, територіальну, екологічну тощо) констатуємо, що йому, як і іншим соціально-економічним системам притаманні як мінімум дві рушійні сили: бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самоудосконалюватися) [15]. Розвиток відбувається за різних умов впливу факторів зовнішніх та внутрішніх, що за різних комбінацій, інтенсивності впливу, співвідношення визначають напрям, динаміку, перспективи розвитку регіону загалом, чи його частин, видів діяльності у ньому, зокрема.

Існує багато трактувань поняття «розвиток» з різних точок зору. Авторка Л. Завідна [8] згрупувала підходи до розуміння і вивчення його таким чином: вивчення і виділення властивостей систем, що розвиваються; формування трактувань даного терміну; порівняння поняття розвитку з родинними (у плані наукового пізнання поведінки систем) категоріями. Зрозуміло, що будь-якого науковця цікавлять усі три групи підходів, проте, для нас у дослідженні розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону важливим є підхід, що виявляє властивості, розвиток системи туристично-рекреаційна сфера регіону, типізацію розвитку за найсуттєвішими ознаками.

Автор Л.Г. Мельник [10] аналізує, трактує поняття розвиток через наявність сутнісних аспектів трьох основних властивостей: необоротності, спрямованості та закономірності.

Спробуємо розглянути ці властивості у трактуванні розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону. Необоротність розвитку є характеристика процесу, яка вказує, що перехід з кінцевого стану, який виник у результаті цього процесу, у початковий вихідний стан неможливий без змін у навколишньому середовищі [19]. Зміна умов зовнішніх факторів впливу на туристично-рекреаційну сферу, особливо тих факторів, на які регіон (управлінські структури, організації тощо) вплинути не може, здатні відкинути показники системи до якогось початкового (фіксованого раніше) стану. Таку ситуацію простежуємо з впливом пандемії, спричиненої Ковід-19, на показники розвитку туристично-рекреаційної сфери не тільки у окремому регіоні країни, але й усього світу.

Властивість спрямованості ґрунтується на здатності відкритої системи (туристично-рекреаційної сфери регіону) до цілестановлення, що провокує підтримку самого процесу управління цією системою. Екстраполяція такого бачення дослідження процесу розвитку, означає здатність окремо взятої сфери діяльності у регіоні, проходячи через ланцюг випадкових відхилень під впливом внутрішніх і зовнішніх флуктуацій (змін, спричинених факторами), рухатися

цілеспрямовано за обраним, запланованим, координованим, цілеспрямованим, управляючим шляхом розвитку. Це ілюструє функціональний підхід до існування, управління, впливу на соціальну сферу регіону, створення доданої вартості, тривалості функціонування туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні.

Регіональна система взаємодіючи з середовищем функціонує на засадах істотності, взаємозалежності та повторюваності (циклічності) такої взаємодії, що проявляється у законах та закономірностях функціонування і розвитку систем. Закономірності та закони сприяють пошуку та встановлення причин та наслідків явищ, процесів, їхніх результатів, пошуку шляхів усунення негативних та провокування позитивних проявів, прогнозування та планування.

Ураховуючи те, що трактування розвитку стосується будь-чого, що піддається, як мінімум, змінам у часі та просторі, як максимум, - якісно-кількісному стрибку поліпшення відносно певного початкового стану, то розвиток туристично-рекреаційної сфери, що функціонує у межах певного регіону доцільно окреслювати у кількох напрямках.

По-перше, розвиток як прогрес, що супроводжується ускладненням системи у структурному та кількісному сенсі, диверсифікації територіального туристичного та рекреаційного продукту, поліпшення сервісного обслуговування, оптимізація управління, різні форми об'єднання підприємств, виникнення туристичних дестинацій з відповідними їм атрибутами тощо.

По-друге, якісні зміни складу та структури туристично-рекреаційної сфери, що означає здатність регіону та його частин до інноваційної діяльності (продуктової, сервісної, технологічної, кадрової, управлінської, маркетингової, логістичної тощо), відкритість до міжнародних ринків.

По-третє – розвиток туристично-рекреаційної сфери та її компонентів не може відбуватися без адаптації до умов зовнішнього середовища, яке динамічно змінюється. Здатність адекватно, вчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища робить туристичну сферу регіону конкурентоздатною, стійкою та більш відкритою до туристичних потоків, що означає сукупність позитивних ефектів соціально-економічного характеру, проте, може спричинити до виникнення явищ надмірного антропогенного навантаження, овертуризму тощо. Отож, зазначаємо, що зміни у системі певних її компонентів у позитивному напрямку, можуть провокувати негативні ефекти таких змін, що проявляються у стані інших компонентів.

Говорити про класифікацію розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону потрібно крізь призму типів розвитку соціально-економічних систем, що розглянуто у працях [14; 18; 22]. Розвиток соціально-економічних систем розглядається як: іманентна властивість, принцип, закон, процес, явище, результат. Відповідно до таких поглядів на розвиток, автори виділяють низку типів розвитку, що притаманні загалом соціально-економічним системам [6; 8].

Розробляючи класифікацію розвитку туристично-рекреаційної сфери ми також враховували різноманітні теорії та концепції регіонального розвитку, серед яких: кумулятивного зростання (наприклад теорія «нерівномірного географічного розвитку»), зростання за рахунок конкурентних переваг регіону (концепція регіональних конкурентних переваг, Концепція кластерного розвитку, Теорія стимулювання (підвищення) регіональної конкурентоспроможності), сучасні теорії і концепції регіонального розвитку (концепція сталого розвитку, теорія саморозвитку регіонів (ендогенного розвитку), Концепція «соціально орієнтованої економіки», людського розвитку, концепція сприйняття (перцепції) простору, регіонів, міст, місцевостей, теорія конвергентно-дивергентного розвитку територій).

Пропонована класифікація включає в себе ознаки та види розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону (рис.). Серед ознак виділяємо такі: середовище, за часом, функціональна іманентність, масштаб, вид (тип) потенціалу. Ми обрали такі ознаки, що характеризують туристично-рекреаційну сферу з різних точок зору, що відображено у застосуванні певних наукових підходів.

Класифікаційні ознаки та типи розвитку узгоджуються з позиціями, що декларують мету і засади стимулювання розвитку регіонів у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів». Так, зазначається, що стимулювання розвитку регіонів здійснюється з метою ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та послуг [13].

Класифікація розроблена на основі таких підходів: системного, структурно-функціонального, галузевого, територіального, хронологічного.

Системний підхід враховує регіон як цілісну геоторіальну, суспільно-економічну відкриту систему, туристично-рекреаційну сферу як систему, що формує індустрії туризму та рекреації з відповідними підсистемами та компонентами у їхньому структурно-логічному взаємозв'язку.

Структурно-функціональний підхід спонукає виокремлювати функціональні засади розвитку туристично-рекреаційної сфери у контексті планування та прогнозування її тактичного, стратегічного, неперервного поступу. Система туристично-рекреаційної сфери розглядається як керована, здатна виконувати певні функції суспільного, економічного, екологічного, територіально-планувального тощо напрямків.

Рис. Класифікація розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону

Галузевий підхід до класифікації розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону відображає розвиток окремих галузей, їхню кооперацію, відображає мультиплікативний ефект у туристично-рекреаційній сфері, міжгалузевий розвиток, розвиток окремих видів туризму та рекреації на рівні видової спеціалізації, формування регіональних брендів.

Галузевий підхід тісно пов'язаний з територіальним, оскільки систему регіон у контексті розвитку можна розглядати цілісно, а також окремо за певними таксономічними одиницями різного структурно-функціонального, змісту та ступеня інтегрованості тощо.

Варто також зазначити, що туристично-рекреаційна сфера регіону як система розвивається під дією факторів зсередини та факторів зовнішніх, котрі сприяють або обмежують розвиток. Тому при аналізі та класифікаційній приналежності типу розвитку необхідно враховувати генезу внутрішніх чи зовнішніх агентів чи їхньої сукупності. Наприклад світові кризи, пандемія, законодавча база виступають зовнішніми чинниками, а внутрішній кадровий потенціал,

інфраструктурна компонента, наявність потенційних ресурсів є внутрішніми стимуляторами (інгібіторами) розвитку.

Класифікаційна ознака за середовищем характеризується розвитком внутрішнім та зовнішнім. Маємо на увазі з одного боку розвиток туристично-рекреаційної сфери всередині регіону та на національному та наднаціональному рівні. Внутрішній розвиток можна трактувати, використовуючи теорію саморозвитку регіонів (ендогенного (внутрішнього) розвитку). Визначаються маркери розвитку, місце регіону серед інших всередині країни та місце регіону у системі міжнародних відносин. Зовнішній розвиток особливо характерний для Західного регіону України (як прикордонного), Карпатського регіону України (його участь, місце у структурі та функціонуванні Карпатського Єврорегіону) тощо.

За часом виділяємо поточний та перспективний розвиток. Поточний розвиток відбувається зараз та проявляється у певному стані системи та її складових у співвідношенні до станів інших систем та регіонів. Його прояви простежуються у порівнянні та співвідношенні величин, що характеризують стан туристично-рекреаційної сфери. Перспективний – це той, що відбуватиметься у майбутньому у певний період часу відповідно до різного типу планування та координації функціонування структурних елементів туристично-рекреаційної сфери на різних рівнях територіальної та ієрархічної організації регіону.

За функціональною іманентністю виділяємо локальний, тактичний, стратегічний та неперервний розвиток. Функціональна іманентність означає сутність розвитку за умови локального (місцевого, на рівні громад на нетривалий період часу), тактичного (на час дії проєктів, планового фінансування на рік чи кілька років), стратегічного (за умови стратегічного планування розвитку галузі, регіону загалом, соціально-економічного розвитку тощо на тривалий період за умови підтвердження намірів відповідними документами, як от стратегіями чи програмами розвитку), неперервний розвиток виходить з дефініції розвитку як філософської категорії як постійна зміна стану системи за умови внутрішньої природи та дії факторів середовища.

За масштабом розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону виокремлюємо дискретний (розвиток окремих територіальних одиниць різного порядку чи управлінської приуроченості). Це може бути розвиток туристично-рекреаційного кластеру, розвитку туризму територіальної громади, району, області, сукупності областей, що представляють регіон як одиницю вищого порядку. Регіональний розвиток представляє, а також розвиток спеціалізованих, у тому числі й рекреаційно-туристичних комплексів регіонів.

За видом потенціалу виділяємо інноваційний, ресурсний, кадровий, інфраструктурний, сталий.

У широкому контексті потенціал трактують як сукупність наявних факторів, котрі можуть бути використані та змобілізовані задля досягнення конкретної мети чи результату. Потенціал може бути явним чи прихованим, використовуваним або не використовуваним [20, с. 226]. Інноваційний розвиток регіону може бути реалізований за умови використання інноваційного потенціалу його територіальних структурних частин, окремих галузей чи підприємств. Відтак, інноваційний розвиток можливий за умови інноваційної діяльності.

Розвиток неухильно узгоджується за наявністю, мірою та ступенем туристично-рекреаційних ресурсів. Тому, виділяємо ресурсний розвиток туристично-рекреаційної сфери. Наявність актуальних та потенційних туристично-рекреаційних ресурсів, що можуть бути використані у відповідній діяльності, характеризує ступінь розвитку за ресурсною ознакою. Такий тип розвитку можна зображати за допомогою матриці взаємозв'язку, тобто відповідність наявності певних ресурсів ступеню їхнього використання, що можна виражати параметральними величинами, наприклад кількість ресурсу, туристично-рекреаційні потоки до ресурсу тощо.

Кадрова складова розвитку туристично-рекреаційної сфери є однією з рушійних сил усіх типів розвитку за різними ознаками. Важливими є факти наявності структури підготовки кадрів для потреб туристично-рекреаційної сфери регіону, можливість навчання протягом усього життя, конкурентоспроможність кадрів, готовність до інноваційної діяльності. Кадровий розвиток виражається також через диференціацію навчальних закладів у підготовці фахівців різного кваліфікаційного рівня.

Інфраструктурний розвиток відбувається у туристично-рекреаційній сфері за рахунок поліпшення інфраструктурної складової туристично-рекреаційного функціоналу, а також за рахунок паратуристичної інфраструктури. Остання призначена для задоволення потреб як туристів, так і місцеве населення, зокрема до неї належать: комунікаційна складова, торговельна

мережа тощо). Вважаємо, що комплементарність розвитку туристично-рекреаційної та паратуристичної інфраструктури створює функціональний каркас для сприйняття та формування образу, іміджу, бренду регіону та його складових.

Сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери регіону відбувається не лише на основі наявності потенціалу (ресурсного, кадрового, інфраструктурного тощо), але головно за характером кількісно-якісного його використання задля досягнення відповідних цілей, що йому притаманні. Сталий розвиток туризму досліджується з різних точок зору, що представлено у працях провідних науковців [11; 16]. Виділяємо також дослідження, присвячені сталому розвитку туризму на основі кластерного підходу, що є актуальним для Західного регіону України у контексті активізації кластерних утворень [7; 21]. Прикладом такої активізації, та, відповідно, стимулювання сталого розвитку регіону на засадах кластеризації є соціальний проєкт «Туристичні кластери 300+». Засновники проєкту виступають так званими девелоперами, метою яких є визначення концепту туристичної дестинації (як ключового учасника туристично-рекреаційної сфери), визначення ролі та функцій учасників, візуалізація, стратегія крок за кроком [17].

Висновки. Проаналізовано підходи до регіонального розвитку туризму. Найвагоміші з них зводяться до розуміння його як прогресу, якісних змін у структурі та функціонуванні туристично-рекреаційної сфери, адаптація до умов зовнішнього середовища. При розробці класифікації використано ряд теорій та концепцій, що формують виокремлення класифікаційних ознак розвитку туристично-рекреаційної сфери. Вважаємо, що класифікація допоможе у формуванні стратегічних документів розвитку туристично-рекреаційної сфери на різних рівнях територіально-галузевої та функціональної організації. Подальші дослідження стосуватимуться розробки якісно-кількісних показників, котрі характеризуватимуть типи розвитку туристично-рекреаційної сфери для різноманітних потреб, у першу чергу раціонального туристично-рекреаційного загосподарювання території на засадах сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Алексеева Ю. Региональные аспекты регулирования туристической отрасли Украины / Ю. Алексеева // Государственное управление в условиях интеграции Украины в Европейский Союз: Материалы науч.- практ. конф. : У 2 т. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2002. – Т.2. – С. 233-234.
2. Алиева, А. Ю. Сучасні бізнес-моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні [Текст] / А. Ю. Алиева // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 1. – С. 228–235. – ISSN 2415-8453.
3. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 22 с.
4. Братюк В.П. Перспективи та механізми активізації розвитку туризму в регіоні / Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України, 2014. Вип. 5(109). – С. 248-256.
5. Бурмака М. Дефініція поняття «розвиток соціально-економічної системи». Економічний розвиток: теорія, методологія, управління матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Будапешт – Валенсія – Київ, 2013. С. 250–251.
6. Бурмака, М. М. Класифікація типів розвитку соціально-економічних систем / Бурмака М. М. // Економіка транспортного комплексу [Текст] : зб. наук. пр. / Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т; [редкол.: Шинкаренко В. Г. [голов. ред.] та ін.]. - Х. : ХНАДУ, 2013. - Вип. 23. - С. 37-50.
7. Давиденко І.В., Михайлюк О.Л. Механізми державного регулювання кластерної політики у туристичному бізнесі України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 3(20). URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/20_2019/12.pdf.
8. Завідна Л. Д. Готельний бізнес: стратегії розвитку : монографія / Л. Д. Завідна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 600 с.
9. Мала Н.Т., Грабелська О.В. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання / Н.Т. Мала, О.В.Грабелська // Вісник НУ «Львівська Політехніка». – Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2012. – №739. – С. 22-30.
10. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
11. Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Любіцева О. О. та ін. Стратегія сталого розвитку туризму в Україні: географічний підхід // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук. праць. – К.: Обрії, 2008. – Т. 1. – С. 191-199.
12. Погорелов Ю. С. Развитие предприятия: понятия и виды. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf.
13. Про стимулювання розвитку регіонів. ЗУ/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст.548. – [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
14. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели : монография / О. В. Раевнева. – Харьков : ИНЖЕК, 2006. – 496 с.
15. Раевнева Е. В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект / Е. В. Раевнева // Экономика: проблемы теории и практики : зб. наук. пр. вип. 192, том 4. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – С. 1003– 1009.
16. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.
17. Туристичні кластери 300+. – URL: <https://travelpeople.com.ua/>.
18. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви [Електронний ресурс] / І. В. Тюха // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
19. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
20. Фролова З.В. Аналіз інноваційного потенціалу як інструмент формування стратегії розвитку підприємства / З.В. Фролова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – № 1. – Т. 3. – С. 225–228.
21. Шепелев І.Г., Маркова Ю.А. Туристсько-рекреаційні кластери – механізм інноваційного вдосконалення системи стратегічного управління розвитком регіонів / І.Г. Шепелев, Ю.А. Маркова. – URL: <http://infotour.in.ua/shepelev.htm>.
22. Шинкаренко В. Е. Дослідження сутності поняття «Розвиток соціально-економічної системи» / В. Е. Шинкаренко, М. М. Бурмака // Економіка транспортного комплексу. – Харків : ХНАДУ, 2013. – Вип. 21. – С. 73–86.

Список использованных источников:

1. Алексеева Ю. Региональные аспекты регулирования туристической отрасли Украины / Ю. Алексеева // Государственное управление в условиях интеграции Украины в Европейский Союз: Материалы науч.- практ. конф. : в 2 т. / под общ. ред. В.И. Лугового, В.М. Князева. – М.: Изд-во НАДУ, 2002. – Т.2. – С. 233-234.
2. Алиева, А. Ю. Современные бизнес-модели развития туристско-рекреационной сферы в Украине [Текст] / А. Ю. Алиева // Украинский журнал прикладной экономики. – 2020. – Том 5. – № 1. – С. 228–235. – ISSN 2415-8453.
3. Богатырев И.А. Управление развитием компании (по материалам малых компаний мебельной индустрии Украины): Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.06.01 / Европейский ун-т финансов, информационных систем, менеджмента и бизнеса. – М., 2004. – 22 с.
4. Братюк В.П. Перспективы и механизмы активизации развития туризма в регионе/Соц.-эк. проблемы совр. периода Украины, 2014. Вып. 5(109). – С. 248-256.
5. Бурмака М. Дефиниция понятия «развитие социально-экономической системы». Экономическое развитие: теория, методология, управление, материалы Международной научно-практической конференции. Будапешт – Валенсия – Киев, 2013. С. 250–251.
6. Бурмака, М.М. Классификация типов развития социально-экономических систем / Бурмака М.М. // Экономика транспортного комплекса [Текст]: сб. науч. пр./харьк. нац. автомоб.-взр. ун-т; [редкол.: Шинкаренко В. Г. [глав. ред.] и др.]. – Х.: ХНАДУ, 2013. – Вып. 23. – С. 37-50.
7. Давыденко И.В., Михайлюк О.Л. Механизмы государственного регулирования кластерной политики в туристическом бизнесе. Восточная Европа: экономика, бизнес и управление. 2019. №3(20). URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/20_2019/12.pdf.
8. Завидная Л. Д. Гостиничный бизнес: стратегии развития: монография / Л. Д. Завидная. – Киев: Киев. нац. торг.-эконом. ун-т, 2017. – 600 с.
9. Малая Н.Т., Грабельская О.В. Экономическое развитие предприятия: планирование и моделирование/Н.Т. Малая, О.В.Грабельская // Вестник НУ «Львовская политехника». – Л.: Издательство Львовской политехники. – 2012. – №739. – С. 22-30.
10. Мельник Л.Г. Основы устойчивого развития: учеб. пособие. / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2005. – 654 с.
11. Олейник Я. Б., Шищенко П. Г., Любичева О. О. и др. Стратегия устойчивого развития туризма в Украине: географический подход // География в информационном обществе: Сб. науч. стир. – М.: Горизонта, 2008. – Т. 1. – С. 191-199.
12. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятие и виды. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf.
13. О стимулировании развития регионов. ЗУ/ (BBP), 2005, № 51, ст.548.– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
14. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели: монография / О. В. Раевнева. – Харьков : ИНЖЭК, 2006. – 496 с.
15. Раевнева Е.В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект / Е.В. Раевнева // Экономика: проблемы теории и практики: сб. науч. пр. вып. 192, том 4. – Днепропетровск: ДНУ, 2004. – С. 1003–1009.
16. Ткаченко Т. И. Устойчивое развитие туризма: теория, методология, реалии бизнеса. – М.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.
17. Туристические кластеры 300+. – URL: <https://travelpeople.com.ua/>.
18. Тюха И. В. Социально-экономическое развитие предприятия: сущность и видовые проявления / И. В. Тюха // Эффективная экономика. – 2012. – № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
19. Философский словарь/под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
20. Фролова З.В. Анализ инновационного потенциала как инструмент формирования стратегии развития предприятия / З.В. Фролова // Теоретические и практические аспекты экономики и интеллектуальной собственности. – 2013. – № 1. – Т. 3. – С. 225–228.
21. Шепелев И.Г., Маркова Ю.А. Туристско-рекреационные кластеры – механизм инновационного усовершенствования системы стратегического управления развитием регионов / И.Г. Шепелев, Ю.А. Марков. – URL.: <http://infotour.in.ua/shepelev.htm>.
22. Шинкаренко В.Э. Исследование сущности понятия «Развитие социально-экономической системы»/ В.Э. Шинкаренко, М.М. Бурмака // Экономика транспортного комплекса. – Харьков : ХНАДУ, 2013. – Вып. Двадцать первый – С. 73–86.

References

1. Alekseeva Yu. Regional aspects of regulation of the tourist industry of Ukraine / Yu. Alekseeva // Public administration in terms of Ukraine's integration into the European Union: Materials of scientific practice. conf. : At 2 t. / Ed. VI Lugovoy, B.M. Knyazeva. – K.: NADU, 2002. – T.2. – P. 233-234.
2. Aliyeva, A. Yu. Modern business models of development of the tourist and recreational sphere in Ukraine [Text] / A. Yu. Aliyeva // Ukrainian Journal of Applied Economics. - 2020. - Volume 5. - № 1. - P. 228–235. - ISSN 2415-8453.
3. Bogatyrev I.O. Management of enterprise development (based on materials of small enterprises of the furniture industry of Ukraine): Author's abstract. dis. Cand. econ. Sciences: 08.06.01 / European University of Finance, Information Systems, Management and Business. - K., 2004. - 22 p.
4. Bratyuk V.P. Perspectives and mechanisms of activation of tourism development in the region / S.-ek. problems today. period of Ukraine, 2014. Issue. 5 (109). - P. 248-256.
5. Burmaka M. Definition of the concept of "development of socio-economic system". Economic development: theory, methodology, management materials of the International scientific-practical conference. Budapest - Valencia - Kyiv, 2013. P. 250–251.
6. Burmaka, M. Classification of types of development of socio-economic systems / Burmaka MM // Economics of transport complex [Text]: coll. Science. pr./Hark. nat. automotive University; [editor: Shinkarenko VG [head. ed.] and others]. - H.: KhNADU, 2013. - V. 23. - P. 37-50.
7. Davydenko I, Mikhailyuk O. Mechanisms of state regulation of cluster policy in the tourism business of Ukraine. Eastern Europe: Economy, Business and Management. 2019. № 3 (20). URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/20_2019/12.pdf.
8. Zavidna L. Hotel business: development strategies: monograph / LD Zavidna. - Kyiv: Kyiv. nat. trade and economy University, 2017. - 600 p.
9. Mala N., Grabelska O. Economic development of the enterprise: planning and modeling / N.T. Mala, OV Grabelska // Bulletin of Lviv Polytechnic National University. - L. : Lviv Polytechnic Publishing House. - 2012. - 39739. - P. 22-30.
10. Melnyk L. Fundamentals of sustainable development: textbook. way. / LG Melnik. - Sumy: University Book, 2005. - 654 p.
11. Oliynyk Ya. B., Shishchenko P., Lyubitseva O. and others. Strategy of sustainable development of tourism in Ukraine: geographical approach // Geography in the information society: Coll. Science. work. - K. : Horizons, 2008. - Vol. 1. - P. 191-199.
12. On stimulating the development of regions. ZU / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2005, № 51, p.548. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
13. Philosophical Dictionary / ed. I.T. Frolov. - 6th ed., Reworked. and ext. - M. : Politizdat, 1991. - 560 c.
14. Pogorelov Yu. S. Enterprise development: concepts and types. - URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf.
15. Raevneva O. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodologiya, mekhanizmy, modeli: monografia / OV Raevneva. - Kharkiv: INZHEK, 2006. - 496 p.
16. Raevneva E. Development of the socio-economic system: substantive aspect / E. Raevneva // Economics: problems of theory and practice: collection. Science. etc. issue 192, volume 4. - Dnipropetrovsk: DNU, 2004. - P. 1003–1009.
17. Tkachenko T. Sustainable development of tourism: theory, methodology, realities of business. - K. : KHTYU, 2009. - 463 c.
18. Tourist clusters 300+. - URL: <https://travelpeople.com.ua/>.
19. Tyukha I. Socio-economic development of the enterprise: essence and species manifestations / IV Tyukha // Efektyvna ekonomika. - 2012. - № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
20. Frolova Z. Analysis of innovation potential as a tool for forming the development strategy of the enterprise / Z.V. Frolova // Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property. - 2013. - № 1. - T. 3. - S. 225–228.
21. Shepelev I, Markova Yu.A. Tourist and recreational clusters - a mechanism of innovative improvement of the system of strategic management of regional development / I.G. Shepelev, Yu.A. Markov. - URL : <http://infotour.in.ua/shepelev.htm>.
22. Shinkarenko V Research of the essence of the concept "Development of socio-economic system" / V. Shinkarenko, M. Burmaka // Economics of transport complex. - Kharkiv: KhNADU, 2013. - Issue. 21. - P. 73–86.

Шепелева Ольга Валеріївна

Саркісян Ганна Овсепівна,
доктор економічних наук, професор

Одеська національна академія харчових технологій, м.Одеса,
Україна, e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com
Одеська національна академія харчових технологій,
м.Одеса, Україна, e-mail: anutasark@gmail.com

**ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СІЛЬСЬКИХ
ЕНОГАСТРОНОМІЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ БОЛГРАДСЬКОГО
РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Мета. Полягає у дослідженні теоретичних та практичних засад розвитку еногастрономічного туризму в Одеському регіоні, розкриття потенціалу Одеської області в просуванні еногастрономічних турів на прикладі Болградського району Одеської, використання еногастрономічного туризму, як інструменту просування локальних продуктів в сільській місцевості шляхом дослідження вподобань та обізнаності туристів на прикладі етно-туристичного комплексу «Фрумушика-Нова», в селі Фрумушика-Нова Болградського району Одеської області. Пріоритетними напрямками роботи є розвиток сільських територій шляхом виявлення еногастрономічних брендів досліджуваного регіону, розкриття та популяризація їх потенціалу. Важливим завданням є розвиток туристичної дестинації за рахунок виявлення переваг споживачів та розвитку гастрономічних турів, що знайомлять з особливостями місцевої кухні, страв та напоїв, способів їх приготування.

Методика. Методологічною основою наукового дослідження є метод анкетування. Для досягнення мети та розв'язання визначених завдань наукової роботи використано такі загальнонаукові методи: абстрактно-логічний (для узагальнення теоретичних положень, визначення сутності певних сфер роботи, формування висновків); системний аналіз; графічний (для наочного представлення даних); конструктивний та експериментальний. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять наукові праці з названої проблеми вітчизняних та зарубіжних вчених, законодавчі та нормативні акти України, методики Всесвітньої туристичної організації, інструктивні матеріали, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання, довідково-інформаційні видання, інтернет-ресурси.

Результати. Проведені маркетингові дослідження демонструють зацікавленість та доцільність просування еногастрономічних турів в дослідженому регіоні. За результатами виконаної роботи розроблено пропозиції щодо подальшої розробки ено-гастромаршрутів в напрямку туристичної дестинації Болградського району Одеської області. SWOT-аналіз туристичного потенціалу Болградського району Одеської області демонструє раціональне і ефективне використання усіх ресурсів регіону та потребує довгострокових програмних заходів, зважених управлінських рішень і ефективних практичних дій та доцільність розвитку еногастрономічного туризму.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в створенні та просуванні нових еногастрономічних маршрутів на базі Центру етнографічного, сільського зеленого туризму та сімейного відпочинку «Фрумушика-Нова», що дасть змогу розвивати малий бізнес на сільських територіях за рахунок туристичної галузі.

Практична значимість. Одержані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування в процесі обговорення і коригування місцевої політики, а також розробки програм, грантових програм (стратегій) соціально-економічного розвитку сільських місцевостей, бізнесменами для організації еногастрономічного туризму в Одеській області, що приверне увагу великої кількості туристів.

Заходи, запропоновані в роботі, мають бути спрямовані на комплексний розвиток туризму, забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів регіону, а також вирішення питань інфраструктурного та інформаційного облаштування туристичних об'єктів.

Ключові слова: винні та гастрономічні тури, інновації, маркетингові дослідження, сільські території, туристська привабливість.

Шепелева Ольга Валерьевна

Саркисян Анна Овсеповна,
доктор экономических наук, профессор

Одесская национальная академия пищевых технологий,
г. Одесса, Украина, e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com
Одесская национальная академия пищевых технологий,
г. Одесса, Украина, e-mail: anutasark@gmail.com

**ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРИСТСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНАЛЬНЫХ СЕЛЬСКИХ
ЕНОГАСТРОНОМИЧЕСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ
БОЛГРАДСКОГО РАЙОНА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ**

Цель. Состоит в исследовании теоретических и практических основ развития эногастрономического туризма в Одесском регионе, раскрытие потенциала Одесской области в продвижении эногастрономических туров на примере Болградского района Одесской области, использование эногастрономического туризма, как инструмента продвижения локальных продуктов в сельской местности путем исследования

предпочтений. Приоритетными направлениями работы является развитие сельских территорий путем выявления эногастрономических брендов изучаемого региона, раскрытие и популяризация их потенциала. Важной задачей является развитие туристической дестинации за счет выявления предпочтений потребителей и развития гастрономических туров, знакомящих с особенностями местной кухни, блюд и напитков, способов их приготовления.

Методика. Методологической основой научного исследования метод анкетирования. Для достижения цели и решения определенных задач научной работы использованы следующие общенаучные методы: абстрактно-логический (для обобщения теоретических положений, определение сущности определенных сфер работы, формирование выводов); системный анализ; графический (для наглядного представления данных); конструктивный и экспериментальный. Теоретическую и методологическую основу исследования составляют научные труды по названной проблеме отечественных и зарубежных ученых, законодательные и нормативные акты Украины, методики Всемирной туристической организации, инструктивные материалы, регламентирующие деятельность хозяйствующих субъектов, справочно-информационные издания, интернет-ресурсы.

Результаты. Проведенные маркетинговые исследования демонстрируют интерес и целесообразность продвижения эногастрономических туров в исследованном регионе. По результатам проделанной работы разработаны предложения по дальнейшей разработке эно-гастромаршрутов в направлении туристической дестинации Болградского района Одесской области. SWOT-анализ туристического потенциала Болградского района Одесской области демонстрирует рациональное и эффективное использование всех ресурсов региона и требует долгосрочных программных мероприятий, взвешенных управленческих решений и эффективных практических действий и целесообразности развития эногастрономического туризма.

Научная новизна проведенного исследования заключается в создании и продвижении новых эногастрономических маршрутов на базе Центра этнографического, сельского зеленого туризма и семейного отдыха «Фрумушика-Нова», что позволит развивать малый бизнес на сельских территориях за счет туристической отрасли.

Практическая значимость. Полученные результаты могут использоваться органами местного самоуправления в процессе обсуждения и корректировки местной политики, а также разработки программ, грантовых программ (стратегий) социально-экономического развития сельских местностей, бизнесменами для организации эногастрономического туризма в Одесской области, что привлечет внимание большого количества туристов.

Предложенные в работе мероприятия должны быть направлены на комплексное развитие туризма, обеспечение рационального использования туристических ресурсов региона, а также решение вопросов инфраструктурного и информационного обустройства туристических объектов.

Ключевые слова: винные и гастрономические туры, инновации, маркетинговые исследования, сельские территории, туристская привлекательность.

UDC 338.48-6:[641/642:663.2]:332.122:338.43 (477.74)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.37-44>

Shepeleva Olga Valerievna

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine,
e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com

Sarkisian Ganna Ovsepivna,
Doctor of Economics, Professor

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine,
e-mail: anutasark@gmail.com

RESEARCH OF TOURIST ATTRACTIVENESS OF REGIONAL RURAL ENOGASTRONOMIC DESTINATIONS ON THE EXAMPLE OF TOURIST DESTINATION OF BOLGRAD DISTRICT OF ODESSA REGION

The purpose of this work is to study the theoretical and practical principles of enogastronomic tourism in the Odessa region, revealing the potential of Odessa region in promoting enogastronomic tours on the example of Bolgrad district of Odessa, using enogastronomic tourism as a tool to promote local products in rural areas by researching preferences and knowledge tourist complex "Frumushika-Nova", in the village of Frumushika-Nova, Bolgrad district, Odessa region. Priority areas of work are the development of rural areas by identifying enogastronomic brands in the study region, the disclosure and promotion of their potential. An important task is the development of a tourist destination by identifying consumer preferences and the development of gastronomic tours that acquaint with the peculiarities of local cuisine, food and beverages, ways to prepare them.

Methodology. The methodological basis of scientific research is the method of questionnaires. The following general scientific methods were used to achieve the goal and solve certain tasks of scientific work: abstract-logical (to generalize theoretical positions, determine the essence of certain areas of work, draw conclusions); system analysis; graphic (for visual presentation of data); constructive and experimental. The theoretical and methodological basis of the study are scientific papers on the problem of domestic and foreign scientists, laws and regulations of Ukraine, methods of the World Tourism Organization, guidance materials governing the activities of economic entities, reference and information publications, Internet resources.

Results. Conducted marketing research shows interest and expediency of promoting enogastronomic tours in the studied region. Based on the results of the work performed, proposals were developed for further development

of eno-gastronomic routes in the direction of the tourist destination of the Bolgrad district of Odessa region. SWOT-analysis of the tourist potential of the Bolgrad district of Odessa region demonstrates the rational and efficient use of all resources of the region and requires long-term program measures, sound management decisions and effective practical actions and the feasibility of enogastronomic tourism. *The scientific novelty* of the study is to create and promote new enogastronomic routes on the basis of the Center for Ethnographic, Rural Green Tourism and Family Recreation "Frumushika-Nova", which will develop small businesses in rural areas through the tourism industry.

The practical significance. The results can be used by local governments in the process of discussing and adjusting local policies, as well as developing programs, grant programs (strategies) of socio-economic development of rural areas, businessmen to organize wine and gastronomic tourism in Odessa region, which will attract many tourists.

The measures proposed in the work should be aimed at the integrated development of tourism, ensuring the rational use of tourist resources of the region, as well as addressing the issues of infrastructure and information arrangement of tourist facilities.

Key words: wine and gastronomic tours, innovations, marketing research, rural areas, tourist attractions.

Вступ. Актуальність теми полягає в тому, що туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку національної культури і економіки, але складна політична та економічна ситуація в Україні стримує розвиток туристичної індустрії. Невизначеність ситуації відлякує потенційних іноземних туристів, тому з метою покращення ситуації, в першу чергу, необхідно проводити грамотну інформаційну політику, спрямовану на створення позитивного іміджу країни. Європейська інтеграція України є найважливішою сучасною тенденцією, що має потужний вплив на процеси реформування туристичної галузі. Не менш важливим є процес глобалізації [1].

Постановка наукової проблеми. Сучасний етап розвитку туристичної сфери позначається прагненням політичних сил відповідати образу провідників євроінтеграції, що позначається і на діяльності органів державної влади. З метою прискорення темпів розвитку та зростання ефективності підприємств туристичної сфери, надання цій сфері пріоритетності, необхідно вирішити проблеми, які потребують невідкладної державної підтримки та регулювання.

Незважаючи на існуючі труднощі, ситуація в українському туризмі поступово змінюється на краще. Стратегія розвитку сфери туризму і курортів України на період до 2022 року була спрямована на вирішення проблем комплексного розвитку сфери туризму, готельного господарства, курортів, санаторно-курортного обслуговування, підтримку створення та модернізації туристичної інфраструктури, забезпечення належної якості туристичних і курортних послуг, ефективного використання видимого туристичного потенціалу. Україна має багатий природно-рекреаційний потенціал і історико-культурні ресурси, країна має всі можливості стати туристичною країною світового рівня, де індустрія туризму складатиме значну частку бюджетних надходжень [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одеська область має у своєму розпорядженні великі туристичні можливості та ресурси для організації тематичних еногастрономічних турів, пов'язаних з культурою вирощування винограду, виробництвом вина та його вживанням, а також вживанням страв національної кухні та паралельного ознайомлення з культурою та традиціями краю. Дана тема частково зустрічається в роботах таких авторів як Любіцева, Басюк Д.І., Мальська М.П., Бочан І.О., Ніколаєв К.Д., Божук Т.І., Павлов О.І., Меліх О.О. у вигляді окремих термінів як зелений туризм, сільський туризм а також в роботах зарубіжних авторів: Gökhan Ayazlar, Gökhan Ayazlar, Alastair Morrison, C Michael Hall.

Виклад основного матеріалу. Одним із перспективних напрямів розвитку ринку туристичних послуг є еногастрономічний туризм. Еногастрономічний туризм - це нова філософія подорожей з метою пошуку незвіданих смаків та автентичних кулінарних традицій. І в цьому контексті саме характерні страви та вина регіону виступають провідником між шукачем і певною географічною областю, її культурою і її цінностями, пов'язаними з цією землею і збережені багатьма поколіннями. Еногастрономічний туризм є свого роду тематичним туризмом. Об'єднання культурних, промислових, екологічних та соціальних аспектів, еногастрономічний туризм містить у собі ознайомлення з оригінальними технологіями приготування страв і напоїв, а також і традицій їх споживання [2].

В Україні є регіони для такого туризму. Одеська область має у своєму розпорядженні великі туристичні можливості та ресурси для організації тематичних еногастрономічних турів, пов'язаних з культурою вирощування винограду, виробництвом вина та його вживанням, а також вживанням страв національної кухні та паралельного ознайомлення з культурою та традиціями певного краю.

Основним завданням даної наукової роботи є дослідження вподобань та обізнаності туристів для популяризації еногастрономічного туризму в Одеській області для подальшої розробки різноманітних турів на базі етнотуристичного комплексу Фрумушика-Нова.

Об'єктом дослідження є етно-туристичний комплекс «Фрумушика-Нова», що знаходиться в селі Фрумушика-Нова Тарутинського району Одеської області.

Центр етнографічного, сільського зеленого туризму та сімейного відпочинку «Фрумушика-Нова» знаходиться на території Тарутинського степу і є однією із привабливих, атрактивних локацій, що потребує розвитку та інновацій.

Одним із завдань Одеської обласної державної адміністрації є створення в Тарутинському районі одного із шести у межах України агро-еколого-рекреаційних кластерів, і його основою реалізації цього проекту став центр «Фрумушика Нова» (єдиний кластер в Одеській області).

Створення та розвиток агроеколого-рекреаційного кластеру «Фрумушика» є однією із задач оптимізації природокористування на території Тарутинського району у проєкті «Підвищення стійкості сільських периферійних громад півдня Одеської області шляхом диверсифікації їх економіки та впровадження нових підходів в організації життєдіяльності».

Ще одним завданням, яке покладене на створення і розвиток агро- еколого-рекреаційного кластеру «Фрумушика Нова» є відновлення та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу досліджуваного об'єкту є [3]:

- відновлення цінних степових ділянок об'єкту європейської Смарагдової мережі «Тарутинський степ»;
- створення природно-етнографічного парку «Тарутинський степ»;
- збереження 50 об'єктів історичної та археологічної спадщини та використання їх як туристичних атракцій;
- інноваційних підходів до диверсифікації сільського господарства та адаптації до змін клімату з мінімальним негативним впливом на довкілля;
- експериментального стада травоядних тварин як засобу збереження природних ландшафтів Тарутинського степу.

А одним із пріоритетних завдань є відродження культурної гастрономічної спадщини досліджуваного регіону (відродження старовинних рецептур, методів та способів приготування страв, відновлення значимості локальних страв та продуктів).

Конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку туристичного потенціалу Тарутинського району Одеської області виявлені на основі діагнозу стартових умов регіонального розвитку шляхом SWOT - аналізу.

Характеристика сильних та слабких сторін регіону, зовнішніх можливостей та загроз для його розвитку представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

SWOT - аналіз туристичного потенціалу Тарутинського району Одеської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Сприятливі умови для поєднання різних видів туризму та оздоровлення. - значні рекреаційні та бальнеологічні ресурси; - привабливий туристичний імідж; - можливості диверсифікації ринку туристичних послуг: зелений, екологічний, гастрономічний, медичний, етнографічний, з організації та проведення ділових заходів, подієвий туризм; - широкий спектр можливостей щодо забезпечення організованого відпочинку та оздоровлення; - потужна історико-етнографічна база; - перспективні умови розвитку нових видів туризму (сільського, зеленого, гастрономічного, етнографічного, подієвого); - наявність історичної та культурної	- Незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, непривабливість супутньої інфраструктури; - низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності; - недостатня облаштованість рекреаційних територій та низький рівень туристичного сервісу; - відсутність цілісної системної державної політики розвитку та підтримки галузі; - обмеження щодо забезпечення росту кількості туристів та рекреантів через не облаштованість територій та об'єктів рекреаційно-туристичної сфери; - слабка координованість роботи різних профільних установ з надання туристичних, оздоровчих та інших супутніх послуг;

спадщини та інших атракцій;	
Зовнішні можливості	Зовнішні погрози
- збільшення значення регіону щодо надання рекреаційно- оздоровчих послуг; - транзитні можливості території регіону; - можливості активного розвитку та розширення сфери послуг; - відкриття нових можливостей через підписання Асоціації з ЄС; - реформування ключових елементів державного управління; - активна позиція місцевої влади щодо поліпшення інвестиційного клімату в регіоні; - кластерна політика розвитку регіону;	- загроза національній безпеці та суверенітету України внаслідок ситуації в Криму та на Сході; - конкуренція з боку інших регіонів та держав; - слабка забезпеченість гарантій з боку держави для внутрішніх та закордонних інвесторів; - недовіра іноземних бізнесових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів; - незадовільна структура зовнішніх інвестицій; - слабка інформованість потенційних партнерів про можливості регіону.

Було проведено наукові дослідження для просування еногастрономічного туризму методом опитування за допомогою форми, складеної у додатку Google. В опитуванні прийняло участь 5117 респондентів віком від 15 до 70 років. Слід зазначити, що опитування проводилось переважно серед жителів Одеського регіону.

Аналіз вікової категорії респондентів показав, що респондентів віком до 15-20 років – 24,5 %, 31-40 років – 34,9 %, 41-50 років - 24,5 %, 51-70 років – 11,3 %, а респонденти вікової категорії 21-30 років участь в опитуванні не приймали (рис.1).

Питання № 1- Ваш вік?

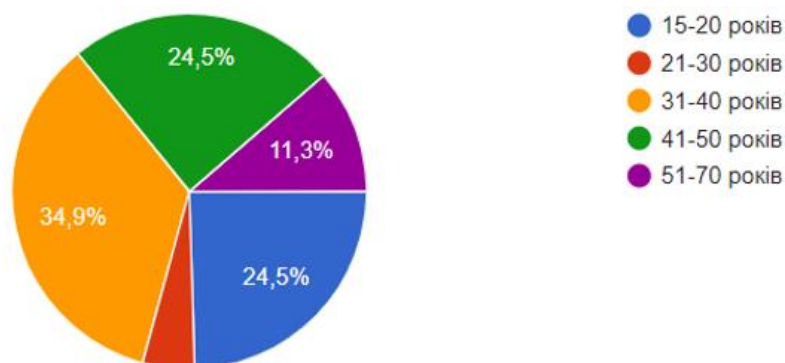

Рис.1 Результати розподілу респондентів на вікові категорії у %

Аналіз гендерності учасників опитування показав, що в опитуванні прийняло участь 84,9 % жінок і 15,1 % чоловіків (рис.2).

Питання № 2 - Ваша стать?

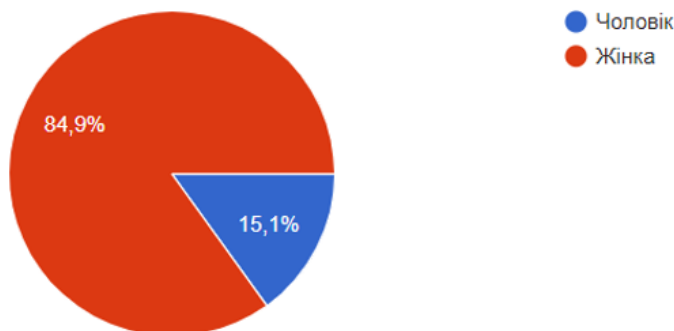

Рис.2 Результати гендерного розподілу учасників опитування

На питання № 3 - «Чи подобається вам подорожувати?» 96,2 % респондентів відповіло позитивно і лише 3,8 % дали негативну відповідь. Це свідчить про зацікавленість людей до подорожей і свідчить про можливість розвитку туристичних напрямків (рис.3).

Питання №3 - Чи подобається вам подорожувати ?

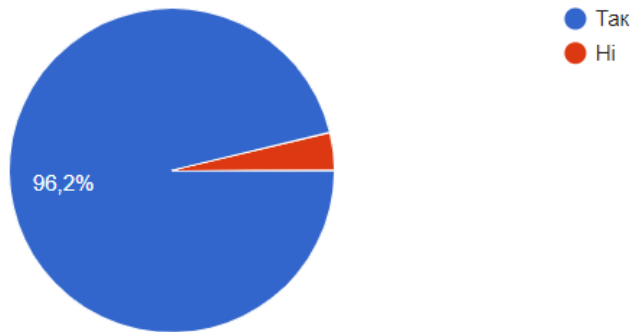

Рис. 3 Аналіз бажання респондентів подорожувати

Наступним етапом опитуванням було завдання виявити обізнаність потенційних споживачів щодо локальних продуктів і бажання їх спробувати. 69,8 % респондентів дали позитивну відповідь, 5,7 % - дали негативну відповідь і 24,5 % вказали на те, що не знають, що таке локальні продукти. Результати опитування свідчать про зацікавленість локальними продуктами і готовність їх спробувати, що є позитивним для розробки ено-гастрономічного туру, але результат також вказує на необхідність популяризації та роз'яснення щодо унікальності та автентичної значимості локальних продуктів. Результати представлено на рис.4.

Питання №4 - Чи хотіли би Ви спробувати локальні продукти?

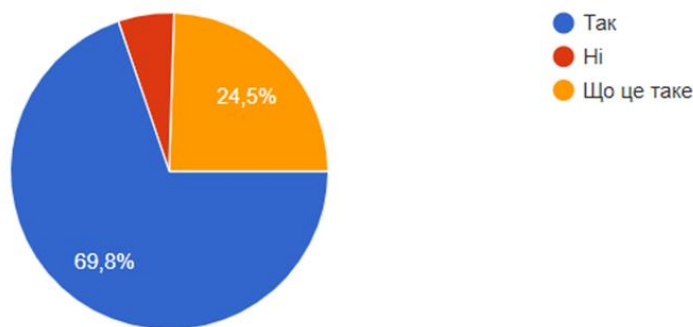

Рис.4 Аналіз обізнаності респондентів щодо знань про локальні продукти

Метою опитування виступало також виявлення гастрономічних вподобань респондентів для формування поняття та доцільності при складанні ено-гастрономічного туру. На запитання «Ви віддаєте перевагу європейській кухні чи місцевій?» - 67,9 % респондентів віддало перевагу місцевій кухні, а 32,1 % респондентів відповіли, що віддають перевагу європейській кухні. Це мотивує популяризувати місцеву кухню досліджуваного регіону і імплементувати її як складову ено-гастрономічного туру, що розробляється. Цікавим буде також поєднання чи симбіоз європейської та місцевої кухонь для розширення більшої цільової аудиторії споживачів. Результати опитування представлено на рис.5

Питання №5 - Ви віддаєте перевагу європейській кухні чи місцевій?

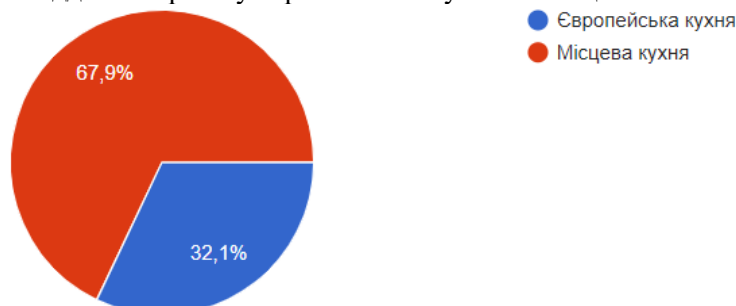

Рис.5 Аналіз гастрономічних вподобань споживачів

На питання «Чи цікаво вам пізнавати нові туристичні напрямки Одеської області» 90,6 % респондентів дали позитивну відповідь і лише 9,4 % - не зацікавлені в такій пропозиції. Позитивний результат мотивує на створення нового ено-гастрономічного туру, свідчить про

готовність туристів подорожувати і розвивати внутрішній туризм, тим самим піднімати економіку досліджуваного регіону (рис.6).

Питання №6 - Чи цікаво вам пізнавати нові туристичні напрямки Одеської області?

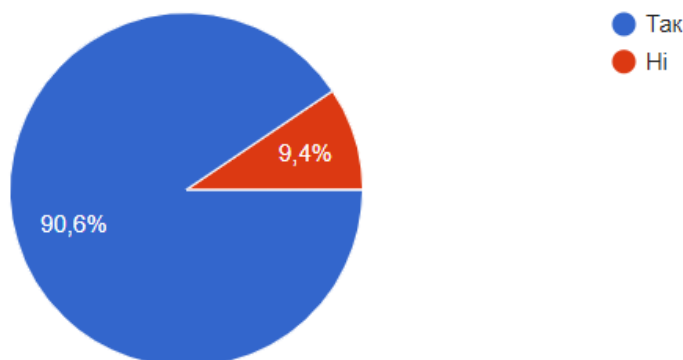

Рис.6 Результати опитування респондентів щодо бажання подорожувати в Одеській області

Цілком відомо про недосконалу туристичну інфраструктуру Одеського регіону, особливо це стосується якості доріг міжміського і сільського сполучення. Перед тим, як формувати новий тур у досліджуваному регіоні, важливо виявити готовність і бажання долати шлях з інфраструктурою доріг низької якості для отримання нових, незабутніх, позитивних вражень від нового еногастрономічного туру. Результати опитування показали позитивну відповідь 71, 17 %, а 28,3 % - не бажають виходити із зони комфорту, це свідчить про доцільність розвитку нових еногастрономічних маршрутів, не дивлячись на перепони. Результати представлено на діаграмі рис.7.

Питання №7 - Чи готові Ви долати шлях з інфраструктурою доріг низької якості задля отримання позитивних вражень від нового еногастрономічного туру?

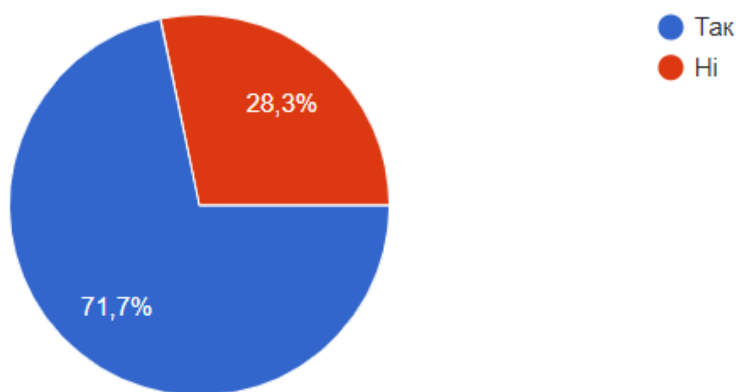

Рис.7 Результати опитування щодо готовності долати шлях з інфраструктурою доріг низької якості задля отримання позитивних вражень від нового еногастрономічного туру

Оскільки в розробці еногастрономічного туру планується використання елементів подієвого туризму, важливо виявити зацікавленість потенційної аудиторії в готовності приймати участь в інвентивних заходах на маршруті туру. На питання «Чи хотіли б ви стати учасником еногастрономічних ярмарок і фестивалів?» 75,5 % респондентів дали позитивну відповідь, і лише 24,5 % респондентів не бажають цього. При формуванні і компануванні нових еногастрономічних турів слід врахувати цей показник для його популяризації. Результати представлено на рис.8.

Питання №8 - Чи хотіли б Ви стати учасником еногастрономічних ярмарок та фестивалів?

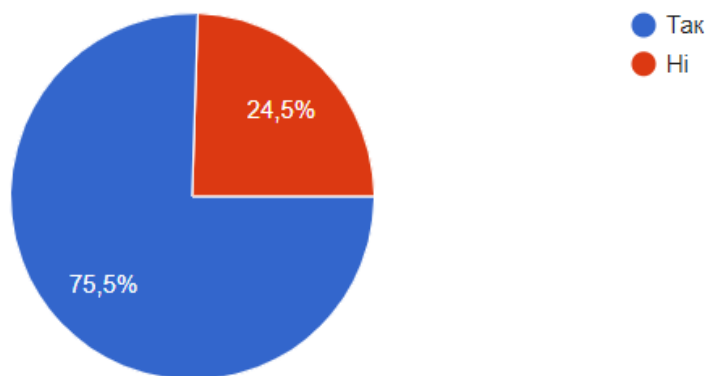

Рис.8 Результати опитування респондентів про доцільність організації фестивалів і ярмарок

Висновки. Проведений SWOT-аналіз туристичного потенціалу Тарутинського району Одеської області показав, що раціональне і ефективне використання усіх ресурсів регіону потребує довгострокових програмних заходів, зважених управлінських рішень і ефективних практичних дій та доцільність розвитку різновидів туризму, у тому числі еногастрономічного. Ці заходи мають бути спрямовані на комплексний розвиток туризму, забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів регіону, а також вирішення питань інфраструктурного та інформаційного облаштування туристичних об'єктів. Результати опитування свідчать про позитивно налаштований настрій потенційних туристів, їх зацікавленість і мотивують на створення нових гастрономічних маршрутів в Одеській області.

Список використаних джерел

1. Рябова Т. А. Стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні [Електронний ресурс] / Т. А. Рябова // Ефективна економіка. - 2018. - № 4. - Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/16247?show=full>
2. Базюк Д. Еногастрономічний туризм в Україні: тенденції та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Д. Базюк // Збірник матеріалів за результатами IV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сталий розвиток України: проблеми і перспективи». Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. 230 с. С.121-123. - Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/bazjuk.htm
3. Відновлення та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу Тарутинського району [Електронний ресурс] // Агро-еколого-рекреаційний кластер «Фрумущика Нова» / Одеська обласна державна адміністрація - Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/Development-of-rural-territories->
4. Деякі питання реалізації проекту «Агро-еколого-рекреаційний кластер «Фрумущика Нова» в Тарутинському районі Одеської області [Електронний ресурс] // Розпорядження 08.02.2018 № 121/А-2018 / Одеська обласна державна адміністрація - Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5afe8a0c58d63.pdf>
5. Frumushika-Nova Центр етнографічного, зеленого, сільського туризму і сімейного відпочинку [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://frumushika.com/>
6. Винний та гастрономічний туризм: глобальні тренди та локальні практики: монографія [Текст] / [колектив авторів] за наук. ред. Д. І. Басюк. - Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2017, - 316 с.
7. Винний та гастрономічний туризм: глобальні тренди та локальні практики: монографія [Текст] / [колектив авторів] за наук. ред. Д. І. Басюк. - Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2017, - 316 с.

References

1. Ryabova TA Status and prospects of the tourism industry in Ukraine [Electronic resource] / TA Ryabova // Effective economics. - 2018. - № 4. - Access mode: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/16247?show=full>
2. Bazyuk D. Enogastronomical tourism in Ukraine: trends and prospects for development [Electronic resource] / D. Bazyuk // Collection of materials on the results of the IV scientific-practical conference of students and young scientists "Sustainable development of Ukraine: problems and prospects". Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2016. 230 p. C.121-123. - Access mode: https://tourlib.net/statti_ukr/bazjuk.htm
3. Restoration and rational use of natural resource potential Tarutyn district [Electronic resource] // Agro-ecological-recreational cluster "Frumushika Nova" / Odessa Regional State Administration - Access mode: <https://oda.odessa.gov.ua/Development-of-rural-territories->
4. Some issues of the project "Agro-ecological-recreational cluster" Frumushika Nova "in Tarutyn district of Odessa region [Electronic resource] // Order 08.02.2018 № 121 / A-2018 / Odessa Regional State Administration - Access mode: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5afe8a0c58d63.pdf>
5. Frumushika-Nova Center for Ethnographic, Green, and Rural Tourism family vacation [Electronic resource] - Access mode: <https://frumushika.com/>
6. Wine and gastronomic tourism: global and local trends practices: monograph [Text] / [team of authors] for science, ed. DI Basyuk. - Vinnytsia: PE "Edelweiss and K", 2017, - 316 p.
7. Wine and gastronomic tourism: global and local trends practices: monograph [Text] / [team of authors] for science, ed. DI Basyuk. - Vinnytsia: PE "Edelweiss and K", 2017, - 316 p.

Надійшла до редколегії 20.11.2021

УДК 911.3(73):711

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.45-53>

Яценко Борис Павлович,

доктор географічних наук, професор

Денисенко Олена Олександрівна,

кандидат географічних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна, e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com

*МЕТРОПОЛІТЕНСЬКИЙ РЕГІОН: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ НЬЮ-ЙОРКА, США*

Мета – розкрити еволюцію підходів до визначення та сучасні уявлення про метрополітенські регіони на фоні урбанізаційних процесів у світі, а також тенденцій розвитку такого регіону для випадку Нью-Йорка - центру одного з найбільших метрополітенських регіонів з ядром у глобальному місті; на прикладі регіону відобразити зміни методичних підходів до ідентифікації меж та планування його просторового розвитку у довгостроковій перспективі.

Методика базується на довгостроковому аналізі динаміки розвитку міста, а також просторової організації метрополітенського регіону крізь призму еволюції підходів до визначення урбанізованих територій у США та планування розвитку регіону, спираючись при цьому на декілька поколінь регіональних планів, розроблених для метрополітенського регіону Нью-Йорка.

Результати. У статті відображено еволюцію уявлень та основні концепції розвитку метрополітенських регіонів як просторових утворень. Спираючись на досвід США щодо методики визначення урбанізованих територій, відображено зміни методичних підходів протягом останніх десятиліть та їх зв'язок з урбанізаційними процесами, зокрема показано вплив критеріїв величини розривів між житловою забудовою, щільності населення та щільності житлових приміщень на визначення урбанізованих територій. Дані критерії можуть бути використані для розроблення методики ідентифікації метрополітенських регіонів в Україні, коректного визначення їх меж та з метою становлення зваженої політики розвитку цих регіонів. На прикладі Нью-Йорка у статті показано необхідність постійного оновлення та адаптації політики управління та планування такими регіонами, що виявляється у зміні моделі росту, фокусами якої є зменшення сегрегації, попередження кліматичних змін, інституційні трансформації та посилення ролі просторового планування.

Наукова новизна – розкриваючи досвід визначення меж метрополітенських регіонів, викликів для їх просторового розвитку та принципи політики планування на прикладі метрополітенського регіону Нью-Йорка, стаття відображає актуальні методичні підходи до визначення таких регіонів, становлення політики їх розвитку та планування, що можуть бути адаптовані в Україні. Серед ключових пропонованих змін, що покликані посилити збалансованість розвитку таких утворень в Україні – розроблення методики визначення меж таких регіонів, формування спільної стратегії розвитку та просторового планування.

Ключові слова: метрополітенський регіон, урбанізовані території, просторове планування, Нью-Йорк, регіональний план.

УДК 911.3(73):711

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.45-53>

Яценко Борис Павлович,

доктор географических наук, профессор

Денисенко Елена Александровна,

кандидат географических наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Украина, e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Киев, Украина, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com

*МЕТРОПОЛІТЕНСЬКИЙ РЕГІОН: ЕВОЛЮЦІЯ ПОДХОДІВ І ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ НА ПРИМЕРЕ НЬЮ-ЙОРКА, США*

Цель – раскрыть эволюцию подходов к определению и современные представления о метрополитенских регионах на фоне урбанизационных процессов в мире, а также тенденции развития метрополитенского региона Нью-Йорка - одного из крупнейших регионов с ядром в глобальном городе; на примере метрополитенского региона Нью-Йорка отразить изменения методических подходов к идентификации границ региона и планирования его пространственного развития в долгосрочной перспективе.

Методика опирается на долгосрочный анализ динамики развития города, а также пространственной организации метрополитенского региона через призму эволюции подходов к определению урбанизированных территорий в США и планирования развития региона, опираясь при этом на несколько поколений региональных планов, разработанных для метрополитенского региона Нью-Йорка.

Результаты. В статье отражена эволюция представлений и основные концепции развития метрополитенских регионов как пространственных образований. Опираясь на опыт США, отражены

изменения методических подходов определения урбанизированных территорий в течение последних десятилетий и их связь с урбанизационными процессами, в частности, показано влияние критериев величины разрывов между жилой застройкой, плотности населения и плотности жилых помещений на определение урбанизированных территорий. Данные критерии могут быть использованы для разработки методики идентификации метрополисных регионов в Украине, корректного определения их границ и с целью становления взвешенной политики развития этих регионов. На примере Нью-Йорка в статье показана необходимость постоянного обновления и адаптации политики управления и планирования метрополитенских регионов, что проявляется в изменении модели их роста, фокусами которой становятся уменьшение сегрегации, предупреждение климатических изменений, институциональные трансформации и усиление роли пространственного планирования.

Научная новизна – раскрывая опыт определения границ метрополитенских регионов, вызовов для их пространственного развития и принципы политики планирования на примере метрополитенского региона Нью-Йорка, статья отражает актуальные методические подходы к определению таких регионов, становления политики их развития и планирования, которые могут быть адаптированы в Украине. Среди ключевых предлагаемых изменений, призванных усилить сбалансированность развития таких образований в Украине – разработка методики определения границ метрополисных регионов, формирование общей стратегии их развития и пространственного планирования.

Ключевые слова: метрополитенский регион, урбанизированные территории, пространственное планирование, Нью-Йорк, региональный план.

UDC 911.3(73):711

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.45-53>

Yatsenko Borys Pavlovych,

Doctor of Geographical Sciences, Professor

Denysenko Olena Oleksandrivna,

Candidate of Geographical Sciences

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,

e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, e-mail:

denysenko.olena.o@gmail.com

METROPOLITAN REGION: EVOLUTION OF THINKING AND SPATIAL ORGANIZATION FOR THE CASE OF NEW YORK METROPOLITAN AREA

Aim. The article is aimed to show the evolution of approaches and current thinking on metropolitan regions in the context of world urbanization; to analyze the main tendencies of New York metropolitan area development – one of the biggest metropolitan regions in the world with a core in a global city; basing on the case of New York, to illustrate the evolution of the methodology for metropolitan region delineation, its planning and spatial development in long-term perspective.

Methodology. The methodology is based on a long-term analysis of the dynamics of New York city as well as spatial organization of the metropolitan region from the viewpoint of the evolution of approaches for delineation of the urbanized areas in the US and spatial planning perspectives, basing on several generations of New York metropolitan area regional plans.

Results. The article reflects the evolution of ideas and basic concepts of metropolitan regions development as spatial entities. Basing on the US experience in the methodology of urban areas delineation, the main changes over recent decades and their relation to urbanization processes are reflected, in particular the role of low-density corridors, population density and housing density as criteria for urban areas identification is analyzed. This experience can be used to develop a methodology for identifying metropolitan regions in Ukraine, making delineation process and providing more balanced governance policy for these regions. Using the example of New York, the article shows the need to constantly update and adapt governance and planning policies in such regions, which is reflected in changes of managing growth, now mostly focusing on reducing segregation, preventing climate change, enhancing institutional transformations and strengthening the role of spatial planning.

Novelty. Revealing the experience of metropolitan regions delineation, challenges for their spatial development and planning strategy for the case of New York metropolitan area, the article reflects actual methodological approaches to metropolitan regions delineation, making governance policy and spatial planning that can be adapted in Ukraine. Among the key proposed changes aimed at strengthening the sustainable development of such regions in Ukraine - development the methodology for their delineation, elaboration of metropolitan region development strategy and spatial planning for the whole region.

Keywords: metropolitan region, urbanized areas, spatial planning, New York, regional plan.

Постановка проблеми. Останні декілька десятиліть принципово змінили картину світової урбанізації, позначилися т. зв. урбанізаційним переходом у планетарному масштабі, потужними субурбанізаційними процесами, «розповзанням» одних міст та «стисненням» інших, а також сприяли формуванню міст-регіонів, метрополітенських регіонів та багатьох інших суспільно-просторових феноменів у різних регіонах світу, у тому числі - нових форм просторової організації, що пов'язані з розвитком великих міст та прилеглих територій у зоні їх впливу зі складною внутрішньою морфологією. Зважаючи на це, питання ефективної просторової організації

метрополітенських регіонів, цілей політики планування та політики міського розвитку загалом, спрямованої на забезпечення соціальної, екологічної та економічної стійкості таких регіонів, належать до важливих прикладних завдань у сфері просторового розвитку. Водночас важливим завданням лишається визначення метрополітенських регіонів та критеріїв ідентифікації їхніх меж (зважаючи на ускладнення і урізноманітнення типів урбанізаційних процесів у різних регіонах світу), аналіз моделей просторової організації та моделей управління такими просторовими утвореннями, зокрема, ролі просторового планування у цих процесах.

Хоча урбанізаційні процеси, як і великі міста та приміські зони, у різних країнах і навіть регіонах виглядають по-різному, залежно від стадії розвитку урбанізаційних процесів, рівня соціально-економічного розвитку території, соціокультурних особливостей та регіональної політики, аналіз довгострокових закономірностей розвитку великих міст як центрів відповідних метрополітенських регіонів є важливим підґрунтям для розуміння просторової динаміки розвитку таких утворень, їх структури та організації, здатності забезпечувати збалансований розвиток міських територій і спільнот у нових парадигмах просторового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні та методологічні підходи у сфері міського розвитку та розвитку міських територій, на які спирається дана стаття, висвітлені, зокрема, у дослідженнях щодо множинності урбанізаційних процесів та їхніх форм – К. Шміда, О. Карамана та ін. [21], планетарної урбанізації – Н. Бреннера, К. Шміда, С. Вегліо та ін. [7; 21; 26], міст-регіонів – А. Скотта, М. Сторпера [22; 23], глобальних міст – С. Сассен, Дж. Біверстока, П. Тейлора та ін. [20; 6], метрополізації – Н. Госьє, К. Лакура, Ш. Кратке та ін. [11; 15; 16]. Розвиток урбанізованих територій у США аналізується, спираючись на дані Бюро переписів [18; 25]. Аналіз розвитку метрополітенського регіону Нью-Йорка та еволюції підходів до його планування здійснений на основі планів регіонального розвитку 1996 та 2017 років, розроблених Асоціацією регіонального плану [4; 17] та інших планувальних документів. Важливі аспекти щодо формування та розвитку метрополісних регіонів в Україні розкриті в роботах Г. Підгрушного, А. Марущинця, Ю. Іщенка щодо складу і меж Київського метрополісного регіону [3], К. Мезенцева, Н. Мезенцевої щодо розвитку житлової субурбанізації та трансформації приміських систем розселення [1], К. Мезенцева, Н. Провотар та ін. щодо зміни приміських просторів та повсякденних практик мешканців [2].

Мета статті. Дана стаття присвячена аналізу довгострокових тенденцій розвитку великих міст як центрів метрополітенських регіонів, спираючись на приклад Нью-Йорка – глобального міста, що утворює один з найбільших метрополітенських регіонів світу. Стаття апелює до дискусії про метрополітенські регіони, їх організацію та політику їхнього розвитку та покликана розкрити досвід переосмислення політики розвитку та планування одного з ключових метрополітенських регіонів світу. Окрема роль відведена питанням міської політики та просторового планування метрополітенського регіону як цілісного функціонального утворення.

Виклад основного матеріалу. З перетворенням глобалізації на всезагальний тренд її вплив на міста та міські структури став очевидним та викликав численні дискусії про світові, глобальні міста та навіть глобальні міста-регіони, роль глобалізації у формуванні мережових структур та міст як центрів глобальних і макрорегіональних мереж, зміну масштабу урбанізаційних процесів, їх прискорення та концентрацію населення у мегамістах, метрополісних регіонах та мегалополісах як зонах суцільної високої концентрації населення, а також зосередження пріоритетних «командних» функцій у окремих містах. З іншого боку, ці процеси супроводжуються численними негативними явищами у сфері забезпечення житлом, доступності питної води, продуктів харчування та базових послуг - освіти, соціальної безпеки і т. п., що викликає дискусії про те, наскільки збалансованими є такі міста (та їх регіони), як сприяти підвищенню стійкості великих міст до численних соціальних, безпекових та інших викликів засобами політики, у т.ч. політики планування, та які з інструментів можуть сприяти зростанню соціальної рівності та доступності у великих містах та міських агломераціях. Таким чином, питання просторового розвитку таких утворень та ефективної політики їх міського планування є актуальним, як для великих мегаполісів у країнах, що розвивається, так і в розвинених країнах.

Становлення глобальних міст-регіонів як результату і місць, де глобалізація продукується і поширюється, призвело до значного перетворення і реструктуризації цих регіонів та зміни їх просторової динаміки (що здебільшого розглядається як результат реалізації неоліберального плану дій) [9]. При цьому такі процеси зміни просторової динаміки стосуються не лише внутрішньої організації міст-регіонів, але й трансформацій просторового соціально-економічного ландшафту в цілому, зокрема, - посилення регіональних диспропорцій та периферизації регіонів,

що віддалені від потужних метрополісних регіонів [15]. У цьому контексті зростання таких центрів з потужними функціями нерідко сприймається як процес посилення нерівностей та формування диспропорцій різних типів – зокрема, фрагментації міських районів та прилеглої території за рівнями доходу, якості освітніх послуг, нових інвестицій і т.п. [8], з концентрацією функцій так чи інакше пов'язані ризики «соціальної поляризації та просторової фрагментації» [11], що виникають на різних просторових рівнях, у тому числі – на локальному рівні. Таким чином, аналіз великих міст, що концентрують потужні функції світогосподарського рівня (міст-метрополісів), регіонів, що формуються довкола них, та їхньої динаміки розвитку є важливим підґрунтям для розуміння, як глобальних процесів (зокрема, концентрації функцій), так і регіональних процесів розвитку міського ландшафту та політики розвитку міст в умовах, коли саме великі міста та їх регіони значною мірою визначають динаміку більшості світогосподарських процесів.

У 1950р. найбільшою агломерацією світу була агломерація Нью-Йорка з населенням 12 млн., проте уже в 1955р. Токіо випередив Нью-Йорк, у 1975 р. - агломерація Нью-Йорка стала третьою у світі після Токіо та Осаки, поступаючись Токіо за кількістю зосередженого населення майже у два рази: 27 і 16 млн відповідно [24]. З 1990-х років агломерація Нью-Йорка взагалі опинилася спочатку поза трійкою світових лідерів, поступившись агломерації Мехіко (у 1995р.), а в 2005р. Нью-Йорк (18 млн станом на 2005р.) також випередили агломерації Делі (19 млн) та Сан-Паулу (18 млн). У 2015р. Нью-Йорк майже замикає десятку найбільших агломерацій світу: його випереджають Токіо (37 млн), Делі (26), Шанхай (23), Мехіко (21), Сан-Паулу (21), Мумбай (19), Осака (19), Каїр (19). А з 2020р. агломерація Нью-Йорка взагалі опинилася поза топ-10 агломерацій світу, її випередили також агломерації Дакки та Пекіну. Згідно прогнозів на 2030р., Нью-Йорк так само можуть випередити Кіншаса, Лагос та Карачі [24]. Наведені дані відображають, наскільки сильно міняється картина світової урбанізації, як швидко змінюються регіональні структури та наскільки динамічними є ці процеси в країнах Азії, Латинської Америки та Африки. Зокрема, у табл. 1 відображено, як зросла кількість агломерацій у світі за останні 60 років та наведено прогнозні показники на 2030р. Так, якщо у 1960р. кількість міст-мільйонників у світі становила 105, у 2000р. – 371, то у 2030р., за очікуваннями, складе – 706, майже подвоївшись порівняно з 2000р. Причому кількість агломерацій, де зосереджено понад 10 млн., за очікуваннями, зросте майже втричі: з 16 у 2000р. до 43 у 2030р., що відображає безпрецедентні масштаби концентрації населення в окремих містах-регіонах. Так само зростають й інші категорії великих міст – 500 тис. – 1 млн., та 300 – 500 тис., що становить потужну основу трансформації урбаністичних структур всього світу на різних просторових рівнях.

Табл. 1

Кількість агломерацій у світі, 1960-2030рр.*

Кількість населення	1960	1980	2000	2020	2030
Понад 10 млн	3	5	16	34	43
Від 5 до 10 млн	9	19	30	51	66
Від 1 до 5 млн	93	174	325	494	597
Від 500 тис. до 1 млн	132	247	396	626	710
Від 300 до 500 тис.	184	297	524	729	827

*Складено за даними [24]

Зважаючи на відмінні темпи, динаміку, моделі урбанізації, що сформувалися в різних регіонах світу, зокрема «на периферії», а також неймовірні масштаби урбанізаційних процесів у цих регіонах, що підтверджені цифрами вище, важливо розглядати процес урбанізації та наслідки місто-центризму і з огляду на ці регіони глобального Півдня, тим самим «постколонізуючи планетарну урбанізацію» та розглядаючи її також з перспективи «глобальної периферії» [26]. Особливо, зважаючи на те, що мегаміста країн, що раніше традиційно розглядалися як країни «третього світу» - Гонконг, Шанхай, Сан-Паулу, Мехіко та ін. – здійснюють потужну реструктуризацію економіки та «активно беруть участь у формуванні нової пост-фордистської економіки» [22; 23].

Якщо описані вище тенденції відображають процеси, що відбуваються на планетарному рівні та характеризують масштаби урбанізації як одного з глобальних процесів останніх десятиліть, Н. Бреннер (як і інші критичні географи), дискутуючи про природу та прояви

планетарної урбанізації, наголошує на «нових концептуальних, аналітичних, методологічних та політичних викликах» [7], з якими пов'язана урбанізація в її нинішньому вигляді. Тим самим він також критикує місто-центрично орієнтовану методологічну основу міської теорії [7] та пропонує «децентралізувати» усталені підходи у міських дослідженнях, або глибше зазірнувши «всередину» міста, або – «назовні» метрополісу [21; 7], що відразу дозволить «змінити соціо-просторову оптику, крізь яку сприймається нерівномірний просторовий розвиток», а відповідно, дасть змогу «більш ефективно концептуалізувати, відображати та впливати на її сучасні прояви» [7]. Цей погляд «назовні» метрополісів особливо важливий, зважаючи на те, що наразі для багатьох з них значна частина їх соціально-економічної динаміки розвитку та росту пов'язані саме з приміськими територіями, причому доволі часто навіть не з міськими поселеннями, і приклад Києва у даному випадку може слугувати лише підтвердженням таких процесів. Ці тенденції освоєння та розбудови приміських зон поза міськими поселеннями, формування ареалів суцільної забудови міського типу, що (повсякденними практиками мешканців) мало пов'язані з територією розміщення, проте виражено орієнтовані (найрізноманітнішими зв'язками) на центральне місто, утворює феномен т. зв. урбанізованих територій.

У цьому контексті однією з центральних є концепція глобальних міст-регіонів, у рамках якої акцентується увага, з одного боку, на високій економічній динаміці т. зв. глобальних та світових міст як результату глобалізаційних процесів, а з іншого – розростанні території таких міст, внаслідок чого і формуються глобальні міста-регіони як специфічні просторові утворення [22]. Тим самим, актуалізуються питання співвідношення просторової, демографічної та економічної динаміки міст, ефективності їх функціонального зонування та просторової організації нових утворень, що типово посилюють функціональні зв'язки значно далі адміністративних кордонів та найближчої приміської зони. За визначенням А. Скотта, “з географічної точки зору глобальні міста-регіони представляють собою густонаселені поляризовані утворення капіталу, робочої сили і соціального життя...” [22], чия автономність, як на національному, так і глобальному рівні дедалі посилюється. Ці обставини якраз і актуалізують аналіз таких утворень у світлі інституційного виміру розвитку міст та задачі підвищення ефективності і результативності політики міського розвитку.

Такі утворення не завжди мають відповідний адміністративний статус, проте розвиваються як цілісні функціональні ареали з вираженою моно- чи поліцентричною структурою, в межах яких сформувалися стійкі соціально-економічні зв'язки та залежність від впливу центру (-ів), висока щільність розселення та ділової активності, специфічна структура землекористування та високі ритми мобільності. Саме такі утворення можна розглядати як метрополісні регіони, де, на відміну від агломерацій як просторової форми індустріальної епохи, формуються не лише трудові чи виробничі зв'язки між міськими поселеннями, форми використання території в межах метрополітенського регіону, у тому числі міжпоселенської, значно ускладнюються. Водночас Дж. Гаррісон та ін. зазначають, що різні актори мають свої уявлення про те, що ж таке метрополітенські регіони, ілюструючи їх щодо різних регіонів, як на національному, так і регіональному рівнях [14]. Це відображає особливості розвитку міст та їх планування, традиції формування просторових структур та політики їх перетворення, динаміку розвитку міст і багато інших факторів, що визначають місце метрополітенських регіонів у регіональних та національних просторових структурах.

Зміни концептуальних підходів щодо визначення міських та урбанізованих територій у США можна прослідкувати за змінами критеріїв, згідно з якими відбувається їх ідентифікація за результатами переписів: підходи до визначення, як міських, так і урбанізованих територій переглядаються, фактично, для кожного перепису [25]. Запровадження категорії урбанізованих територій відбулося для перепису 1950 р., спираючись на густонаселені території, що об'єднують 50 тис. осіб і більше (уже тоді необхідність їхньої оцінки та відстеження стала очевидною, зважаючи на темпи субурбанізації). У наступних переписах критерії ідентифікації урбанізованих територій вдосконалювалися та суттєво еволюціонували. Зокрема, для перепису 2000р., було запроваджено новий підхід щодо ідентифікації меж урбанізованих територій: можливі розриви між густонаселеними ділянками були суттєво збільшені – з 1,5 до 2,5 миль, тим самим з'явилася можливість включати до складу урбанізованих територій більш віддалені, але пов'язані з ними території та оцінювати їх реальний (перспективний) масштаб, зважаючи на різноманітність форм землекористування у приміських зонах.

У контексті типової тенденції до міського розповзання, що характерна для американських міст, важливим є переосмислення підходів щодо зміни методології оцінки меж урбанізованих

територій, запропоноване Бюро переписів для їхньої оцінки у рамках перепису 2020р. Вперше для визначення меж урбанізованих територій було запропоновано використати не щільність населення як базовий показник, а альтернативний показник кількості житлових приміщень з пороговим значенням у 385 житлових приміщень на квадратну милю [25], причому незалежно від того, пустують ці приміщення чи ні. Хоча у числовому еквіваленті цей показник загалом співмірний з показниками щільності населення, що використовувалися раніше, проте це важлива методологічна зміна з точки зору більшого акценту на трансформованому середовищі, що є типово міським за характером забудови, але не завжди має високий показник щільності населення (а також численні пустуючі приміщення у випадках деяких урбанізованих територій). Інша пропонується зміна стосується повернення максимального значення розриву між густонаселеними ділянками до рівня 1,5 милі (використовувався до 2000р.), зважаючи на те, що розрив у 2,5 милі в окремих випадках дозволяє включати до урбанізованих зон надмірно великі території [25].

Еволюція методології визначення меж урбанізованих територій пов'язана з постійним переосмисленням цих територій та традиційною складністю ідентифікації їх меж. У цьому контексті досвід застосування подібних методик для урбанізованих територій в Україні важливий з точки зору розроблення та вдосконалення методів їх ідентифікації та планування, зважаючи на хаотичне розростання забудови довкола найбільших міст.

Розростання міських територій (urban sprawl) є типовою особливістю американських міст, що часто розглядається як форма прояву субурбанізації. І хоча субурбанізація у формі «розповзання» уже давно не є ознакою лише американських міст, проте модель росту субурбії, що базується на низькій щільності, доволі відрізняється в різних макрорегіонах світу: щільність американської субурбії, що розвивається за такою моделлю, є при цьому значно нижчою, ніж щільність субурбії європейських чи азійських міст, що оцінюються, як «розповзаючі» [13]. Серед причин такого розростання приміських територій у США часто визначають високий рівень володіння автомобілями та доступності периферійних частин приміських зон [13], що формує щоденну мобільність на великі відстані як стандартну практику та визначає модель розвитку урбанізації не лише протягом кількох останніх десятиліть, але й на найближчу перспективу [12]. У той же час, оцінки дослідників щодо причин, характеристик і наслідків розростання міських територій у США не завжди співпадають [10].

Урбанізована територія довкола Нью-Йорка є не лише найбільшою у США за масштабами сконцентрованого населення, але й належить до числа найбільш компактних, причому модель росту цього утворення, судячи з майже незмінних складових рівня компактності/розростання у 2000 та 2010 рр. суттєво не змінюється [13].

За даними Геологічної Служби США та Бюро переписів, до складу метрополітенського регіону, що сформувався довкола Нью-Йорка «у серці мегалополісу Бостон-Вашингтон» [4], входить 31 округ на території трьох штатів: Фейрфілд, Літчфілд, Нью-Гейвен (штат Коннектикут), Берген, Есекс, Гудзон, Гантердон, Мерсер, Мідлсекс, Монмаут, Морріс, Оушен, Пассейк, Сомерсет, Сассекс, Юніон, Воррен (штат Нью-Джерсі), п'ять округів міста Нью-Йорк – Бруклін, Квінз, Мангеттен, Бронкс та Стейтен-Айленд, а також Нассау, Саффолк, Вестчестер, Рокленд, Орандж, Патнем, Датчес, Салліван та Ольстер (штат Нью-Йорк) (табл. 2).

Табл. 2

Структура метрополітенського регіону Нью-Йорка*

Штат	Кількість округів, що входять до складу метрополітенського регіону	Орієнтовна кількість населення, 2020р.
Коннектикут	3	2,0 млн ос.
Нью-Джерсі	14	7,4 млн ос.
Нью-Йорк	5 (м.Нью-Йорк)	8,8 млн. ос.
Нью-Йорк	9	5,3 млн. ос.
Загалом	31	23,5 млн.ос.

*Складено за даними [4; 18]

Метрополітенський регіон Нью-Йорка, за оцінками Асоціації регіонального плану, концентрує 23 млн осіб та біля 10% всієї економіки США. Для порівняння: згідно з офіційними даними перепису 2020р., у Нью-Йорку у п'яти округах проживає 8,8 млн. осіб (чисельність зросла на 7,7% порівняно з 2010р., коли становила 8,2 млн), що дає загальне уявлення про співвідношення ядра регіону та прилеглої території за кількістю населення.

Нью-Йорк позиціонується як фінансову, культурну, мас-медіа столицю світу, глобальне місто, що має найбільший економічний потенціал у США. В Нью-Йорк Сіті розвинена фінансово-банківська діяльність: головні офіси провідних транснаціональних банків США, Нью-Йоркська та Американська фондові біржі. Тут розташовані штаб-квартири десятків найбільших ТНК світу. Нью-Йорк займає провідні позиції в оптовій і роздрібній торгівлі США, індустрії розваг, мас-медіа, мистецтва та індустрії послуг (від театрального мистецтва, до індустрії міжнародного туризму включно). Бізнесова діяльність включає: легку промисловість, підприємства інформаційних технологій, поліграфічну промисловість, видавничу справу, діяльність образотворчого мистецтва, харчову промисловість, роботу вищої школи десятки вищих навчальних закладів, а також інформаційно-технологічну діяльність. Важка промисловість і транспортно-логістична діяльність в другій половині XX ст. «мігрували» на периферію Нью-Йоркського метрополітенського регіону, передусім у Нью-Джерсі.

Мангеттен - найпотужніший у світі діловий центр, де зосереджені банківські офіси і контори провідних ТНК світу, театри і концертні зали, музеї, бібліотеки, університети. На Мангеттені, за даними перепису 2020р., проживає 19% населення міста - 1,7 млн, проте щільність населення у два з половиною рази перевищує середньоміську [18]. Мангеттен має шахове планування вулиць, які з півдня на північний захід пересікає Бродвей. Зосередження хмарочосів знаходиться переважно в двох частинах острова – в Даунтауні та Мідтауні. В Даунтауні найбільш знакові дестинації - Уолл-стріт, тут знаходиться фондова біржа, і раніше зосереджувались офіси провідних банків (нині офіси і банків, і великих ТНК розосереджені по всьому Мангеттену і всьому метрополітенському регіону), Всесвітній торговий центр, безліч підприємств інформаційно-технологічної та комерційної діяльності. У Мідтауні основні стрижні – фешенебельні торгові та комерційні центри 40-ї вулиці та П'ятої авеню, перехресток площі Тайм-Сквер (з театрами навколо), офіси Емпайр-Стейт-Білдінг та Рокфеллер-Центру, Гринвіч-Вілледж; в центральній частині острова – Центральний парк, на схід від нього – Метрополітен-музей мистецтва та музей мистецтв Гуттенхайма, ділові квартали Іст-Сайду з комплексом будівель офісу ООН; на захід – елітні квартали Вест-Сайду від Колумбус-сквер на півдні, до кампусу Колумбійського університету на півночі. Поруч з Центральним парком, - Український Інститут Америки, який діє з 1948р. і здійснює культурологічну, наукову та промоутерську діяльність.

Доцільність аналізу розвитку Нью-Йорка та здійснення його планування у тісному зв'язку міста з прилеглою територією стала очевидною ще багато десятиліть тому, а метрополісний регіон Нью-Йорка був першим у світі, для якого у 1929р. був розроблений план розвитку у форматі метрополісного регіону [4], у зв'язку з чим і була утворена Асоціація регіонального плану, найбільш давня незалежна планувальна організація у США. Цей план став першим із загальом чотирьох регіональних планів, розроблених для метрополісного регіону Нью-Йорк-Нью-Джерсі-Коннектикут, кожен з яких покликаний був відповісти на нові виклики для забезпечення стійкого розвитку у довгостроковій перспективі. За майже століття з моменту розроблення першого плану, пріоритети і довгострокові цілі суттєво змінилися: якщо у першій половині XX ст. основним пріоритетом, за словами голови Асоціації регіонального плану, було управління надзвичайним зростанням, то наступні десятиліття, зокрема економічний спад початку 90-х років, принесли усвідомлення, що новий план більшою мірою має бути зорієнтований не на управління зростанням, а на пошук шляхів стимулювання цього зростання, що більше не є таким очевидним, як раніше [4]. Наступні десятиліття принесли усвідомлення, що найбільш ефективно впливати на розвиток метрополітенського регіону та основних викликів у найближчій перспективі, можна шляхом переформатування політики основних інституцій.

Як свідчить аналіз Асоціації регіонального плану для останнього плану 2017р., динаміка росту і розвитку регіону, зокрема у контексті приросту населення і приросту створених робочих місць, зазнала значних змін протягом останніх десятиліть, змінилася сама модель росту регіону [17]. Так, якщо у другій половині минулого століття домінувало зростання субурбії, що базувалося на політиці підтримки власності на житло у приміських зонах, внаслідок чого інтенсивна житлова забудова в регіоні змістилася далеко від Мангеттена, Ньюарка, Вайт-Плейнс, Стефморда та інших центрів [4], то протягом двох останніх десятиліть тенденції змінилися: і люди, і робочі місця почали повертатися до Нью-Йорка, а також Джерсі-Сіті, Вайт-Плейнс та Стемфорда [17].

Серед цінностей та цілей розвитку метрополітенського регіону до 2040р., що визначені у регіональному плані 2017р., - зменшення сегрегації у регіоні за расовими, етнічними, гендерними ознаками та зниження бідності у регіоні, який сьогодні належить до найбільш сегрегованих у США; створення 2 млн робочих місць та підвищення реального доходу для всіх домогосподарств,

у т.ч. за рахунок досягнення найбільшого приросту у містах і районах з найнижчими рівнями доходів; скорочення викидів парникових газів та вдосконалення стійкості до затоплень та інших наслідків кліматичних змін.

Висновки. Аналіз розвитку метрополітенського регіону Нью-Йорка дозволяє виокремити кілька позицій, що є важливими для формування підходів з визначення метрополісних регіонів в Україні, політики управління та планування їх розвитку. Зокрема, це стосується наступного.

Випадок Нью-Йорка як глобального міста та метрополітенського регіону, що сформувався довкола нього, відображає, з одного боку, як проявляються основні виклики і тенденції розвитку регіону з ядром у глобальному місті з розвиненими функціями міжнародного рівня, а з іншого – еволюцію одного з найбільш сформованих метрополітенських регіонів у світі та політики розвитку цього утворення. Зокрема, це стосується постійної потреби адаптації політики планування та управління такими утвореннями, зважаючи на, те як змінюються виклики щодо їх розвитку. Це відповідає сучасним уявленням про складність урбанізаційних форм та їх змінність [21], а відповідно – необхідність постійного відстеження соціально-просторової динаміки метрополісних регіонів як складних і змінних утворень для розробки адекватної політики їх планування і розвитку. Для випадку України це означає передусім актуальну ідентифікацію меж таких утворень, а відповідно, їх просторового масштабу та основних викликів з метою подальшого розроблення стратегії розвитку таких регіонів як цілісних утворень та їх просторового планування.

Еволюція метрополітенського регіону Нью-Йорка та постійний пошук методологічних підходів для ідентифікації меж урбанізованих територій у США свідчить про важливість аналізу та адаптації сучасних концепцій для випадку урбанізованих територій, що формуються довкола найбільших міст України та є доволі специфічними за низкою ознак. Зокрема, це неконтрольовані масштаби житлового будівництва та їх стрибкоподібне зростання протягом останнього десятиліття, зорієнтованість на основне ядро у зайнятості та задоволенні основних послуг, кардинальні зміни морфології та функцій приміської зони. У той же час, показовою є оцінка основних викликів та цілей для метрополітенського регіону Нью-Йорка, здійснена Асоціацією регіонального плану [17], та їхня актуальність для урбанізованих територій в Україні: посилення ролі планування, розвиток інституцій, формування стійкості до кліматичних змін та підвищення ефективності транспортної політики у межах регіону.

Список використаних джерел

1. Мезенцев К., Мезенцева Н. (2017) Житлова субурбанізація в Україні: тренди та відмінності / Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін. Київ, 268-287.
2. Мезенцев К.В., Проватар Н.І., Гнатюк О.М., Мельничук А.Л., Денисенко О.О. (2019) Неоднозначні приміські простори: тенденції та особливості зміни повсякденних практик. Економічна та соціальна географія, 82, 4-19. DOI: 10.17721/2413-7154/2019.82.4-19.
3. Підгрушній Г.П., Марущинець А.В., Іщенко Ю.Д. (2021) Київський метрополісний регіон: проблеми формування, склад і межі. Український географічний журнал, 4, 47-56. DOI: 10.15407/ugz2021.04.047.
4. A region at risk: The Third Regional Plan for the New York-New Jersey-Connecticut metropolitan area – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rpa.org/work/reports/a-region-at-risk-the-third-regional-plan>.
5. Ataöv, A., & Eraydin, A. (2011). Different forms of governance: Responses of two metropolitan regions in Turkey to state restructuring. Urban Affairs Review, 47(1), 84-128.
6. Beaverstock, J. V., Smith, R. G., & Taylor, P. J. (1999). A roster of world cities. cities, 16(6), 445-458.
7. Brenner, N. (2018). Debating planetary urbanization: For an engaged pluralism. Environment and Planning D: Society and Space, 36(3), 570-590. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0263775818757510>.
8. Dockendorff, E., Rodríguez, A., & Winchester, L. (2000). Santiago de Chile: metropolization, globalization and inequity. Environment and Urbanization, 12(1), 171-183.
9. Eraydin, A. (2011). Changing Istanbul city region dynamics: Re-regulations to challenge the consequences of uneven development and inequality. European Planning Studies, 19(5), 813-837. DOI: 10.1080/09654313.2011.561038.
10. Ewing, R., & Hamidi, S. (2015). Compactness versus sprawl: A review of recent evidence from the United States. Journal of Planning Literature, 30(4), 413-432. DOI: 10.1177/0885412215595439.
11. Gaussier, N., Lacour, C., & Puissant, S. (2003). Metropolitanization and territorial scales. Cities, 20(4), 253-263.
12. Habitat, U. N. (2020). World Cities Report 2020: The value of sustainable urbanization. Nairobi, Kenya. URL: <https://unhabitat.org/World%20Cities%20Report%202020>.
13. Hamidi, S., & Ewing, R. (2014). A longitudinal study of changes in urban sprawl between 2000 and 2010 in the United States. Landscape and urban planning, 128, 72-82.
14. Harrison, J., Fedeli, V., & Feiertag, P. (2020). Imagining the evolving spatiality of metropolitan regions. In Metropolitan regions, planning and governance (pp. 135-154). Springer, Cham.
15. Krätke, S. (2007). The metropolization of the European urban system in the era of globalization. Cities in Globalization: Practices, Policies and Theories, 157-183.
16. Krätke, S. (2015). New economies, new spaces. Cities and Economic Change: Restructuring and Dislocation in the Global Metropolis. Los Angeles: Sage, 57-73.
17. Making the region work for all of us: The Fourth Regional Plan. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rpa.org/work/reports/the-fourth-regional-plan#overview>.
18. New York City 2020 Census data – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://popfactfinder.planning.nyc.gov/explorer/cities/NYC>.
19. Sarzynski, A., Galster, G., & Stack, L. (2014). Evolving United States metropolitan land use patterns. Urban geography, 35(1), 25-47.
20. Sassen, S. (2013). The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton University Press.

21. Schmid, C., Karaman, O., Hanakata, N. C., Kallenberger, P., Kockelkorn, A., Sawyer, L., ... & Wong, K. P. (2018). Towards a new vocabulary of urbanisation processes: A comparative approach. *Urban Studies*, 55(1), 19-52. DOI: 10.1177/0042098017739750.
22. Scott, A. J. (2001). Globalization and the rise of city-regions. *European planning studies*, 9(7), 813-826.
23. Scott, A. J., & Storper, M. (2015). The nature of cities: The scope and limits of urban theory. *International journal of urban and regional research*, 39(1), 1-15. DOI: 10.1111/1468-2427.12134.
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*, Online Edition – [Електронний ресурс] – Режим доступу: - <https://population.un.org/wup/Download/>.
25. Urban areas for the 2020 Census-proposed criteria / Federal Register / Vol. 86, No. 32 / Friday, February 19, 2021. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.federalregister.gov/documents/2021/02/19/2021-03412/urban-areas-for-the-2020-census-proposed-criteria>.
26. Vegliò, S. (2021). Postcolonizing planetary urbanization: Aníbal Quijano and an Alternative Genealogy of the Urban. *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(4), 663-678. DOI: 10.1111/1468-2427.13024.

References

1. Mezentsev K., Mezentseva N. (2017). Residential suburbanization in Ukraine: trends and differences. In: *Urban Ukraine: in the epicenter of spatial changes*. Kyiv, 268-287. [In Ukrainian].
2. Mezentsev, K., Provotar, N., Gnatiuk, O., Melnychuk, A., Denysenko, O. (2019). Ambiguous suburban spaces: trends and peculiarities of everyday practices change. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 82, 4-19, DOI: [10.17721/2413-7154/2019.82.4-19](https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.4-19). [In Ukrainian].
3. Pidgrushnyi G., Marushchynets A., Ishchenko Y. (2021) Kyiv metropolitan area: the problems of formation, composition and boundaries. *Ukrainian geographical journal*, 4, 47-56. DOI: 10.15407/ugz2021.04.047. [In Ukrainian].
4. A region at risk: The Third Regional Plan for the New York-New Jersey-Connecticut metropolitan area. URL: <https://rpa.org/work/reports/a-region-at-risk-the-third-regional-plan>.
5. Ataöv, A., & Eraydin, A. (2011). Different forms of governance: Responses of two metropolitan regions in Turkey to state restructuring. *Urban Affairs Review*, 47(1), 84-128.
6. Beaverstock, J. V., Smith, R. G., & Taylor, P. J. (1999). A roster of world cities. *cities*, 16(6), 445-458.
7. Brenner, N. (2018). Debating planetary urbanization: For an engaged pluralism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 36(3), 570-590. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0263775818757510>.
8. Dockemdorff, E., Rodríguez, A., & Winchester, L. (2000). Santiago de Chile: metropolization, globalization and inequity. *Environment and Urbanization*, 12(1), 171-183.
9. Eraydin, A. (2011). Changing Istanbul city region dynamics: Re-regulations to challenge the consequences of uneven development and inequality. *European Planning Studies*, 19(5), 813-837. DOI: 10.1080/09654313.2011.561038.
10. Ewing, R., & Hamidi, S. (2015). Compactness versus sprawl: A review of recent evidence from the United States. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 413-432. DOI: 10.1177/0885412215595439.
11. Gaussier, N., Lacour, C., & Puissant, S. (2003). Metropolitanization and territorial scales. *Cities*, 20(4), 253-263.
12. Habitat, U. N. (2020). *World Cities Report 2020: The value of sustainable urbanization*. Nairobi, Kenya. URL: <https://unhabitat.org/World%20Cities%20Report%202020>.
13. Hamidi, S., & Ewing, R. (2014). A longitudinal study of changes in urban sprawl between 2000 and 2010 in the United States. *Landscape and urban planning*, 128, 72-82.
14. Harrison, J., Fedeli, V., & Feiertag, P. (2020). Imagining the evolving spatiality of metropolitan regions. In *Metropolitan regions, planning and governance* (pp. 135-154). Springer, Cham.
15. Krätke, S. (2007). The metropolization of the European urban system in the era of globalization. *Cities in Globalization: Practices, Policies and Theories*, 157-183.
16. Krätke, S. (2015). *New economies, new spaces. Cities and Economic Change: Restructuring and Dislocation in the Global Metropolis*. Los Angeles: Sage, 57-73.
17. Making the region work for all of us: The Fourth Regional Plan. URL: <https://rpa.org/work/reports/the-fourth-regional-plan#overview>.
18. New York City 2020 Census data. URL: <https://popfactfinder.planning.nyc.gov/explorer/cities/NYC>.
19. Sarzynski, A., Galster, G., & Stack, L. (2014). Evolving United States metropolitan land use patterns. *Urban geography*, 35(1), 25-47.
20. Sassen, S. (2013). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
21. Schmid, C., Karaman, O., Hanakata, N. C., Kallenberger, P., Kockelkorn, A., Sawyer, L., ... & Wong, K. P. (2018). Towards a new vocabulary of urbanisation processes: A comparative approach. *Urban Studies*, 55(1), 19-52. DOI: 10.1177/0042098017739750.
22. Scott, A. J. (2001). Globalization and the rise of city-regions. *European planning studies*, 9(7), 813-826.
23. Scott, A. J., & Storper, M. (2015). The nature of cities: The scope and limits of urban theory. *International journal of urban and regional research*, 39(1), 1-15. DOI: DOI:10.1111/1468-2427.12134.
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*, Online Edition. URL: <https://population.un.org/wup/Download/>.
25. Urban Areas for the 2020 Census-proposed criteria / Federal Register / Vol. 86, No. 32 / Friday, February 19, 2021. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2021/02/19/2021-03412/urban-areas-for-the-2020-census-proposed-criteria>.
26. Vegliò, S. (2021). Postcolonizing planetary urbanization: Aníbal Quijano and an Alternative Genealogy of the Urban. *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(4), 663-678. DOI: 10.1111/1468-2427.13024.

Надійшла до редколегії 15.09.2021

Любіцева Ольга Олександрівна,
доктор географічних наук, професорка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна, e-mail: loa13@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8508-9395

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-6395-7251

ВІД ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МІЖМОР'Я ДО ЄВРОЛОГІСТИЧНОГО ПРОЄКТУ ЄС «ІНІЦІАТИВА ТРИМОР'Я»: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Метою статті є розкриття суті геополітичної концепції Міжмор'я, яка існувала в період між Першою та Другою світовими війнами у Центрально-Східній Європі та мала підставою політичний союз Української Народної Республіки (УНР) та Польської Республіки, а після поразки УНР – альянс держав Центрально-Східної Європи, спрямований проти гегемонії Росії та Німеччини. Також відзначається транспортно-географічний аспект концепції Міжмор'я, вперше розкритий українською дослідницею Оленою Степанів. Підкреслюється відмінність сучасного єврологістичного проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я», який спрямований на розвиток інфраструктури країн Центрально-Східної Європи – членів ЄС та двигунами якого є Польща та Хорватія, а географічно охоплено простір між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Розкрито участь України у цьому проєкті ЄС, хоча Україна є тільки асоційованим членом ЄС, але приймає участь у ключових об'єктах, таких як автомагістраль Via Carpatia, залізниця Viking тощо.

Методика дослідження. Полягає в аналізі та синтезі літературних, картографічних та статистичних джерел з проблематики Міжмор'я (переважно польських авторів), досліджень Олени Степанів (книга «Сучасний Львів»), а також джерел ЄС з ходу виконання єврологістичного проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я». Застосовано порівняльний метод щодо спільних та відмінних рис, а також взаємозв'язку геополітичної концепції Міжмор'я та єврологістичного проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я».

Результати дослідження. Виявлено спільні та відмінні риси та взаємозв'язок геополітичної концепції Міжмор'я та єврологістичного проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я». Зафіксовано вплив геополітики на виконання єврологістичних проєктів на прикладі проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я».

Практична значимість. Полягає у розкритті значення для України геополітичної концепції Міжмор'я та її транспортно-географічного аспекту, розкритого в працях О.Степанів, а також напрямів активізації участі України в діяльності та проєктах «Ініціатива Тримор'я». Також окреслюється можливості розвитку туризму в Україні у зв'язку з виконанням проєктів «Ініціатива Тримор'я», зокрема автомагістралі Via Carpatia, залізниці Viking тощо.

Ключові слова: геополітика, єврологістика, туризм, Міжмор'я, «Ініціатива Тримор'я», Via Carpatia, Viking, О.Степанів.

Любіцева Ольга Александровна,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев,
Украина, e-mail: loa_13@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8508-9395

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев,
Украина, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-6395-7251

ОТ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МЕЖМОРЬЯ К ЕВРОЛОГИСТИЧЕСКОМУ ПРОЕКТУ ЕС «ИНИЦИАТИВА ТРИМОРЬЯ»: УКРАИНСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Целью статьи является раскрытие сущности геополитической концепции Межморья, которая существовала в период между Первой и Второй мировыми войнами в Центрально-Восточной Европе и имела основанием политический союз Украинской Народной Республики (УНР) и Польской Республики, а после поражения УНР – альянс государств Центрально- Восточной Европы, направленный против гегемонии России и Германии. Также отмечается транспортно-географический аспект концепции Межморья, впервые раскрытый украинской исследовательницей Еленой Степанив. Подчеркивается отличие современного еврологистического проекта ЕС «Инициатива Триморья», направленного на развитие инфраструктуры стран Центрально-Восточной Европы – членов ЕС и двигателями которого являются Польша и Хорватия, а географически охвачено пространство между Балтийским, Адриатическим и Черным морями. Раскрыто участие Украины в этом проекте ЕС, хотя Украина только ассоциированный член ЕС, но принимает участие в создании ключевых объектов, таких как автомагистраль Via Carpatia, железная дорога Viking и т.д.

Методика исследования. Состоит в анализе и синтезе литературных, картографических и статистических источников по проблематике Межморья (преимущественно польских авторов), исследований Елены Степанив (книга «Современный Львов»), а также источников ЕС по выполнению еврологистического проекта ЕС «Инициатива Триморья». Применен сравнительный метод по общим и отличительным чертам, а

также взаимосвязи геополитической концепции Межморья и еврологистического проекта ЕС «Инициатива Триморья».

Результаты исследования. Выявлены общие и отличительные черты и взаимосвязь геополитической концепции Межморья и еврологистического проекта ЕС «Инициатива Триморья». Зафиксировано влияние геополитики на выполнение еврологистических проектов на примере проекта ЕС «Инициатива Триморья».

Практическая значимость. Состоит в раскрытии значения для Украины геополитической концепции Межморья и ее транспортно-географического аспекта, раскрытого в трудах Степанов, а также направлений активизации участия Украины в деятельности и проектах ЕС «Инициатива Триморья». Также отражены возможности развития туризма в Украине в связи с выполнением проектов «Инициатива Триморья», в частности автомагистрали Via Carpatia, железной дороги Viking и т.д.

Ключевые слова: геополитика, еврологистика, туризм, Межморье, «Инициатива Триморья», Via Carpatia, Viking, О. Степанив.

UDC 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.54-62>

Lyubitseva Olha Olexandrivna

Doctor of Geographical Sciences, Professor

Smyrnov Igor Georgiyovych,

Doctor of Geography Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

e-mail: loa_13@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8508-9395

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

e-mail: smyrnov_ig@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-6395-7251

FROM THE GEOPOLITICAL CONCEPT OF INTERMARIUM TO THE EUROLOGISTIC PROJECT OF THE EU "THREE SEAS INITIATIVE": THE UKRAINIAN DIMENSION

The aim of the article is to reveal the essence of the geopolitical concept of Intermarium, which existed between the First and Second World Wars in Central and Eastern Europe and was based on the political union of the Ukrainian People's Republic (UPR) and the Polish Republic in Eastern Europe, directed against the hegemony of Russia and Germany. The transport-geographical aspect of Intermarium concept, first discovered by Ukrainian researcher Olena Stepaniv, is also noted. The difference between the current EU Eurologistic Project "Three Seas Initiative", which aims to develop the infrastructure of Central and Eastern Europe - EU members and whose engines are Poland and Croatia, and geographically covers the area between the Baltic, Adriatic and Black Seas. Ukraine's participation in this EU project has been revealed, although Ukraine is only an associate member of the EU, but participates in key facilities such as the Via Carpatia motorway, the Viking railway, etc.

Research methodology. It consisted in the analysis and synthesis of literary, cartographic and statistical sources on Intermarium (mostly Polish authors), researches by Elena Stepaniv (book "Modern Lviv"), as well as EU sources on the implementation of the EU Eurologistical Project "Three Seas Initiative". A comparative method was used for common and different features, as well as the relationship between the geopolitical concept of Intermarium and the EU Eurologistical Project "Three Seas Initiative".

Results of the research. The common and distinctive features and interrelations of the geopolitical concept of Intermarium and the EU Eurologistical project "Three Seas Initiative" are revealed. The influence of geopolitics on the implementation of Eurologistics projects on the example of the EU project "Three Seas Initiative" is recorded.

Practical significance. It is to reveal the significance for Ukraine of the geopolitical concept of Intermarium and its transport-geographical aspect, revealed in the works of O. Stepaniv, as well as areas of intensification of Ukraine's participation in the activities and projects of the "Three Seas Initiative". It also outlines the opportunities for tourism development in Ukraine in connection with the implementation of the "Three Seas Initiative" projects, including the Via Carpatia highway, Viking railway, etc.

Key words: geopolitics, eurologistics, Intermarium, "Three Seas Initiative", Via Carpatia, Viking, O. Stepaniv.

Актуальність теми. Україна посилює співпрацю з Європейським союзом у всіх можливих сферах. До однієї з найбільш важливих є транспортно-логістична сфера, де нині здійснюється декілька важливих проєктів під загальною назвою «Єврологістика». Донедавна вони стосувалися переважно країн Західної Європи, але останніми роками увага ЄС у транспортно-логістичних питаннях змістилась до регіону Центрально-Східної Європи, де знаходяться переважно країни – нові члени ЄС. Більшість з них мають кордони з Україною, якій відводиться важливе місце у транспортно-логістичній діяльності у цьому регіоні, незважаючи на те що Україна є тільки асоційованим (а не повним) членом ЄС, що пояснюється надзвичайно вигідним транспортно-географічним (або геологістичним) положенням нашої країни на транспортному перехресті євроазійського континенту. Серед цих проєктів останнім часом (у XXI ст.) найбільш важливим є проєкт ЄС «Ініціатива Тримор'я», який охоплює 12 країн – членів ЄС, що знаходяться між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Незважаючи на те, що Україна офіційно не належить до учасників проєкту «Ініціатива трьох морів», вона активно бере участь у виконанні окремих підпроєктів, таких як автомагістралі Via Carpatia та Гданськ - Одеса, залізничної магістралі Viking

та ін. Територіальна прив'язка та картографічне відображення як усього проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я», так і участі України, неодмінно передбачають необхідність економіко-географічних та геологістичних досліджень цих питань.

Літературні джерела з теми статті включили польськомовні публікації з питань геополітичної концепції Міжмор'я, яка була популярна у міжвоєнний період [1-4], публікації автора з наукового доробку О.Степанів з транспортних аспектів концепції Міжмор'я [5-8], матеріали інтернет та поточної преси з проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я» [9].

Виклад основного матеріалу. Міжмор'я (польськ. - Miedzymorze, лат. - Intermarium) – геополітична доктрина, пов'язана з традиціями багатонаціональної другої Речі Посполитої та маюча за основу створення об'єднання держав Центрально-Східної Європи. Мала джерелом геополітичну теорію і практику Польської держави, яка базувалася на добровільній співпраці держав-членів, оборонному характері, спільному захисті суверенітету, реалізації спільних інтересів та широкому характері співпраці, що опиралася на солідарності країн регіону та ініціативній ролі Польщі у створенні цього об'єднання. У широкому розумінні до Міжмор'я включався геопростір між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями (“Моря АБЧ”), а саме такі країни, як Польща, Литва, Латвія, Естонія, Білорусь, Україна, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія та, за можливості, Фінляндія та Грузія. Згідно прихильників цієї концепції таке об'єднання дозволило би уникнути державам-членам домінування Німеччини та Росії. Однак, Міжмор'я мало супротивників у Литві, які розглядали його, як загрозу для новоповсталій незалежній держави, а також в Україні, де концепція Міжмор'я входила у конфлікт з ідеєю незалежності. Окрім цього, зрозуміло що проти була Росія, а також більшість західних держав за винятком Франції. Концепція Міжмор'я взаємодоповнювалася іншою геополітичною концепцією — прометеїзму, основою і метою якої був розпад Російської імперії (пізніше — СРСР). Після початку Другої світової війни усі держави і народи, які передбачалися, як учасники Міжмор'я, опинились у сфері впливу СРСР або Третього Рейху.

Історичні корені геополітичної концепції Міжмор'я прослідковуються з часів утворення Першої Речі Посполитої після Люблінської унії 1569 р. Ця польсько-литовська унія (об'єднання двох держав — Королівства Польського та Великого князівства Литовського) та воєнний союз були відповіддю на загрозу з боку Ордену Хрестоносців. Перша спроба об'єднання фіксується 1385 р., як результат шлюбу королеви Польщі Ядвиги та великого князя литовського Ягелла, який і став польським королем. У 1569 р. Королівство Польське та Велике князівство Литовське в результаті Люблінської унії утворили нову єдину унійну державу — Річ Посполиту двох народів. Вона проіснувала до 1795 р., тобто до третього поділу Польщі. За часів існування Речі Посполитої двох народів були пропозиції виділення окремого Руського (Українського) князівства, з'єднаного з Польщею та Литвою реальною унією у межах Речі Посполитої трьох народів.

У 1832 — 1861 рр., тобто у часі між листопадним та січевим повстаннями у Польщі проти російської влади, за підтримки князя Адама Чарторийського, політичного діяча консервативного спрямування, виникла ідея відновлення польсько-литовської федерації за підтримки Франції, Британії та Туреччини, а також за участі Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії та усіх південних слов'ян. Відповідно згідно цієї ідеї Польща могла б виступати у якості посередника у конфліктах між угорцями та слов'янами та між Угорщиною та Румунією. Ця концепція виглядала можливою до реалізації під час революцій “Весни народів” 1848-1849 рр., однак, на перешкоді став брак підтримки Заходу, конфлікти Угорщини з Чехією, Словаччиною, Румунією та зростання німецького націоналізму.

Наступний етап у розвитку концепції Міжмор'я пов'язаний з політикою керівника міжвоєнної Польщі маршала Юзефа Пілсудського, стратегічною метою якого було відродження польсько-литовської спільноти та дезінтеграція Російської імперії, а пізніше СРСР на підставі етнічних відмінностей (ідея прометеїзму). Пілсудський розглядав Міжмор'я, як протиположність імперіалістичним тенденціям Росії та Німеччини. План Пілсудського зустрів значний опір, зокрема з боку СРСР, інтереси якого зачіпала ідея Міжмор'я. Країни Антанти теж не підтримали цю ідею, оскільки вважали більшовицьку владу в Росії тимчасовою, яка не заперечувала існування важливого союзника на сході. Крім того, ці країни були незадоволені, що Пілсудський відмовив надати допомогу білим військам під час Громадянської війни у Росії. Тому план Пілсудського щодо Міжмор'я був визнаний нереальним, а інтереси Польщі повинні були зводитися до етнічно польських територій. При цьому народи Другої Речі Посполитої у більшості своїй не виявили бажання взяти участь в унії: литовці хотіли зберегти незалежність своєї новоствореної держави, українці прагнули незалежності, подібно до білорусів. Перешкодами у реалізації плану

Пілсудського також виступили пограничні конфлікти між Польщею та її сусідами — Радянською Росією, Литвою, Україною та Чехословаччиною. У Польщі теж план Пілсудського зустрівся з протидією, зокрема з боку Р.Дмовського, лідера національно-демократичної партії, який відстоював етнічно єдину польську державу, у якій національні меншини підлягали би політиці повної колонізації.

Після польсько-більшовицької війни 1919-1921 рр. концепція федерації держав Центрально-Східної Європи, яка б мала підставою Польщу та Україну, втратила шанси реалізації. Після цього Пілсудський запропонував федерацію або унію балтійських та балканських держав у складі Польщі, Чехословаччини, Угорщини, країн Скандинавії, країн Балтії, Італії, Румунії, Болгарії, Югославії та Греції. Географічно це об'єднання розмістилося б не тільки між Балтійським та Чорним морями, але й між Північним Льодовитим океаном та Середземним морем. Цей проєкт теж невдався через те, що Польща мала напружені відносини з Литвою та Чехословаччиною. З рештою країн контакти Польщі були позитивними, однак існували конфлікти між самими цими країнами. Єдиним досягненням був польсько-румунський союз. Пілсудський помер у 1935 р. Розвиток його плану Міжмор'я був продовжений міністром закордонних справ Польщі Ю.Беком, який в кінці 1930-х рр. запропонував план створення “Третьої Європи” - союзу Польщі, Румунії та Угорщини. На жаль, єдиним досягненням було утворення польсько-румунського альянсу.

Концепція Центрально-Європейської унії на території між Балтійським, Чорним, Адріатичним та Егейським морями була відновлена під час Другої світової війни польським урядом у вигнанні В.Сікорського. Першими кроками з реалізації цієї концепції були обговорення у 1942 р. між урядами у вигнанні Греції, Югославії, Польщі та Чехословаччини можливостей створення греко-югославської та польсько-чехословацької федерацій. Але ці ідеї зустріли жорсткий опір з боку СРСР та байдужість з боку союзників.

У післявоєнний період 1945 — 1989 рр. уряд Польщі в еміграції (перебував у Великій Британії) висував ідею співпраці держав Центрально-Східної Європи, яку б належало реалізувати після відновлення незалежності Польщі, при цьому підтримувалися постійні контакти з представниками української та литовської еміграції. Ідея Міжмор'я підтримувалася політичною опозицією у післявоєнній “Народній Польщі”, розроблялися окремі ініціативи, але вони не мали значної підтримки.

У 1992 р. Конфедерація незалежної Польщі (КНП) прийняла концепцію Міжмор'я, як офіційну геополітичну концепцію третьої Речі Посполитої — це сталося на IV конгресі КНП у Варшаві, першому після створення нової Польщі. КНП виступила ініціатором угоди, яка об'єднала сили національного відродження 6 країн (Білорусі, Естонії, Литви, Латвії, Польщі, України) під назвою Ліги партій країн Міжмор'я (ЛПКМ), створеної у Києві в липні 1994 р. При цьому Україна була представлена Українською республіканською партією, Білорусь — Білоруським народним фронтом. Конгреси ЛПКМ відбулися у 1995 (Ярослав, Польща), 1996 (Мінськ, Білорусь), 1997 рр. (Київ, Україна). Розпочалося видання спільного бюлетеню, вийшло 2 номери. Але пізніше ці ініціативи завмерли через політичні зміни в країнах-учасниках та зменшення ролі партій-засновників.

Концепція Міжмор'я у комплексному розумінні була не тільки геополітичною, оскільки передбачала й транспортно-географічні зв'язки країн-учасниць. Вперше на це звернула увагу українська дослідниця, доктор з географії та історії Олена Степанів. Так, у своїй книзі “Сучасний Львів” (1943) вона надала характеристику транспортної інфраструктури Львова на той час і відмітила визначне положення міста у системі транспортно-комунікаційних шляхів східної частини європейського континенту, що сполучають Балтику з Чорним морем, чорноморські порти з балтійськими — у межах Міжмор'я. Детальнішу характеристику транспортно-логістичного змісту досліджень О.Степанів наведено у працях автора [5;6;7]. Дозволимо собі навести деякі фрагменти з книги О.Степанів.

Вона писала [4] (збережено стиль оригіналу): Львів лежить на перехресті двох комунікаційних артерій загально-європейського значення. Це є шляхи: тзв. **межиморський**, що сполучає Балтик з Чорним морем і проходить через Варшаву, Жовкву, Львів, Станіславів до Румунії, і тзв. сухопутній з Кракова через Янів, Львів, Золочів до Тернополя і Бродів. Отже, географічне положення Львова характерне тим, що через місто проходять головні комунікаційні шляхи східної частини європейського континенту. Місто лежить на дорозі, найбільш догідній для сполучення Балтики з Чорним морем, що зв'язує чорноморські порти Одесу, Констанцу з Балтійськими портами Мемелем, Кенігсбергом, Данцігом. З другої сторони по північній стороні гір Карпат, Судет, Альп існує природний континентальний шлях, що веде з західної Європи до

східної і далі на близький схід через Київ, Харків, Ростов та водяний шлях з чорноморських портів до Батумі і Баку, центрів транспорту прикаспійських країв. Ті шляхи сходяться у Львові в один великий вузол. На трасах тих шляхів, якими користуються вже багато сторіч і утворилися численні господарські осередки, що зв'язані між собою залізничними лініями, битими шляхами, а навіть частинно водними дорогами.

До Одеси та інших Чорноморських портів веде Подільський шлях через Тернопіль, Проскурів. У Золочеві відгалуджується шлях на Рівне. Це частина історичної дороги Краків – Львів – Київ. Він відіграв визначну роль у зв'язку Сходу з Заходом. На підміському відтинку цього шляху лежать промислові оселі: Лисиничі (фабрика дріжджів), Вінники (фабрика тютюну) і Чортківська скеля – місце підміських прогулянок. Рух на цьому шляху нерівномірний, зокрема до Вінник.

Ярославський шлях виходить з міста під назвою Янівської, потім Перемиської дороги, до нього прилучається в околиці Львова відгалудження міжморських і прикарпатських шляхів. Ярославський шлях веде зі Львова через Янів на Яворів, Ярослав, Краків. Як частина давнішого історичного шляху Краків – Львів – Київ, він відіграв важливу роль у історичному розвитку міста. Сучасно він не має вже тієї вартості, що давніше. Він сполучає тепер Львів з такими місцевостями, як Янів – центр водного спорту та лікувальними місцевостями – Немирів, Шкло.

Шлях зі Львова через Городок на Перемишль – Краків (Перемиський шлях) сполучає Львів через Краків з Віднем. В часі совітської влади сполучав він тільки з місцевостями, розташованими на пограничній смугі: Перемишль, Мостиська, Судова Вишня. В напрямі на Зимну Воду відгалуджується від попередньої дорога, що веде в південному напрямку через Рудки на Самбір – Турку – Ужок. Має вона радше туристичне значення, бо веде в горішній район Турчанського повіту. Посилення механічного руху невелике, за винятком відтинку, що веде зі Львова до Любіня, лінійної місцевості.

Жовківська дорога веде зі Львова через Жовкву на Раву-Руську – Люблін – Варшаву. Від Жовкви йде відгалудження на Сокаль, Володимир, Берестя над Бугом, Вільну. Виходить зі Львова Жовківською вул. на північний схід. В Куликові скручує на південний-захід. Зі сходу об'їжджає Розточчя і далі йде через Жовкву на Раву Руську. Є це траса давнього Холмсько-Галицького шляху, який відіграв чималу роль у історичному розвитку Львова. Сучасно має менше значення, як перед 1939 р. – властиво цей шлях сполучає Львів з найбільшим містом в Генеральній Губернії – Варшавою. Міська частина шоси перевантажена обслуговуванням північної промислової частини міста. Те саме можна сказати про підміську частину, що має великий рух у напрямку на Жовкву і Раву Руську. У Збоїськах відділяється шоса, що сполучає Львів через Кам'янку Струмілову і Радехів з Луцьком. Вона біжить вздовж залізничної лінії Львів – Стояків в північно-східному напрямі і сполучає Жовтанці та Кам'янку Струмілову з містом [4].

Крім головних шляхів О.Степанів виділяє регіональні та “льокальні”: до перших вона відносить: а) Львів – Миколаїв – Стрий (і далі на Борислав, Дрогобич, Долину); б) Львів – Станіслав – Снятин. До других: а) Львів – Брюховичі; б) асфальтову дорогу Львів – Жовква – Броди; в) Глинянський тракт (Львів - Глиняни); г) до Щирця через Глинну Наварію (через вул. Кульпарківську).

Таким чином, доктор О.Степанів визначила такі основні риси транспортної інфраструктури Львова та Львівщини: по-перше, вона першою в Україні серед вчених (географів та транспортників) відзначила Концепцію Міжмор'я (Межимор'я) та підкреслила центральне положення Львова як транспортно-логістичного хабу на трансєвропейському магістральному шляху, що з'єднує Балтійське море з Чорним; по-друге, нею було визначено головні транспортні маршрути, важливі у всеукраїнському масштабі; по-третє, крім головних шляхів були виділені регіональні та локальні; по-четверте, характеристика транспортних маршрутів поєднувалась з зазначенням найбільш істотних промислових підприємств Львівщини; по-п'яте, вказувалося, які туристично-рекреаційні місцевості та центри розміщуються по трасах транспортних шляхів (для підручників з географії транспорту радянської доби таке було відсутнє взагалі); нарешті, по-шосте, зазначалося такі транспортно-логістичні показники, як пропускна здатність та завантаженість шляхів, інтенсивність руху, а також їхні історичні назви та минуле.

Наукові праці О.Степанів зберігають свою актуальність і нині. Зокрема це стосується питань географії транспорту на прикладі Львова, що вищевикладені. Ці питання з сучасної точки зору стосуються не тільки транспорту, але геологістики, зокрема міжнародної логістики, з якої був підготовлений і опублікований навчальний посібник автора «Міжнародна логістика» [8]. У цьому посібнику є розділ 19 «Україна в системі Балто-Чорноморської транспортно-логістичної

інтеграції», що є власне сучасним розвитком поглядів О. Степанів на сполучення Балтики з Чорним морем, як головного комунікаційного шляху східної частини європейського континенту та ролі Львова, як центрального транспортно-логістичного хабу на цьому шляху. Не будемо переказувати зміст цього розділу – бажаючі можуть ознайомитися з ним і з усім навчальним посібником «Міжнародна логістика» (є в інтернеті) [8, 248-270].

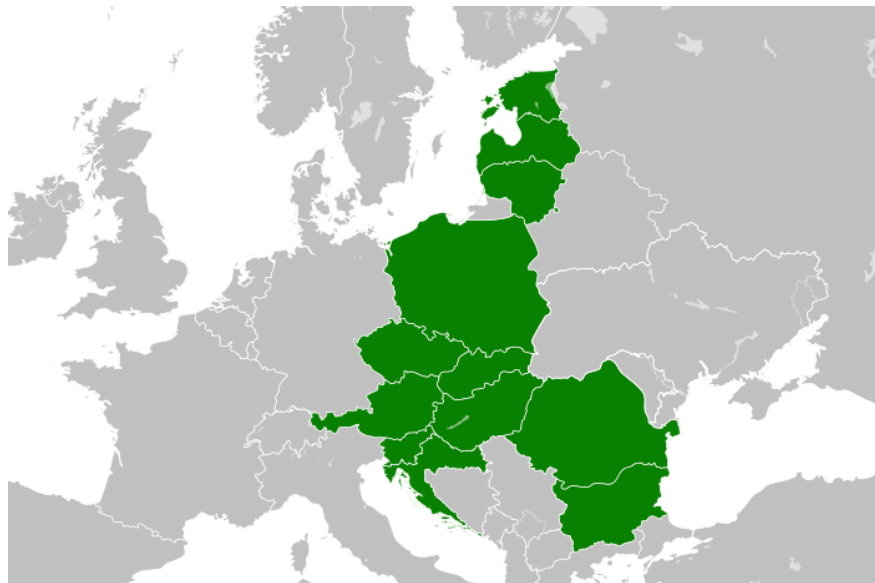

Рис. 1. Країни – члени проєкту ЄС «Ініціатива Тримор'я» [9]

Сучасним продовженням та розвитком транспортних аспектів концепції Міжмор'я та досліджень О.Степанів є найбільш сучасний проєкт Європейського союзу у транспортно-логістичній сфері – Ініціатива Тримор'я (ІТМ). Саміт ІТМ у Таллінні (19-20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь балтійсько-адриатично-чорноморський регіон. Недаремно проєкт назвали саме Ініціативою Тримор'я, а не «Міжмор'я», оскільки у такий спосіб підкреслюється не тільки відмінність від міжвоєнної концепції Міжмор'я, а й означається, що інфраструктурною співпрацею в межах ІТМ може бути територія, що включає басейни цих морів, а не лише простір, розташований між узбережжями. Отже, двері ініціативи відчинені і для країн Скандинавії, які входять до складу ЄС і дуже близькі до Таллінна. Вона була б логічним доповненням до інфраструктури комунікаційних шляхів Європи за віссю «північ – південь». Не зачинено їх і для інших охочих країн долучитися до ІТМ. Серед цих стратегічних партнерів насамперед називаються дві країни Східного партнерства – Україна і Грузія. Обидві стали жертвами російської агресії: перша з 2014 р., а друга – ще з 2008 р.

Як вважає М. Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ», головний редактор часопису «Чорноморська безпека», нинішню формально польсько-хорватську Ініціативу трьох морів (ІТМ) слід відрізнити від історичної польської ініціативи Міжмор'я – військово-політичного союзу Польщі й України. І не тільки тому, що на додаток до Балтики і Чорномор'я з'явилась Адриатика. Суть полягає в тому, що це - гео економічна ініціатива виключно для країн - членів ЄС. Запрошення Києву на перший саміт ІТМ у 2016 р. було надіслано, але проігнороване з незрозумілих причин. Тому нині для України залишається лише можливість співпраці з Ініціативою Тримор'я за форматом «ІТМ+Україна». Оскільки Польща є двигуном цієї ініціативи, то ця можливість є власне ще одним напрямком українсько-польської співпраці. Головним спрямуванням ІТМ є інфраструктурна співпраця в трьох вимірах: транспортно-логістичному (автомобільні, залізничні, авіаційні та водні шляхи сполучень), енергетичному (газопроводи, СПГ-термінали, ЛЕП) та цифровому задля отримання нової якості ринку східної периферії ЄС. Україні варто співпрацювати з ІТМ, і передусім із Польщею, у таких важливих інфраструктурних проєктах, як автомагістраль Гданськ – Одеса, залізничне сполучення в межах проєкту «Вікінг», розвиток газової інфраструктури в межах коридору «Північ – Південь» (із залученням українських підземних сховищ блакитного палива).

На відміну від Грузії, позиція України по відношенню до ІТМ як завдяки географічному розташуванню, так і завдяки власному потенціалу, є значно перспективнішою, а її політика щодо ІТМ є виразніше задекларованою. Бажання України приєднатися до співпраці в межах Ініціативи

Тримор'я було підтверджене президентом В.Зеленським у заяві, зробленій у Варшаві на спільному брифінгу з президентом Польщі А.Дудою 31 серпня 2019 р. напередодні річниці початку Другої світової війни. Того самого дня очільники підписали польсько-українсько-американський меморандум про співробітництво для транзиту американського газу зі Свіноуйсьце (через Польщу) в Україну. Реалізація цього проєкту, який уже виконується, приведе до фактичного включення України, як південно-східного сусіда Польщі, до інфраструктурної мережі транзиту «блакитного палива» Тримор'я. Україна, попри відсутність статусу офіційного членства в ІТМ, уже є учасником багатьох її проєктів, зокрема флагманської ініціативи – автомагістралі Via Carpatia, у якому Україна бере участь, як повноправна сторона (згідно з II Ланьцутською декларацією від 3.03.2016 р., підтвердженою у III Ланьцутській декларації від 17.04.2019 р.). Прокладену за «меридіаном» мережу «Віа Карпатія» слід трактувати, як «хребет» проєкту, а добудову широтних «ребер» за маршрутами Люблін – Холм – Ковель – Луцьк – Київ, Люблін – Замостя – Львів – Тернопіль – Вінниця – Умань та Жешув – Львів і далі до Умані слід розглядати його логічним продовженням. Геоструктурним елементом системи транспортно-логістичної мережі в регіоні буде також вже запланована автомагістраль Гданськ – Одеса (ГО), яка проляже від Гданська через Люблін та Замостя до Львова, а потім - до Тернополя, Хмельницького, Вінниці та Умані, де з'єднається з автошляхом Київ – Одеса. ЄС гарантує фінансову підтримку цього проєкту.

Рис.2. Via Carpatia: держави-учасниці та основні транспортно-логістичні маршрути [9]

Рис. 3. Via Carpatia: участь України [9]

Ініціатива «Диверсифікації джерел постачання газу та інтеграції газової інфраструктури в регіоні Тримор'я із впровадженням проєкту «Baltic Pipe» (керований польським оператором Gaz System газопровід з норвезьких родовищ через Данію до Нехоже) і транскордонних інтерконекторів», можливо, навіть стратегічно важливіша, ніж автомагістралі. Ініціативу спільно

координують Польща, Словаччина, Данія й Норвегія. В українському вимірі вона включає створення потужного транзитного коридору для газу, зокрема будівництво нового газопроводу з Польщі до України, модернізацію компресорної станції у Страхоціні (Польща), розширення внутрішньої газотранспортної системи в обох країнах і, як наслідок, надання польсько-українській системі інтерконекторів Германовичі – Більче – Волиця потужності для передачі 5 млрд м³ газу щороку, запланованих на 2022 р. Це також підтверджує реальність польсько — українсько - американського меморандуму. Зрештою, транзитний шлях із Польщі до України для газу, поданого до польської системи, буде відкритим незалежно від походження блакитного палива – чи з норвезьких, чи з американських родовищ.

Україна також бере участь в інших проєктах, які входять до сфери Ініціативи Тримор'я. Це румунські проєкти (транспортна біржа ITM та цифрова платформа для моніторингу гідрографічної бази в регіоні) та проєкт залізничного сполучення Viking Train (спільна ініціатива литовських, білоруських та українських залізниць, а також портових компаній і портів у Клайпеді, Чорноморську й Одесі. Крім того, ще є польський проєкт управління безпілотниками ближньої дії (Central European Drone Demonstrator – CEDD), будівництво другої залізничної лінії між Копером і Дівачою та реконструкція залізничного сполучення Любляни (Словенія). Два останні проєкти хоч географічно й віддалені від України, однак належать до залізничної мережі, що з'єднує країну із Західною Європою (у межах Панєвропейського транспортного коридору №5). Також Україна розглядається як майбутній партнер у проєкті ITM румунсько-угорсько-словацького транзитного коридору природного газу. Отже, Україна уже сьогодні, не маючи офіційного членства в “Ініціативі Тримор'я”, є учасником багатьох проєктів, що реалізуються у межах цього проєкту. Також існує прецедент щодо членства країни у форматі співпраці держав – членів ЄС - це участь України в Макрорегіональній стратегії Євросоюзу для Дунайського регіону (EU Macro-Regional Strategy for the Danube Region, EU SDR), у якій вона навіть очолить цей форум 2022 р.

Участь України в проєкті ЄС “Ініціатива Тримор'я” отримала новий імпульс у травні 2021 р., коли на святкуванні 230-річчя Конституції Речі Посполитої у Варшаві президент В.Зеленський підписав декларацію п'яти держав разом з лідерами Естонії, Польщі, Литви і Латвії. Цей документ носить дещо декларативний характер, оскільки не встановлює жодних обов'язків сторін, однак багато експертів називають цей акт початком нової коаліції в Європі, діяльність якої здатна вплинути на політичний ландшафт у регіоні. Не входячи у детальну геополітичну характеристику цієї декларації (це є темою окремої статті), відзначимо вислів президента Естонії К.Кальюлайд, яка після підписання “Декларації п'яти” заявила, що Україна може отримати підтримку в рамках фондів “Ініціативи трьох морів”. Ця подія є знаковою, оскільки Україна і Молдова ще у січні 2021 р. зробили спільну заяву про бажання приєднатися до проєкту Тримор'я.

Як зазначають експерти з міжнародної політології, у цілому “Ініціатива Тримор'я” нагадує собою традиційну геополітичну концепцію для регіону Східної Європи, де в одному альянсі з'єднуються Адріатичне, Балтійське та Чорне моря (тобто продовжує традиції концепції Міжмор'я). Пригадаємо, що така неформальна платформа співпраці була заснована ще 2015 р. і охоплює 12 країн Центральної та Південної Європи (рис.1). Незважаючи на те, що творці цього проєкту декларують виключно торгівельні та інфраструктурні цілі, якщо поглянути на мапу альянсу, можна побачити буферну зону, що чітко відділяє Західну Європу від Росії, тобто можна вважати проєкт “Ініціатива Тримор'я” також геополітичним (як і концепцію Міжмор'я). Важливим чинником є те, що нині у цей проєкт входять виключно країни НАТО і Європейського союзу. Однак, незважаючи на це, у 2020 р. президент Польщі А.Дуда на саміті “Ініціативи трьох морів” вже піднімав питання співпраці з Україною. Відповідно заяви країн-підписантів “Декларації п'яти” показують, що зацікавленість у приєднанні України до “Ініціативи трьох морів” зберігається. У цілому “Декларація п'яти” зовсім не означає, що Україна вже близька до інтеграції в Тримор'я, однак дозволяє заручитися прямою підтримкою у цьому питанні з боку Польщі, Литви, Латвії та Естонії. Це створює певну коаліцію проукраїнських інтересів, яка посилюватиме позиції нашої держави у питаннях геополітичної важливості усього регіону.

Висновки. Вигідне транспортно-географічне (геологістичне) положення України на перетині найважливіших євразійських комунікаційних трас завжди притягувало увагу до нашої країни європейських політиків, військових стратегів, комерційних структур. Це, зокрема, знайшло вираз у концепції Міжмор'я, яка здобула популярність перед Другою світовою війною та була висунута керівництвом довоєнної Польщі, але так і не перейшла у сферу практичної реалізації. Ця геополітична концепція мала і транспортно-географічний аспект, який першою зауважила та розкрила українська економіко-географія, доктор географії та історії Олена Степанів у своїй книзі

«Сучасний Львів» (1943 р.). Ідеї О.Степанів отримали розвиток нині у євро-логістичному проєкті ЄС «Ініціатива Тримор'я», започаткованому у 2015 р. Творці цього проєкту декларують виключно його торговельні та інфраструктурні цілі (тобто його геоекономічний характер) та зазначають, що він призначений виключно для країн – членів ЄС. Але, якщо поглянути на мапу альянсу, то видно, що без участі України у ньому не обійтися. Першою це зазначила Польща, яка залучила Україну до виконання деяких складників проєкту «Ініціатива Тримор'я», зокрема автомагістралі Via Carpatia. Проєкт має вихід і на розвиток туризму в Україні. Так, у Закарпатті вже два роки (2019, 2021) проводиться культурно-туристичний фест «Віа Карпатія», м.Львів готує готелі під відповідні бізнес-форуми, захід «Віа Гастрокарпатія» започаткований спільно Румунією, Угорщиною і Україною. Включення України до держав – учасників проєкту «Ініціатива Тримор'я» підтримують також Естонія, Литва і Латвія, про що свідчить підписання президентом України В.Зеленським «Декларації п'яти» у травні 2021 р. Головним спрямуванням ІТМ є інфраструктурна співпраця у трьох напрямках: транспортно-логістичному, енергетичному та цифровому задля отримання нової якості ринку східної периферії ЄС. Вказані напрямки мають чіткий економіко-географічний вимір, тому завданням української суспільної географії є здійснити необхідні дослідження з метою активізації участі України у цьому проєкті.

Список використаних джерел

1. Miedzynorze//<https://wikipedia.org.wiki>.
2. Bienczyk-Missala A. Od Miedzynorza do Trojmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Srodkowej. Stosunki Miedzynarodowe – International Relations. nr 1 (t.54). Warszawa, 2018. S. 62-78.
3. Cieplucha P. Prometeizm i koncepcja Medzynorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP. Studia prawno-ekonomiczne. t. XCIII. Warszawa, 2014. S.39-55.
4. Voytyuk O. Koncepcja Miedzynorza we wspolczesnej myśli politycznej Ukrainy. EUROPA ORIENTALIS. Studia z Dziejow Europy Wschodniej i Panstw Baltickich. №10. Warszawa, 2019. S. 82-95.
5. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Олена Степанів: внесок у розвиток туризму, географії і геології в Україні. Вісник КНУКиМ. Серія: Туризм. Науковий журнал. Том 4. №1, 2021. С.74-90.
6. Smyrnov I.G., Lyubitseva O.O. O.Stepaniv's contribution to the development of transport geography and geologistics in Ukraine in connection with its participation in EU transport and logistics projects. Achivements of Ukraine and the EU in ecology, biology, chemistry, geography and agricultural sciences: Collective monography. Vol.3. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. P.221-239.
7. Смирнов І.Г. Герої та події українських визвольних змагань 1917-1921 рр. у Кам'янці-Подільському, як туристичний ресурс: Олена Степанів. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. Вип.16. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С.349-355.
8. Смирнов І.Г., Олійник Я.Б. Міжнародна логістика: навч.посіб. К.: Обрії, 2011. 546 с.
9. Журавський вель Гравський П. Грузія і Україна — потенційні партнери Тримор'я. Український тиждень. 2020. №46 (678). С.34-37.

Список использованных источников

1. Miedzynorze//<https://wikipedia.org.wiki>.
2. Bienczyk-Missala A. Od Miedzynorza do Trojmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Srodkowej. Stosunki Miedzynarodowe – Международные отношения. nr 1 (t.54). Warszawa, 2018. S. 62-78.
3. Cieplucha P. Prometeizm i koncepcja Medzynorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP. Studia sprawedliwo-ekonomiczne. t. XCIII. Warszawa, 2014. S.39-55.
4. Voytyuk O. Koncepcja Miedzynorza w wspolczesnej myśli politycznej Ukrainy. EUROPA ORIENTALIS. Studia z Dziejow Europy Wschodniej i Panstw Baltickich. №10. Warszawa, 2019. S. 82-95.
5. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Елена Степанів: вклад в развитие туризма, географии и геологистики в Украине. Вестник КНУКиМ. Серія: Туризм. Научный журнал. Том 4. №1, 2021. С.74-90.
6. Smyrnov I.G., Lyubitseva O.O. O.Stepaniv's contribution to the development of transport geography and geologistics in Ukraine in connection with its participation in EU transport and logistics projects. Achivements of Ukraine and the EU in ecology, biology, chemistry, geography and agricultural sciences: Collective monography. Vol.3. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. P.221-239.
7. Смирнов І.Г. Герои и события украинской освободительной борьбы 1917-1921 гг. в Каменце-Подольском, как туристический ресурс: Елена Степанів. Вестник Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко. Экономические науки Вип.16. Каменец-Подольский: Издатель Ковальчук О.В., 2021. С.349-355.
8. Смирнов І.Г., Олійник Я.Б. Международная логистика: учеб. К.: Обрин, 2011. 546 с.
9. Журавский вель Гравский П. Грузия и Украина – потенциальные партнеры Триморья. Украинский тиждень. 2020. №46 (678). С.34-37.

References

1. Miedzynorze // <https://wikipedia.org.wiki>.
2. Bienczyk-Missala A. From Miedzynorz to Trojmorz - meanders of Polish foreign policy in Europe Europe. International Relations. No. 1 (p.54). Warsaw, 2018. pp. 62-78.
3. Cieplucha P. Prometeism and the conception of Medzynorz in the practice of political law and diplomacy II RP. Legal and economic studies. t. XCIII. Warsaw, 2014. P.39-55.
4. Voytyuk O. The Concept of the Mediterranean in the Political Thought of Ukraine. ORIENTAL EUROPE. Studios from the Eastern European and Baltic States. №10. Warsaw, 2019. pp. 82-95.
5. Smyrnov I.G., Lyubitseva O.O. Olena Stepaniv: contribution to the development of tourism, geography and geologistics in Ukraine. Bulletin of KNUKIM. Series: Tourism. Scientific journal. Volume 4. №1, 2021. P.74-90.
6. Smyrnov I.G., Lyubitseva O.O. O.Stepaniv's contribution to the development of transport geography and geologistics in Ukraine in connection with its participation in EU transport and logistics projects. Achivements of Ukraine and the EU in ecology, biology, chemistry, geography and agricultural sciences: Collective monograph. Vol.3. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. P.221-239.
7. Smyrnov I.G. Heroes and events of the Ukrainian liberation struggles of 1917-1921 in Kamianets-Podilskyi, as a tourist resource: Olena Stepaniv. Bulletin of the Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Economic sciences. Issue 16. Kamianets-Podilskyi: Publisher Kovalchuk OV, 2021. P.349-355.
8. Smyrnov I.G., Oliynyk Y.B. International logistics: textbook. K. : Obrii, 2011. 546 p.
9. Zhuravsky Vel Graevsky P. Georgia and Ukraine - potential partners of the THREE SEAS. Ukrainian week. 2020. №46 (678). P.34-37.

Надійшла до редколегії 23.11.2021

Мамчур Ольга Ігорівна,
кандидат географічних наук, доцент
Ванда Ірина Володимирівна

Львівський національний університет імені Івана Франка, м.
Львів, Україна, e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка, м.
Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АЗІЇ

Метою є виявлення та аналіз геопросторових особливостей процесів економічної глобалізації у країнах Південної Азії, що характеризується найбільшою людністю серед макрорегіонів світу, особливим гео економічним положенням та роллю у світовій економіці.

Методика. Особливості економічної глобалізації країн макрорегіону проаналізовано завдяки показникам зовнішньоторговельного обігу, його обсяги й структуру; технологічний рівень продукції країн; висвітлено тренди вхідних прямих іноземних інвестицій у країни. Особлива увага звернена на суспільно-географічні особливості й динаміку потоків зовнішньої торгівлі й інвестицій в усіх країнах регіону. Процеси глобалізації висвітлено через показник рівня відкритості економіки у країнах макрорегіону Південна Азія.

Групування країн за особливостями економічної глобалізації макрорегіону здійснено методом багатовимірною (таксономічного) аналізу та побудовою графа «дерево поєднань» з детальною характеристикою виявлених таксонів (груп) країн. Для багатовимірної таксономізації обрано десять відносних показників, зокрема рівень економічного розвитку показники зовнішньої торгівлі, показники технологічної структури експорту товарів, показники вхідних фінансових потоків.

Наукова новизна. У статті вперше комплексно проаналізовано головні геопросторові особливості економіко-глобалізаційних процесів у країнах макрорегіону Південної Азії. Завдяки найновішим даним авторитетних міжнародних організацій висвітлено фактори розвитку та новітні тенденції (2010-2020 рр.) й геопросторові особливості зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій у макрорегіоні. Охарактеризовано особливості технологічного рівня експортної продукції країн Південної Азії. Проаналізовано покриття імпорту експортом у зовнішній торгівлі й послугами. Також висвітлено динаміку відкритості економіки (експортно-імпоротною квотою) у країнах макрорегіону. Вперше у вітчизняних дослідженнях суспільної географії макрорегіонів світу завдяки методу багатовимірною (таксономічного) аналізу та побудові графа «дерево поєднань» детально охарактеризовано таксони (групи) країн й обґрунтовано групування країн за особливостями економічної глобалізації у Південній Азії: (а) Мальдіви; б) Індія, Бутан; в) інші країни Південної Азії. Проаналізовано тенденції діяльності транснаціональних компаній дозволяють стверджувати про чільне місце макрорегіону в гео економічній структурі світу.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для планування, особливостей економічного (зокрема, торговельного та інвестиційного) та інших видів співробітництва України (чи інших держав) з країнами Південної Азії. Також методика дослідження може бути застосована для детального аналізу економіко-географічних чинників розвитку макрорегіону й просторового аналізу економічної глобалізації в інших макрорегіонах та з дидактичною метою.

Ключові слова: економічна глобалізація, зовнішня торгівля, відкритість економіки, інвестиції, багатовимірний аналіз, осередки глобалізації, міграції, таксони.

Мамчур Ольга Ігорівна,
кандидат географічних наук, доцент
Ванда Ірина Володимирівна

Львівський національний університет імені Івана Франка,
г. Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка,
г. Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ СТРАН ЮЖНОЙ АЗИИ

Целью является выявление и анализ геопространственных особенностей процессов экономической глобализации в странах Южной Азии, характеризующийся наибольшим населением среди макрорегионов мира, особым геоэкономическим положением и ролью в мировой экономике.

Методика. Особенности экономической глобализации стран макрорегиона проанализированы благодаря показателям внешнеторгового оборота, его объемам и структуре; технологический уровень продукции стран; освещены тренды входящих прямых иностранных инвестиций в развивающиеся страны. Особое внимание обращено на общественно-географические особенности и динамику потоков внешней торговли и инвестиций во всех странах региона. Процессы глобализации отражены через показатель уровня открытости экономики в странах макрорегиона Южной Азии.

Группирование стран по особенностям экономической глобализации макрорегиона осуществлена методом многомерного (таксономического) анализа и построением графа «дерево сочетаний» с подробной характеристикой выявленных таксонов (групп) стран. Для многомерной таксономизации выбрано десять

относительных показателей, в том числе уровень экономического развития, показатели внешней торговли, показатели технологической структуры экспорта товаров, показатели входящих финансовых потоков.

Научная новизна. В статье впервые комплексно проанализированы главные геопространственные особенности экономико-глобализационных процессов в странах макрорегиона Южной Азии. Благодаря новейшим данным авторитетных международных организаций отражены факторы развития и новейшие тенденции (2010-2020 гг.) и геопространственные особенности внешней торговли и прямых иностранных инвестиций в макрорегионе. Охарактеризованы особенности технологического уровня экспортной продукции стран Южной Азии. Проанализировано покрытие импорта экспортом во внешней торговле услугами. Также отражена динамика открытости экономики (за экспортно-импортной квотой) в странах макрорегиона. Впервые в отечественных исследованиях общественной географии макрорегионов мира благодаря методу многомерного (таксономического) анализа и построению графа «дерево сочетаний» подробно охарактеризованы таксоны (группы) стран и обосновано группирование стран по особенностям экономической глобализации в Южной Азии: а) Мальдивские острова; б) Индия, Бутан; в) другие страны Южной Азии. Проанализированные тенденции деятельности транснациональных компаний позволяют утверждать об особом месте макрорегиона в геоэкономической структуре мира.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы для планирования экономического (в частности, торгового и инвестиционного) и других видов сотрудничества Украины (или других стран) со странами Южной Азии. Также методика исследования применима для детального анализа экономико-географических факторов развития макрорегиона и пространственного анализа экономической глобализации в других макрорегионах и с дидактической целью.

Ключевые слова: экономическая глобализация, внешняя торговля, открытость экономики, инвестиции, многомерный анализ, миграции, центры глобализации, таксоны.

UDC 911.3:339.9 (54+581)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.63-73>

Mamchur Olha Ihorivna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor
Vanda Iryna Volodymyrivna

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

GEOSPACIAL FEATURES OF ECONOMIC GLOBALIZATION OF SOUTH ASIAN COUNTRIES

The purpose of this work is to identify and analyze the geospatial features of economic globalization in South Asia which is characterized by the largest population among the World's macro-regions, special geoeconomic position and role in the World economy.

Method. Features of economic globalization of the macro-region countries are analyzed due to the indicators of foreign trade turnover, its volume and structure, directions of foreign trade flows, technological level of products of the countries, and trends of incoming foreign direct investment in the countries. Particular attention is paid to human-geographical features and dynamics of foreign trade and investment flows in all countries of the region. The processes of globalization are reflected by the indicator of the level of openness of the economy in the countries of the macro-region of South Asia.

The grouping of countries according to the peculiarities of economic globalization in macro-region is carried out by the method of multidimensional (taxonomic) analysis and a graph "tree of combinations" creating with a detailed description of the identified taxa (groups) of countries. Ten relative indicators have been selected for multidimensional taxonomy, including the level of economic development, foreign trade indicators, indicators of the technological structure of exports of goods, indicators of incoming financial flows.

Scientific novelty. For the first time, the main geospatial features of economic and globalization processes in the countries of the South Asian macro-region have been comprehensively analyzed in this article. Development factors, the latest trends (2010-2020) and geospatial features of foreign trade and foreign direct investment in the macroregion are highlighted based on the latest data from reputable international organizations. The peculiarities of the technological level of export products of South Asian countries are described. The coverage of imports by exports in foreign trade and services is analyzed. The dynamics of economic openness (export-import quota) in the countries of the macro-region is also highlighted.

For the first time in domestic studies of human geography of macroregions of the World the taxa (groups) of countries and substantiating these groups of countries as per economic globalization in South Asia was characterized in details using the method of multidimensional (taxonomic) analysis and construction of "tree of combinations" graph: (a) Maldives; b) India, Bhutan; c) other countries of South Asia.

Practical meaning. The research results can be used to plan the features of the economic (in particular, trade and investment), etc. types of cooperation between Ukraine (or other countries) and the countries of South Asia. The research methodology can also be used for a detailed analysis of economic-geographical factors of macroregion development and spatial analysis of economic globalization in other macroregions and for didactic purposes.

Key words: economic globalization, foreign trade, openness of the economy, investment, multidimensional analysis, migrations, centers of globalization, taxa.

Постановка проблеми. Процеси економічної глобалізації є важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень. До того ж актуальним є аналіз глобальних тенденцій з точки зору регіональної парадигми. У статті економічна глобалізація досліджена на прикладі макрорегіону Південної Азії, усі країни якого належать до групи країн, що розвиваються, й характеризується особливим глобальним й регіональним геоekonomічним й цивілізаційним положенням, значним демографічним (із людністю понад 1,8 млрд осіб), соціальним, економічним потенціалом та специфічними геополітичними процесами, в тім числі військово-політичними. Без врахування економічної глобалізації неможливо виявити та вирішити сучасні проблеми економічного розвитку як світу в цілому, так і окремого макрорегіону й країни зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізаційні процеси знайшли своє відображення й осмислення у працях багатьох вчених з різних наукових галузей. Серед вітчизняних вчених-географів велику кількість наукових праць щодо економічної-географічної глобалістики країн та регіонів має Мирослава Книш [1, 2, 3, 4]. Важливим джерелом інформації та методичних підходів для обчислення рівнів економічної глобалізації країн світу є публікації міжнародних Швейцарського економічного інституту та Інституту А. Кернея [7,9].

Метою дослідження є аналіз чинників та геопросторових особливостей процесів економічної глобалізації у країнах Південної Азії.

Виклад основного матеріалу. Поняття “глобалізація” є одним із найактуальніших у суспільно-географічній науці. Попри велику кількість існуючих означень терміна, виокремимо одне із них, запропоноване експертами Міжнародного валютного фонду: глобалізація – це зростаюча економічна взаємозалежність країн усього світу в результаті збільшення обсягів і різноманітності транскордонних потоків, товарів, послуг, капіталу завдяки швидкій дифузії технологій [3, с. 111]. Найчастіше процеси економічної глобалізації розглядають у трьох зрізах: власне економічна, торговельна та фінансова. Зокрема, такий підхід має Швейцарським економічним інститутом при Федеральній вищій технічній школі Цюриха (КОФ) [4,9].

Головними характеристиками економічної глобалізації і лібералізації міжнародної торгівлі є поширення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), виникнення потужних транскордонних фінансових потоків. Розвиток цих процесів став можливим у результаті взаємодії двох чинників, а саме економічної політики, що спричинила до зниження національних бар'єрів для міжнародної торгівлі і ПІІ та нових технологій, передусім у сфері інформації та комунікації.

Головними особливостями економічної глобалізації у країнах Південної Азії є такі: швидкий темп зростання експорту товарів і послуг з регіону, особливо з Індії, яка займала другу позицію у світі після Китаю у 2020 р.; відносно великі обсяги надходжень ПІІ в регіон; транснаціоналізація економіки; наявність великих ТНК у переліку найбільших транснаціональних корпорацій світу, серед них одна з найбільших – корпорація «Тата»; активні процеси міжнародної економічної інтеграції, зокрема завдяки діяльності міжнародної організації «Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії» (СААРК); функціонування осередків економічної глобалізації у містах Бангалор та Гайдебарад, що спеціалізуються на наданні аутсорсингових послуг у галузі інформаційних технологій, бізнес послуг та ін. у глобальних масштабах; Індія відіграє головну роль у регіональному економічному розвитку, яка не лише забезпечує себе основними видами промислової продукції, але й перетворює технологічний ресурс на чинник зростання конкурентоспроможності країн.

На сьогодні серед перспектив розвитку макрорегіону виділяють зростання передових галузей: інформаційних і біотехнологій, питання ефективного використання енергетичних ресурсів. Важливими у контексті зростання конкурентоспроможності є запровадження демографічної політики та стратегій розвитку сфери освіти (особливо, грамотності) та охорони здоров'я.

Проаналізуємо баланс, структуру та географічні особливості зовнішньої торгівлі регіону. Південна Азія загалом й усі країни зокрема мають від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і товарами та послугами разом. Покриття імпорту експортом коливається від 0,15–0,20 для Непалу і Афганістану – найменш розвинених країн регіону, до 0,91 для Індії. Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом має ще нижчі значення (від 0,08 до 0,74). У зовнішній торгівлі послугами виділяються дві країни з коефіцієнтом покриття імпорту експортом понад 1,0: Індія (1,32), Мальдіви (2,11). Таким чином проявляється приналежність Індії до нових індустріальних країн як провідної групи країн, що розвиваються, а також потенційний перехід Мальдів до групи малих острівних країн з високими доходами з сервісною економікою.

Зовнішня торгівля Південної Азії характеризується переважанням торгівлі товарами над послугами (на 123,1 млрд дол. у експорті, на 328,9 млрд дол. в імпорті) (див. табл.1). Таке співвідношення притаманне для шести із загальною восьми країн макрорегіону, окрім Мальдів та Непалу, де експорт послуг перевищує експорт товарів [11, 12].

Таблиця 1

Зовнішня торгівля країн Південної Азії, 2020 р.

Країни	ВВП, млн дол	Експорт, млн дол		Імпорт, млн дол	
		товарів	послуг	товарів	послуг
Афганістан	17 927	783	700	6 475	1 105
Бангладеш	332 240	33 605	6 309	52 410	8 406
Бутан	2 551	433	135	768	226
Індія	2 679 578	276 227	203 253	371 920	153 925
Мальдіви	3 942	286	1 522	1 835	720
Непал	27 852	818	904	10 679	1 096
Пакистан	255 815	21 976	5 353	45 874	7 543
Шрі-Ланка	80 668	10 137	3 035	15 993	3 984

Складено авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

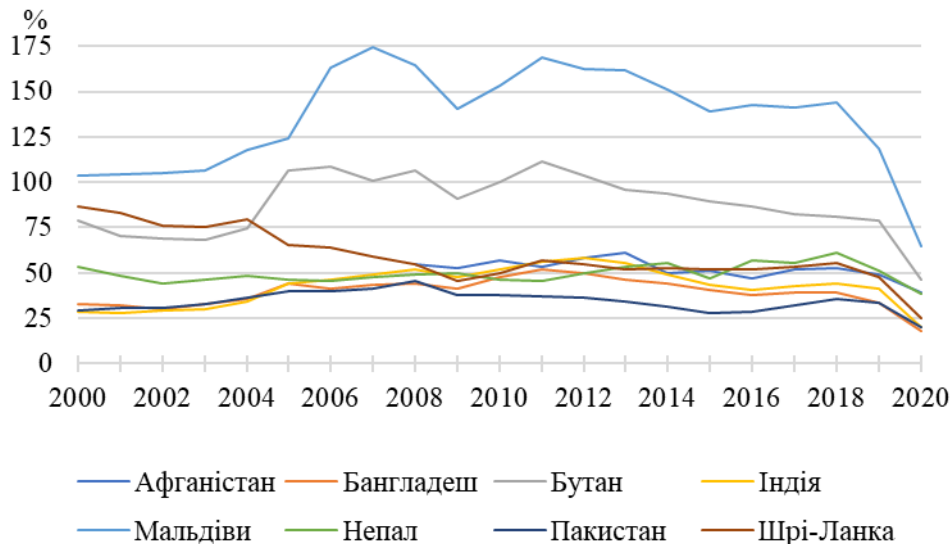

Рис. 1. Динаміка відкритості торгівлі країн Південної Азії, 2000–2020 рр.,
% до ВВП

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

Країни макрорегіону відрізняються за рівнем відкритості економіки (експортно-імпоротною квотою). За багаторічними даними країною з дуже високим рівнем відкритості (понад 100%) є Мальдіви, з високим рівнем – Бутан (79 – 112 %), з низьким – Пакистан (до 40%). Решта країн мають середній рівень відкритості економіки (40–60%). Так, у 2010–2019 рр. середньосвітове значення коливалось в межах 53–60%, тоді як розкид значень для країн становив від 27 до 169%. Динаміка відкритості економіки країн Південної Азії (рис. 1) збігається із загальносвітовими тенденціями. Роки економічного скорочення (2009 р., 2015р., 2020 р.) відзначаються як мінімуми на графіку. Відзначимо, що у 2020 р. рівень відкритості економіки світу зріс скоротився більше ніж удвічі, на 52,6% порівняно з попереднім роком. Серед країн Індії найбільше зменшення значення показника було характерне для Індії (на рівні світового значення, 52,0%), тоді як решта країн регіону мали менш інтенсивне зменшення (на 21,2–48,1%). Спостерігається кореляційний зв'язок: чим вища експортна відкритість товарами, тим більший спад рівня відкритості (коефіцієнт кореляції +0,65) у 2020 р., натомість обернений тип зв'язку має імпортна товарна відкритість (-0,56).

Товарна структура експорту і імпорту Південної Азії не зазнала значних змін протягом 2010–2020 рр. У структурі експорту товарів переважає продукція легкої промисловості (31,3%; див. товарну групу «інші товари обробної промисловості» на рис. 2.), хімічної, машинобудівної промисловості, металургії, гірничо-видобувної промисловості і сільського господарства. Головними групами товарів у обсязі імпорту є паливо й продукція машинобудування, які становлять енергетичну і технологічну основу розвитку країн.

У структурі зовнішньої торгівлі товарами важливим для аналізу є технологічний рівень продукції. У експорті товарів макрорегіону провідні позиції має продукція низько і середньотехнологічних, ресурсних виробництв, і первинна продукція, які мають порівняно невисоку додану вартість. Висока частка первинної продукції (28,3%) і ресурсних виробництв (20,7%) у імпорті визначається енергетичною і продовольчою залежністю регіону; 14,8% імпорту товарів припадає на високотехнологічну продукцію [12].

Рис. 2. Структура експорт та імпорту за групами товарів Південної Азії, 2020 р., %

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [11, 12]

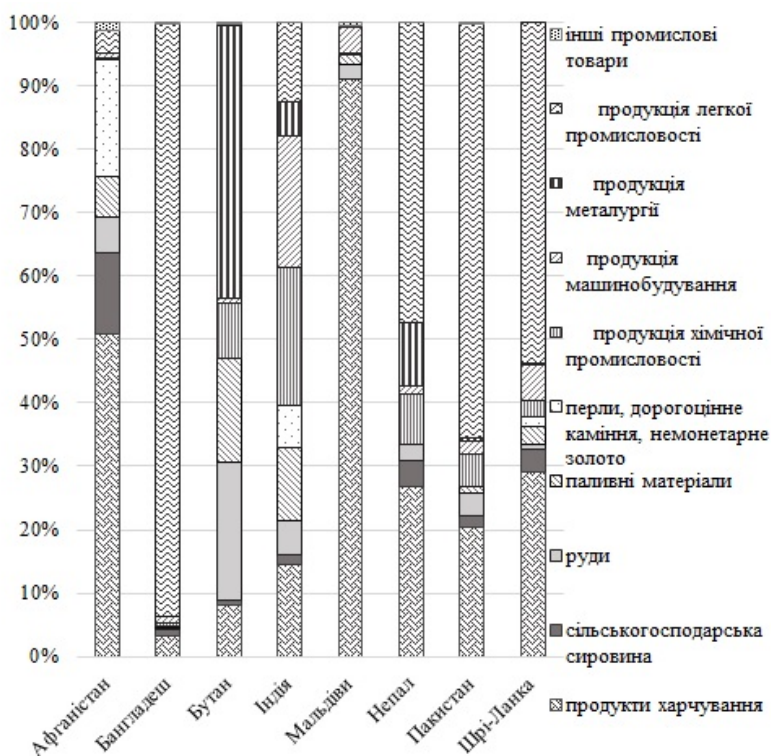

Рис. 3. Структура експорту країн Південної Азії за групами товарів, 2020 р., %

Структура зовнішньої торгівлі Південної Азії – дуже близька до структури експорту та імпорту Індії, на яку припадає 75-80% торгівлі товарами і 86–92% послугами регіону, тоді як між країнами є значні відмінності у зовнішній торгівлі (рис. 3), що визначається спеціалізацією національних економік. У двох найбільших за обсягами товарів країнах-експортерах товарів продукція легкої промисловості (рослинні волокна, тканини, одяг) має велике переважання: Бангладеш - 90,1%, Пакистан – 61,1% (причому з одягу 2/3 припадає на чоловічий), що відображає вузьку міжнародну спеціалізацію господарства. Різноманітнішу структуру експорту, проте з головною групою товарів «продукція легкої промисловості», мають Шрі-Ланка (49,2%, головним чином рослинні волокна і одяг) та Непал (42,9%; у т.ч. текстильні вироби, вовняні тканини, килими).

Відносно сталою є структура експорту товарів Мальдівів – острівної держави: 89,1% вартості припадає на рибу і рибопродукти. Відзначимо зрушення у структурі, які відбулися за 2015–2020 рр.: у Афганістані зменшення частки товарів обробної промисловості при наростанні значення продуктів харчування (до 50,9%, переважно фрукти і горіхи – 34,4% усього експорту товарів, також овочі, спеції) та дорогоцінного каміння і немонетарного золота (до 18,3%), у Бутані зросла частка продукції металургії, зокрема, чавуну до 31,1%, міді до 9,4%, а також електроенергетики (14,7%).

Структура імпорту товарів країн Південної Азії набагато різноманітніша: жодна з товарних груп не має 30% і більше за вартістю (рис. 4). Найважливіші групи імпортованих товарів у Індії – це паливо (27,8%), Бангладеші та Шрі-Ланці – продукція легкої промисловості (24,6% і 16,1%; з можливістю ре-експорту). Спільною типовою рисою є висока частка продукції машинобудування (25±6%, від 19% у Афганістані, до 31% у Бутані). Відносно висока частка продуктів харчування (понад 15%) в усіх країн, окрім Індії. Туристично-спеціалізовані Мальдіви та Шрі-Ланка потребують задовольняти потреби відвідувачів; Афганістан, Бутан, Непал – найменш розвинені країни світу, з обмеженими можливостями для аграрного господарювання; Бангладеш, Пакистан – попри відносно сприятливі агрокліматичні умови, надзвичайно велика людність країн.

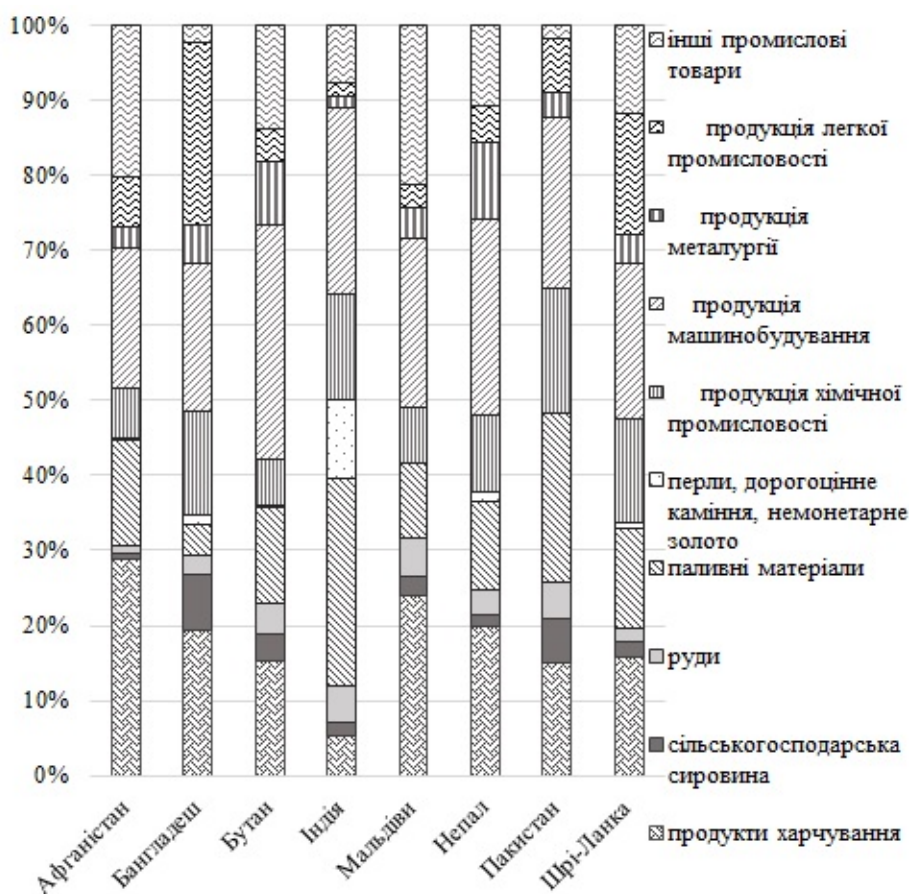

Рис. 4. Структура імпорту країн Південної Азії за групами товарів, 2020 р., %

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

За географічною структурою експорту товарів країни Південної Азії діляться на дві групи (табл. 2): а) до розвинених країн (Бангладеш, Шрі-Ланка, Пакистан, які спеціалізуються на легкій промисловості – працемісткому виробництві, що використовує наявну дешеву робочу силу країн та навички населення, де головним партнером є США); б) у країни, що розвиваються. В Бутані й Непалі понад 70% експорту товарів припадає на Індію, що відображає як географічне положення, так і конфліктні геополітичні стосунки з другою країною-сусідом Китаєм. 50% експорту товарів Афганістану припадає на дві сусідні країни Південної Азії – Пакистан та Індію. Таким чином, географічне положення суттєво впливає на спрямованість експортних товарних зв'язків закритих (англ. “landlocked”, без виходу до океану) країн Південної Азії.

Таблиця 2

Географічна структура експорту товарів країн Південної Азії, %, 2020 р.

Групи країн	Афганістан	Бангладеш	Бутан	Індія	Мальдіви	Непал	Пакистан	Шрі-Ланка
Країни, що розвиваються	94,2	15,1	97,2	58,4	52,7	80,2	41,1	32,6
Розвинені країни	5,8	84,9	2,8	41,6	47,3	19,8	58,9	67,4
Головні п'ять країн призначення експорту								
1	ОАЕ 37,3	США 15,4	Індія 89,1	США 17,9	Таїланд 34,3	Індія 72,6	США 18,8	США 26,2
2	Індія 26,2	Німеччина 14,2	Бангладеш 6,0	Китай 6,9	Німеччина 10,8	Німеччина 9,0	Китай 8,5	Велика Британія 9,4
3	Пакистан 23,8	Велика Британія 8,5	Непал 1,4	ОАЕ 6,5	Франція 9,4	Франція 2,6	Велика Британія 7,9	Індія 6,5
4	Китай 2,8	Іспанія 7,0	Італія 1,2	Гонконг 3,5	США 6,6	США 2,4	Німеччина 6,3	Німеччина 6,0
5	Таджикистан 1,8	Франція 4,9	Японія 0,2	Сінгапур 3,0	Велика Британія 5,4	Велика Британія 1,8	ОАЕ 5,0	Італія 4,7

Розраховано за даними: UNCTADStat Data Center [12]

Аналізуючи динаміку експорту послуг, відзначимо, що він переважає експорт товарів лише у Мальдівах та Непалі. Ці країни суттєво зменшили обсяги експорту послуг в 2020 р. (на 54,9 і 44,2% відповідно; також Бутан зменшив експорт послуг, на 31, 5%), тоді як експорт послуг решти країн регіону змінився у межах $\pm 10\%$ щодо 2019 р. Структура експорту послуг відображає потенціал країн регіону (рис. 5; показано групи послуг, що займають понад 5,0% у структурі), і зазнала незначних змін: суттєві зрушення відбулися у 2020 р. порівняно з 2010–2019 рр. у Пакистані і Шрі-Ланці (зокрема, зростання частки комп'ютерних послуг).

Найбільш одноманітна і схожа структура експорту послуг у Мальдів та Бутану, де переважають туристичні послуги (91,8 і 62,6% відповідно), які доповнюються транспортними (5,6% і 28,4%, переважно для потреб туристів). Інші групи послуг комбінуються у країнах по-різному: надання послуг, пов'язаних з товарами, представлено у Бангладеш (11,8%); транспортні послуги мають виражене значення у Афганістані (12,4%) й Пакистані (11%) (головним чином послуги авіатранспорту, як і в Бутані, які є вартісними); туристичні послуги у Непалі і Шрі-Ланці мають близько 22%, у решті країн – до 10%. На інші види послуг припадає понад 80%, як у Пакистані, Індії, й 70–80% у Афганістані, Бангладеші, Непалі, серед них особливо виділяються комп'ютерні послуги (Індія, Шрі-Ланка – 1/3 усього експорту послуг, Пакистан – 1/4); технічні, пов'язані з торгівлею та інші бізнес послуги (Непал 48,5%, Шрі-Ланка 39,0%); урядові товари та послуги (утримання посольств, міжнародних організацій тощо) мають найбільшу вагу в Бангладеші (45,3%), Пакистані і Афганістані (15–18%). Підтвердженням розвитку країн регіону є представлення будівельних послуг, головно у своїй країні (Афганістан, Бангладеш). Майже не представлені у експорті фінансові, страхові, інтелектуальної власності, консультаційні послуги, надавачами яких на ринку виступають переважно провідні розвинені країни світу.

Зазначимо, що Індія (1,378 млрд жителів) є 8-ою за обсягом експорту для України і це величезний споживчий ринок для експорту. Зараз Індія є найбільшим покупцем української соняшникової олії. Потенціал співробітництва з Індією в аерокосмічній сфері, енергетиці, інформаційних та біотехнологіях залишається нереалізованим. Поступово посилюється військово-технічне співробітництво. Понад 18 тисяч індійських студентів (2020) навчається в Україні.

Традиційно для характеристики економічної глобалізації використовують показники частки міжнародної торгівлі (експорт товарів і послуг плюс імпорт товарів і послуг) у відношенні до ВВП країни, вхідних прямих іноземних інвестицій у країни [3, 5]. Потoki вхідних прямих іноземних інвестицій (як частка до ВВП) у країнах Південної Азії нижчі, ніж у середньому у світі, крім Мальдів з 2002 р. (див. рис. 6). Короткотермінові періоди відносно більших потоків вхідних ПІІ спостерігалися в Афганістан (2004–2006 рр.; після закінчення перехідного періоду, впровадження нової конституції, стабілізація політичної ситуації), Бутан (2006–2007 рр., період активної підготовки у контексті демократизації, переходу від абсолютної до конституційної монархії; 2012 р. – наступний рік після візиту японської імператорської родини; з Японією тісні політичні зв'язки), Індію (2008–2009 рр., після кількарічного періоду динамічного зростання виробництва у країні, що підвищило її конкурентоспроможність та привабливість для інвестування).

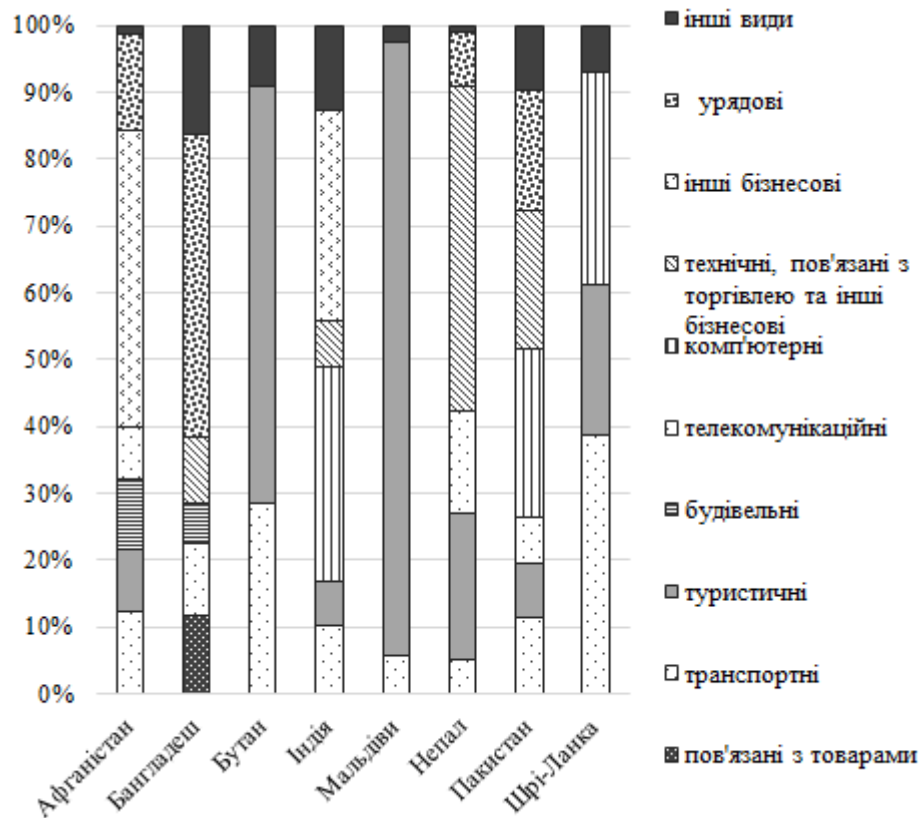

Рис. 5. Структура експорту країн Південної Азії за групами послуг, 2020 р., %
Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center

Інвестиції до Південної Азії у 2020 р. зросли на 20% (до 71 млрд дол.), головним чином за рахунок збільшення ПІІ в Індію (на 29%) [13]. Цьому сприяла й висока динаміка інвестицій у рамках придбань у секторі інформаційних технологій і будівництва. В результаті великих угод в секторі інформаційних технологій, охорони здоров'я, інфраструктури та енергетики загальний обсяг міжнародних злиттів і поглинань зріс на 86% (до 28 млрд дол.). Не змінився, або скоротився, притік ПІІ у країни Південної Азії, економіка яких експортно-орієнтована на виробництві одягу (Шрі-Ланка, Бангладеш, Пакистан). Відзначається активність Індії і щодо відтоку ПІІ, внаслідок розторгнення угод про інвестування (по 6 у 2019–2020 рр., найбільше з поміж країн світу; загалом у світі розривається у рік близько 40 таких угод) [13].

Для комплексної характеристики просторових особливостей економічної глобалізації країн макрорегіону проведено багатовимірний аналіз. Обрано задля багатовимірної таксономізації 10 відносних показників: рівень економічного розвитку (ВВП на особу, дол. США), показники зовнішньої торгівлі (експортна квота – відношення вартості експорту до ВВП країни, %, імпортна квота – відношення вартості імпорту до ВВП країни, %, покриття імпорту експортом – відношення вартості експорту до вартості імпорту), показники технологічної структури експорту товарів (частка первинних продуктів і ресурсних виробництв, низькотехнологічних виробництв, середньотехнологічні виробництв, у %), показники вхідних

фінансових потоків (обсяг валових ПІІ на особу, дол. США, відношення потоків вхідних ПІІ до ВВП, %, отримані персональні надходження, % до ВВП). Застосовано найновіші доступні дані (за 2020 р.), представлені у базі даних ЮНКТАД [12].

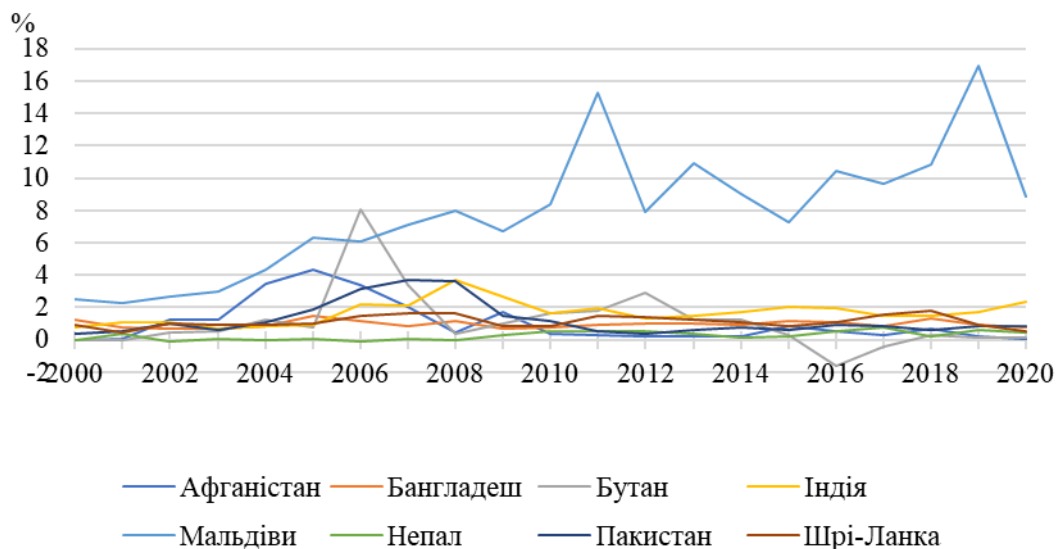

Рис. 6. Динаміка потоків вхідних прямих іноземних інвестицій країн Південної Азії, 2000–2020 рр., % до ВВП

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

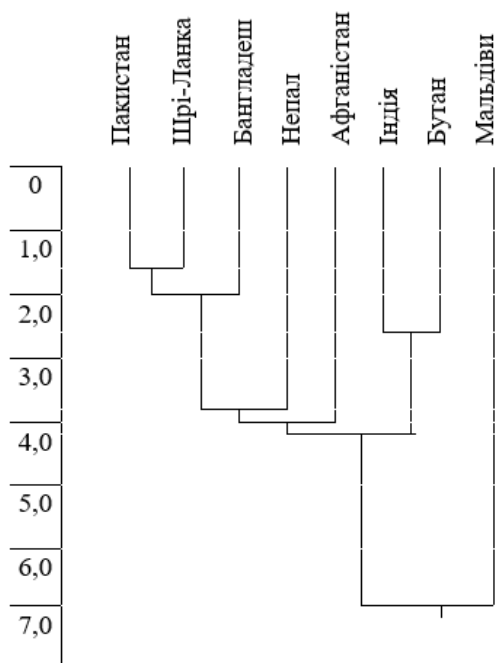

Рис. 7. Граф «дерево подібностей»

Побудовано авторами за власними розрахунками за даними: UNCTADStat Data Center

Щоб визначити групи об'єктів (підтипи), виконують розчленування графа «дерева подібностей» на підграфи. До найважливіших критеріїв розчленування вихідної множини об'єктів на кластери належать мінімізація внутрігрупової та максимізація міжгрупової дисперсії. Кількість кластерів часто визначається апріорно. Коли «дерево подібностей» вже побудоване, то за його зовнішнім виглядом можна визначити, які об'єкти утворюють певні кластери [6, с. 63]. За базу порівняння для таксономізації прийнято середньорегіональні значення показників.

За результатами математичних обчислень та аналізуючи побудований граф «дерево подібностей» виділено таксони. На першому кроці поділу, з максимальною дисперсією від інших країн Південної Азії, виокремлюються Мальдіви, яким притаманний загалом високий рівень

економічного розвитку (хоча нижчий, ніж середньосвітовий), високий рівень експортної та імпоротної квоти, визначальне значенням первинних продуктів у експорті товарів, дуже великий притік ПШ. Дуже низькі особисті фінансові надходження з-за кордону визначаються малою кількістю населення країни, високою зайнятістю у рекреаційно-туристичному господарстві. Мальдіви є центром притягання іноземних трудових мігрантів з регіону: на 2019р. у країні перебувало 69,2 тис. іноземців (13,0% населення, при 1,0% у регіоні), з них 92,8% - у працездатному віці, переважно чоловіки (жінки – 12,3%). Головними країнами походження є Бангладеш (40 тис.), Індія (15 тис.), Шрі-Ланка (7 тис.) [8].

Другу групу (таксон) формують країни, що мають відносно малу таксономічну відстань поміж собою (малу внутрігрупову дисперсію), проте велику відстань до інших таксонів. Індія та Бутан, попри відмінності у абсолютних площі, людності, економічному потенціалі мають низку структурних подібностей (зокрема, переважання у господарстві обробної промисловості, що значною мірою визначає експорт товарів). Значення показників країн групи є близькі до середнього. Бутан відрізняється високою імпоротною квотою (відображення малого розміру країни), низькою фінансовою глобалізацією. До цієї групи належать типові репрезентери макрорегіону, оскільки на Індію припадає 75–80% показників усієї Південної Азії.

За критерієм мінімальної внутрігрупової дисперсії на графі чітко виділяється таксон з трьох країн – Пакистан, Шрі-Ланка, Бангладеш. Визначальними особливостями для цієї групи країн є переважання продукції низькотехнологічних виробництв, зокрема, легкої промисловості, у структурі експорту товарів, також низька багаторічна інвестиційна привабливість країн, дуже високий рівень особистих фінансових надходжень з-за кордону. Останнє відображено у значній кількості трудових мігрантів з країн: 7,8 млн – з Бангладеш, 6,3 млн – з Пакистану, 1,8 млн – з Шрі-Ланки, головн з інших країнах Азії, що розвиваються, з високими і вище середнього рівнями доходів: нафтовидобувних Південно-Західної Азії, Південно-Східної Азії (Малайзія, Сінгапур), а також у Індії (39,7% мігрантів Бангладеш, 17,5% Пакистану, 8,3% Шрі-Ланка) [8]. До цієї групи, з відносно більшими відмінностями, тяжіють Непал й Афганістан. Подібність країн у таксоні має такі тенденції: нижче середнього і низький рівень економічного розвитку, низьку експортну квоту при дуже високій імпортній квоті, що виражається у дуже низькому покритті імпорту експортом, дуже низький притік ПШ, високий рівень особистих фінансових надходжень з-за кордону. Структура експорту товарів за технологічним рівнем цих країн дуже відрізняється як між собою, так і від вище розглянутих трьох країн.

Один із ключових макрорегіонів світу за демографічним, геоекономічним та потенціалом характеризується спільними рисами економічної глобалізації. Спектр показників зовнішньої торгівлі, відкритості економіки, рівня технологічності експорту, потоків інвестицій дає змогу виявити особливості й геопросторові відмінності економічної глобалізації серед країн Південної Азії. Найбільш комплексний підхід до виявлення таких відмінностей досягнуто завдяки методу багатовимірної таксономізації. Виокремлені за результатами багатовимірного методу групи країн відображають реальну картину диференціації країн за показниками економічної глобалізації: 1) Мальдіви, 2) Індія і Бутан, 3) інші країни Південної Азії. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі та інвестицій, діяльності транснаціональних компаній дозволяють стверджувати про чільне місце макрорегіону у глобальній геоекономічній структурі світу.

Список використаних джерел

1. Книш М. М. Геопросторові особливості економічної глобалізації / М. М. Книш, О. І. Мамчур // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика: матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 21–23 травня 2015 р.). – Тернопіль : СМП “Тайп”, 2015. – С. 83–86.
2. Книш М. М. Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія) : навч. посібник / М. М. Книш, О. І. Мамчур. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 368 с.
3. Книш М. М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики : монографія. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. – 276 с.
4. Мамчур О. І. Новітні економічні типології країн світу / О. І. Мамчур, С. В. Сідорова // Геополітика і екогеодинаміка регіонів : науковий журнал. – Сімферополь : Кримський науковий центр Національної академії наук України, 2014. – Т. 10. – Вип. 2. – С. 141–146.
5. Мамчур О.І. Комплексні типології країн світу у суспільно-географічних дослідженнях / О. І. Мамчур // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика : матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.). – Чернівці, 2014. – С. 149–151.
6. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: навч. посібник / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 304.
7. A.T. Kearney [Електронний ресурс] / Foreign Policy : Globalization Index. – Режим доступу : <http://www.atkearney.com>.
8. International Migrant Stock 2019: Country Profiles / United Nations, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp>.

9. KOF Index of Globalization / Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ethz.ch/query/showData>.
10. SAARC: Area of Cooperation, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.saarcec.org/areaofcooperation/detail>.
11. Trade and Development Report 2020 / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020>.
12. UNCTADStat Data Center / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>.
13. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

References

1. Global Trends 2025. A Transformed World. Report. Translated from English. Lviv: Litopys, , 2010. 188 p. (in Ukrainian)
2. Knysh M. M., Mamchur O. I. Regional Economic and Social Geography of the World (Latin America and Caribbean countries, Africa, Asia, Oceania). Educational textbook. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 013. 368 p. (in Ukrainian)
3. Knysh M. M. Human Geography of the Developing Countries: Promblems of Theory, Methodology and Methodics: monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2019. 276 p. (in Ukrainian)
4. Mamchur O. I., Sidorova S. V. The Latest Economic Typologies of Countries. Geopolitika i ekogeodynamika regionov. Scientific journal. – Simferopol: Krymskyy Naukovyy tsentr Natsionalnoi akademiyi nauk Ukrainy, 2014. – T. 10. – Iss. 2. – Pp. 141–146. (in Ukrainian)
5. Mamchur O. I. Complex country typology in human-geographical research // Geography, cartography, geographical education: history, methodology, practice: materials intern. scientific-practical conference dedicated to the 25th anniversary of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies and the 80th anniversary of the birth of Professor Yaroslav Zhupansky (Chernivtsi, October 9-11, 2014). - Chernivtsi, 2014. - P. 149–151. (in Ukrainian)
6. Shabliy O. I. Mathematical methods in socio-economic geography: textbook. - Lviv: Svit, 1994. - 304 p.
7. A.T. Kearney / Foreign Policy: A.T. Kearney Globalization Index A.T. Kearney [Electronic resource]. URL: <http://www.atkearney.com> (date of access: 12.11.2021) (in Ukrainian)
8. International Migrant Stock 2019: Country Profiles / United Nations, 2020 [Electronic resource]. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp> (date of access: 04.12.2021)
9. SAARC: Area of Cooperation (official web-site) / SAARC, 2021 [Electronic resource]. URL: <http://www.saarc-sec.org/areaofcooperation/detail> (date of access: 12.11.2021)
10. Trade and Development Report 2020 / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020> (date of access: 06.12.2021)
11. UNCTADStat Data Center / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (date of access: 16.11.2021)
12. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf (date of access: 04.12.2021)

Надійшла до редколегії 10.12.2021

Atakishiyev Samir

Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan Republic,
e-mail: Aliyevatakiysiyevsamir56@gmail.com

INFLUENCE OF AGSUCHAY AND GIRDIMANCHAY WATERS AND SPECTRAL CHEMICAL COMPONENTS OF FOREST SOILS ON TRANSFORMATION IN THE MOUNTAINOUS AREA OF THE GREATER CAUCASUS

Aim: The main basis of the research is the study of the elemental components of river waters and forestlands (in the example of Agsuchay and Girdimanchay basins) in the mountainous areas of the Greater Caucasus and their role in the restoration of forests.

The methodological basis of the article: I took the samples from the mountain waters and forest soil of the study area. I did additional laboratory and spectral analysis of the samples, and tabulated the content I obtained. Then I analyzed these results.

Results: The results of field and laboratory analyses revealed that, due to the climate change, the water resources of rivers in mountainous areas have decreased, the resulting water shortage has affected the natural flora, the species composition of trees and shrubs has decreased, and their natural regeneration has weakened. Our visual observations also show that another reason for the intensive transformation of the area is the mistreatment of the population and catering facilities in the area of the forest and water. The catering facilities created in the forests in the study areas discharge wastewater into the rivers, cut down the trees in the forests unplanned and blindly, which in turn leads to the drying of forests and the formation of steppes. The population intensively leaves their livestock in the forest areas without permission and without ownership and as a result, the trees formed from new shoots cannot grow and eventually dry up. Out of the plant species, most grass species have been transformed attracting attention in sparse forests. Chemical analysis has shown that the resulting environmental factors have increased the degree of salinization of water and soil, and the transformation of species attracts attention. Salinization is formed due to an increase in calcium, chlorine, sulfur and metal oxides, and has a definite effect on the transformation of the area.

Scientific novelty: For the first time, a spectral-chemical analysis of the water of mountain rivers (by the example of Agsuchay and Girdimanchay) and forest soils was carried out. Moreover, for the first time, we determined the electrical conductivity by conducting chemical and spectral analysis of the soil cover of the study area. The obtained scientific innovations will prevent transformations by applying them to different areas.

Keywords: Natural regeneration of forests, water and soil components, study of radiation background.

Атакишиев Самир

Институт Географии НАНА, г. Баку, Азербайджан, e-mail:
Aliyevatakiysiyevsamir56@gmail.com

ВЛИЯНИЕ ВОД АГСУЧАЙСКОГО И ГИРДИМАНЧАЙСКОГО И СПЕКТРАЛЬНО-ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ЛЕСНЫХ ПОЧВ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ В ГОРНОЙ РАЙОНЕ БОЛЬШОГО КАВКАЗА

Цель: Основная основа исследования - изучение элементных компонентов речных вод и лесных массивов (на примере бассейнов Агсучай и Гирдиманчай) в горных районах Большого Кавказа и их роли в восстановлении лесов.

Методологическая основа статьи: взяты пробы из горных вод и лесной почвы исследуемой территории. Я провел дополнительный лабораторный и спектральный анализ образцов и свел полученные данные в таблицу. Затем я проанализировал эти результаты.

Результаты: Результаты полевых и лабораторных анализов показали, что из-за изменения климата водные ресурсы рек в горных районах уменьшились, возникшая нехватка воды повлияла на естественную флору, уменьшился видовой состав деревьев и кустарников, и их естественная регенерация ослабла. Наши визуальные наблюдения также показывают, что еще одной причиной интенсивного преобразования территории является плохое обращение с населением и предприятиями общественного питания в зоне леса и воды. Созданные в лесах на исследуемых территориях предприятия общественного питания сбрасывают сточные воды в реки, вырубает деревья в лесу незапланированно и вслепую, что, в свою очередь, приводит к усыханию лесов и образованию степей. Население интенсивно оставляет свой скот в лесах без разрешения и без права собственности, в результате деревья, образованные из новых побегов, не могут расти и со временем засыхают. Из видов растений большинство видов трав были преобразованы, привлекая внимание в редких лесах. Химический анализ показал, что возникшие в результате факторы окружающей среды увеличили степень засоления воды и почвы, и трансформация видов привлекает внимание. Засоление образуется за счет увеличения содержания оксидов кальция, хлора, серы и металлов и оказывает определенное влияние на преобразование территории.

Научная новизна: Впервые проведен спектрально-химический анализ воды горных рек (на примере рек Агсучай и Гирдиманчай) и лесных почв. Кроме того, впервые мы определили электропроводность путем

проведения химического и спектрального анализа почвенного покрова исследуемой территории. Полученные научные инновации предотвратят трансформации, применив их в разных сферах.

Ключевые слова: естественное возобновление лесов, компоненты воды и почвы, изучение радиационного фона.

Purpose: The main purpose of the research is to study the patterns of transformation of forest ecosystems in the Agsuchay and Girdimanchay basins of the Greater Caucasus and to determine the eco-geographical situation.

Introduction: It is known that there is a close connection between people and nature, and man himself is an integral part of nature. When these two factors function as a single system, rather than separately, environmental conditions will improve and human society will live a healthier life. The intensive increase in the number of people on our planet and technical progress lead to a wider use of the environment, especially natural resources, which in turn leads to the exploitation of natural resources and a significant reduction in its reserves. In our time, the factors that cause climate change are the result of human activities, increasing the number of environmental disasters and crises on our planet. As a result of climate change, permafrost is melting, and the surface of the oceans continues to rise. Due to rising temperatures, seasonal climate change, and water shortages, vegetation in many parts of the world, especially forests, is declining, and desert and desertification are attracting attention. Forest fires have started to increase in the last decade. It reached a record number in 2018-2021. Fires broke out in the forest areas of Australia, Sweden, Greece, Russia, France, Spain, Turkey, as well as in our country, and 100,000 hectares were reduced to ashes. The above-mentioned events have led to climate change and the study of modern methods in order to implement real measures to protect nature and forests has been a priority for researchers.

Research area: The study area covers the basins of the Aghsuchay and Girdimanchay rivers of the Greater Caucasus.

Research objects and methods. There are many mountain rivers in the mountainous region of the Greater Caucasus (Agsuchay and Girdimanchay basins). Along with small mountain rivers, there are Agsuchay, Girdimanchay, Akhokhchay in this area, which are distinguished by their length, water content and valley. Occasional floods in the area attract attention. My conducted research specifically focused on two main water sources known in the mountainous part of the region, and samples were taken from the river water of both rivers in the mountainous part of Ismayilli and Shamakhi regions, 1.0-1.5 m from the shore, the latest results of chemical analysis using the British - made « Palintest Photometer 7100 » automatic device made in England are recorded and presented in the table in the laboratory environment.

Table 1.
Chemical analysis of water sources close to the forest area Research material:

Number	Mineral compounds	Water accepted norms, mg / 1	The result of the analysis	
			Agsuchay	Girdimanchay
1	pH	7.0-8.0	9.4	9.0
2	The roughness	0-300	395	239
3	Iron - Fe ⁺²	0-5.0	0.37	0.13
4	Potassium - K ⁺	0-12.0	2.8	7,1>
5	Magnesium - Mg ²⁺	0-100	»	»
6	Sulfate (SO ₄ ²⁻)	0-200	180	193
7	Ammonia NH ₄ ⁺	0-1.0	2.2	2.5
8	Ammonium NH ₄ ⁺	0-2.0	2.5	2.9
9	Chlorine (CL "2) ion	0-5.0	0.00	0.03
10	Chlorine compounds (NaCl)	0-50	56	67
11	Magnesium carbonate - MgCO ₃	0-500	»	»
12	Calcium Carbonate - CaCO ₃	0-500	480	120

Note: The analyzes were performed using the “ Palintest Photometer 7100 ” made in England, the average values were presented.

Firstly, the pH indicator of the water samples was determined [12,35].

The temperature and relative humidity of the soil taken from the forest lands in the mountainous areas, from the dense and mixed forest area in the middle zone, from the relatively black soil type, from a depth of 30-35 cm were determined. In the laboratory, soil samples were first dried, then crushed and passed through a 0.1 mm sieve. After taking 100 g of soil samples and keeping them in 100 ml of water for 1 hour, the mass was determined and dried at 105 C to determine the water capacity and water storage capacity. It became clear that the water content of the soil brought from the area is 20-25%, water storage capacity is 65-70%. After that, the chemical components of the soil are determined and presented in the table. The chemical components of the soil were determined automatically by the British-made « Palintest Soil Kits-400 » device.

Analysis and discussions: During the research period, chemical analysis and its separate components of some river waters (in the example of Agsuchay and Girdimanchay basins) in the mountainous areas of the Greater Caucasus were carried out by the staff of the "Plant Ecology" laboratory of the Institute of Dendrology of ANAS. First of all, the pH index was determined in the imported water samples and its index in water samples was registered -9.4 in Agsuchay; in Girdimanchay water as 9.0. This indicator confirms that the samples are weakly alkaline and are harmful to plants growing in natural conditions. In this case, the factors that adversely affect the root system of plants are very close to the normative indicator, and no adverse effects have been reported. [5,6,8].

The fact that the total hardness of water samples is 95 mg higher than the standard norm is a factor affecting water quality. Although its effect on very old tree species is not so great, it can affect shrubs, especially perennial evergreens. Only for shrubs, such roughness has a negative effect and can cause certain errors for leafshedding plants. Magnesium sulphate ($MgSO_4$), magnesium carbonate ($MgCO_3$), calcium sulphate ($CaSO_4$) and calcium carbonate ($CaCO_3$) salts are the cause of high hardness in Agsuchay water. That is why the numerical value of chlorinated compounds in Agsuchay water, especially sodium chloride ($NaCl$), is higher than the norm, and the water is very salty. [5,7,9]. The high content of magnesium carbonate ($MgCO_3$) in the water of Agsuchay indicates that the water looks white.

The amount of sulfur compounds in water samples (K_2SO_4 ; $CaSO_4$; $MgSO_4$, etc.) confirms that the water source flows from saline soils.

Nitrogen compounds in this water sample are very low (0.25 mg /l) and confirm that it is not rich in organic decay. The sample contains no free chlorine ions (Cl_2). Chemical analysis of the samples confirms that the water of the Agsuchay basin can be used as a means of providing drinking water to the local population only after it is treated at high temperatures. On the other hand, flowing in the lower reaches of the mountainous area of the Agsuchay, the probability of natural infiltration is low. [6,10,11].

The chemical analysis of the water brought from the Girdimanchay confirms that the alkalinity of the water is relatively low compared to the Agsuchay, and that it flows between the steep rocks (granite rocks) and is much purified and settled. The water also contains little organic decay. The total hardness of the water is 156 mg less than Agsuchay water. Here, only 0.13 mg of iron ion, 7.1 mg of potassium ion (K^+) and its content is 4.3 mg more than the water of Agsuchay. The abundance of potassium ions has a positive effect on plant roots, creating favorable conditions for their metabolism. At the same time, Girdimanchay water has a positive effect on water quality due to its low hardness. Magnesium sulfate is very high in the analyzed water, and we would like to note that it is very likely that the Girdimanchay flows from deep rocky areas and is associated with a mixture of ancient animal and plant remains. That is why sulfate compounds in Girdimanchay water are higher than in Agsuchay water and are very close to normative indicators. The amount of nitrogen compounds (NH_3 and NH_4) here is relatively higher than in the Agsuchay sample. Chlorinated compounds ($NaCl$) in Girdimanchay water are higher than the standard value, which increases the probability that the water is saline. The high content of magnesium carbonate ($MgCO_3$) in the sample confirms a slight salinity on the lower shores of the source, while the salts of calcium carbonate ($CaCO_3$) are 3-4 times less than the norm. Calcium ions are sharply reduced at the mouth of the Kurchay of the Girdimanchay.

Based on the above information, it can be concluded that the water of the both rivers fully provide household and vegetation in the area. The chemical elements in the water are good for the normal metabolism of the vegetation. Normal relative humidity in this area regulates the growth and development of perennial rare plants. During the study period, the number of species of some rare and endemic species (chestnut oak, hornbeam, beech, etc.) decreased only due to the relative decrease in relative humidity and water scarcity in the upper reaches of the mountain slopes, sparseness and weakening of the growing process were noted in the forest. During the study period, only a decrease in the number of species of some rare and endemic species (chestnut oak, hornbeam, beech, etc.) and thinning and reduce in growing process was observed in the forest due to the relative decrease in relative humidity and water scarcity in

the upper reaches of the mountain slopes. In some of the areas mentioned, the transformation of tree species has attracted attention, and the natural regeneration of rare species is weak. One of the main reasons for the transformation in the surveyed areas is the current climate change and water scarcity. For this reason, soil samples were taken from some areas during the study period, soil temperature, water storage and capacity, as well as chemical water components were determined with modern devices at a depth of 30-35 cm. It was found that the temperature of the mountain belts decreases with increasing temperature, the water content of the soil varies between 70-80% per 100 g, and the water storage capacity varies between 45-50%. [8,9].

Table 2.
Chemical analysis of soil samples of the forest belt in the highlands of the south-eastern region of the Greater Caucasus, in mg /l

Examples	Depth (in cm)	pH	Electrical conductivity	NO ₃ ²⁻	K ⁺	NH ₃ ⁺	Cu ²⁺	Mg ²⁺	SO ₄ ²⁻	P ₂ O ₅ ³⁻	Ca ²⁺	Cl ⁻	Al ³	Fe ²⁺	Mn ²⁺
	Standard	7		0-25 mkg/l	0- 450 mkg /l	0-75 mkg/ 1	0-25 mkg /l	0-500 mkg /l	0- 300 mkg /l	0- 150 mkg/ 1	0- 250 mkg /l	0- 1000 mkg	0-50 mkg /l	0-25 mkg /l	0-25 mkg/ 1
Ismayilli, Topchu village, middle	0-35cm	6.5	1020	«	190	«	«	«	«	55	3500	1875	«	4.6	1.6
Ismayilli, Buynuz village, etc. forest	0-35cm	7.2	H3O	«	230	«	«	«	«	78	3750	1400	«	4.5	2.1

Note : The analyzes were performed using the Palintest soil kits 400 made in England

Photo 1. Analytical spectrum of soil elements

Indicators of chemical components of soil samples taken from the areas are presented in Table 2. Samples were taken from the forest area in the upper part of Topchu and Buynuz villages, and designated after the soil had dried. It is clear from the figures in the table that the electrical conductivity of the soils here is 1020 cm / ms. The high electrical conductivity should be associated with the accumulation of iron (Fe), aluminum (Al) and manganese (Mn) in the soil. The low content of copper (Cu) and magnesium (Mg) elements in the soil causes these elements to seep into the deeper layers of the soil and use the root system of tree species in the deeper layers, ensuring plant growth. As elements of iron, aluminum and manganese accumulate in the topsoil, such soils are more favorable for grasses and shrubs, some fruits and other plants, the grazing area of the area increases significantly, and some weeds are more widespread. The presence of potassium (K) in soil samples accelerates the entry of other chemical elements into the root system of plants. It is clear from the indicators in this table that the amount of

calcium in the soil sample (Topchu village forest) is much higher than the standard indicator. The activeness of this element and its rapid involvement in the exchange process ensures that the wood in the trunks of tall oriental plane, hornbeam, pistachio and linden species is strong, dense and long-lasting. That is why there are many rare and endemic species in the forests of this area. The amount of chlorine (Cl) in the range of Table 2 is slightly higher than the norm. Although chlorine affects soil salinization, it is involved in photosynthesis, an important process in plant life. In such areas, the fact that the leaf body of broad-leaved species is dark green is strongly dependent on the level of illumination falling on the area. Thus, due to the low light in the dense forest area, the amount of chlorophyll increases, and the process of photosynthesis increases. In sparse forests there is a lot of light, the leaves are light green. The water storage capacity and water capacity of soil samples taken from the upper part of Buynuz village are very low. There is little organic rot in the soil, a lot of mechanical impurities, and most of them are hard rock fragments. At a depth of 30-35 cm, the temperature is between 10-12 °C and the relative humidity is 45-50%. The soil is closer to gray-brown soils. However, the soil - pH level (PH 7.0) is very close to neutral condition (PH 7.2). The species composition of the vegetation here is weak and sparse from other areas

(Topchu village). The height of the eastern plane and hornbeam, the tallest tree species here, is estimated at 25-30 m, the diameter of the trunk is 60-80 cm, and the density of the forest is estimated at 0.5-0.7. As can be seen from Table 2, the electrical conductivity of the soil here is 1130 cm / ms. Due to the low level of organic decomposition in the area, both nitrate nitrogen (NO) and other nitrogen compounds (NH and NH₂) are low, and the vegetation is salt-resistant grass species. Free nitrogen (N₂) is abundant in the soil. This indicator confirms that due to the small number of nitrogen bacteria in the soil, their activity is weak, molecular nitrogen does not allow the formation of N₂O_s, NO, and NH needed by plants, plant leaf rot is low in the soil, and due to floodwaters washing away the soil in rainy weather. The high content of calcium salts in the soil sample can ensure the hardness and longevity of the wood in the trunks of tree species. The high content of phosphorus compounds (P₂O₅) in the soil samples confirms the prevalence of fruit species in the area, where flower species were able to create favorable conditions for the presence of berry bushes. The sample contains 1,400 mcg of chlorinated compounds, with fewer coniferous species and more deciduous species in the area. The data from the table show that in mountainous areas, the spectral expression is also weak due to the very small amount of the element aluminum (Al). On the other hand, the information of Mammadov T.S. and Asadov H.H. on the assimilation and use of aluminum by plants should be considered as confirmed. Long-term research by the authors has shown that aluminum cannot be involved in metabolic processes by the root system of plants. The elements iron (Fe) and manganese (Mn) in the soil play an active role in the life processes of plants, especially in the metabolic cycle. From the above information, it is once again confirmed that water and soil are an indispensable environmental factor in the life of plants and play an important role in the transformation of plants. Just as there is no life without water, there is no natural cycle without soil. The distribution of plants depends on the type of soil and the activity of the chemical elements there. Because each soil has its own vegetation. From this point of view, the characteristic vegetation of the Agsachay and Girdimanchay basins of the Greater Caucasus has been formed. The proliferation of long-lived, rare and endemic species here confirms the existence of forests since ancient times, the transformation of tree and shrub species and the variability of biological diversity. (Spectrum analysis) In modern times, ecological crises, climate change and water scarcity, floods, earthquakes and forest fires, intensify the process of transformation. That is why every researcher should strive to contribute to the enrichment of biodiversity while preserving the natural regeneration of forests.

References

1. Əliyev H.Ə-Həyəcan təbii. Bakı, 2007, 197s
2. Əsədov K.S., Mirzəyev O.H., Məmmədov F.M. Dendrologiya. Bakı, "Gənclik" 450s
3. Quliyev V.S., Xəlilov M.Y. - Dendrologiya. "Ekologiya nəşriyyatı", 2010, 184s
4. Məmmədov T.S. - Azərbaycan dendroflorası. I VƏ II c., Bakı, 2010, 467s. və 430s
5. Məmmədov T.S., Əsədov H.H. - Bitki ekologiyası. Bakı. "Elm", 2014, 310s
6. Məmmədov S.E., Mərdanov S.S. - Cənub-şərqi Qafqazda sürüşmə mənşəyli sellərin yayılması haqqında. « Azərbaycanca müasir coğrafi tədqiqatlar», Bakı, 2007, s62
7. Həsənov M.S. -Meşə örtüyünün mikroiqliminin yaxşılaşdırılmasında rolu. Həmənləşmə, S.428
8. Mənsimov M.R., Qasımov T.Q. - İqlim dəyişmələrinə beynəlxalq cavab tədbirləri.
9. Rəhimov M.K. - Böyük Qafqazın cənub yamacında 5°C-dən yuxarı fəal temperatur cəmlərinin çoxillik dinamikası.
10. Paşayev A.M., Abbasov S.M., İbrahimov Z.A. Radioaktiv və kosmik şüalar. Bakı. «Elm», 2006, s241
11. Nuriyeva S.M. - Ekoloji tərbivə və ətraf mühit. « Azərbaycanca müasir coğrafi tədqiqatlar » Bakı, 2007, s 560

EXPLORATION OF SALINED AREAS IN THE MUGHAN PLAIN ON THE BASIS OF SPACE PICTURES

Aim: the main aim of the study is exploration of salined areas in the mughan plain on the basis of space pictures.

Methodology: The article is based on a study of saline areas in the Mugan plain. The study was conducted to compare the results of satellite imagery analysis with the actual situation in the area. As a result of the research, various cartographic maps of the area were compiled and evaluated.

Results: The history of the formation of the plain provides a necessary opportunity to explain the accumulation of salts in one way or another in the soils of the area. The western gulf of the Caspian Sea, which existed before the fourth period, as a result of its transgression and regression, was undoubtedly a major factor in the salinization of the territory. Analysis of geological materials shows that the saline sediments in the mountain systems covering the plains of the republic are eroded by external and internal factors and brought to the less inclined areas of the area under the influence of surface and underground currents. Surface water refers mainly to water flowing from mountain slopes. In this case, both the amount and chemical composition of the imported salts, of course, depends, above all, on the salinity of the eroded rocks and their chemical composition, which in turn is closely linked to the geological history of the area.

In low-slope areas, deluvial currents flowing to this part of the slopes increase the density of the solution by dissolving the salts found in the areas they pass through as they move along the surface. On the other hand, the density of streams moving inland from the upper parts of the slopes also increases here. In both cases, the deluvial currents flow to the ground in the less inclined part of the field, reducing their flow velocity. Finally, the solution soaked in the soil evaporates again in high-temperature climates, causing varying degrees of salinity, depending on the amount of salts it contains

Scientific novelty: The obtained scientific results will enable the protection of the ecological diversity of landscapes on the plain of the Caspian Sea and optimize natural resource potential of landscapes.

Key words: agrolandscape, ecosystem, salinization, remote sensing, analysis of satellite images, NDVI, LST.

Introduction: The article is based on a study of saline areas in the Mugan plain. The study was conducted to compare the results of satellite imagery analysis with the actual situation in the area. As a result of the research, various cartographic maps of the area were compiled and evaluated.

The Mugan plain has a unique morphostructure, covering a very large area between the Araz and Kura rivers. Along with the withdrawal of the Caspian Sea in the second half of the main fourth period (southern part) and at the end (remaining territory), it was formed as a result of the Araz and Kura rivers advancing their deltas and common accumulative shores to the east [9].

The morphology of the Mugan plain has become much more complicated as a result of frequent changes in the bed of the Araz river, as well as the Kura. The main forms of relief consist of ancient and old riverbeds, dams and ravines along the bed, inter-dam pits and depressions, ancient delta plains, and in the south the Bulgarian tributary and inclined deluvial-proluvial plains. Special mention should be made of large canals, irrigation networks and collectors located in the area. The north-eastern part of the plain is of alluvial-delta origin and is characterized by poorly fragmented hilly relief. The south-western part of the plain is older and was formed as a result of the accumulation of the Araz river. In the north-western part of it is alluvial-delta origin [13].

Aim: the main aim of the study is exploration of salined areas in the mughan plain on the basis of space pictures

Research area: The study area covers the Mugan plain of Azerbaijan.

Discussion. The formation of the plain continued in the historical period with the outflow of the Araz and Kura rivers during spring floods. Traces of the ancient valleys of the Kura and Araz rivers and their tributaries have been preserved in the modern relief in the form of numerous ravines, ridges.

The south-west is older than the north-east of the Mugan plain and was formed as a result of the accumulation of the Araz. Its north-western part is of alluvial-delta origin, and the process of river accumulation has long stopped here.

Marine accumulation played an important role in the formation of the south-eastern part of the plain in the Upper Khval and the New Caspian period. Analysis of the elevation map of the study area revealed that the heights of the study area fluctuate between -41 m and 100 m (Figure 1.1.). The surface of the plain is smooth and not fragmented, only in some places it is complicated by depressions

(Mahmudchala, Agchala and etc.) with a smooth and shallow bottom. Previously, these areas were covered with lakes in shallow sea conditions [13].

In the north-western part of the Mugan Plain, in the submeridional direction, there is the Haji Elchi salinity with an area of about 320 km². Its formation is due to the fact that in this part of the plain the delta of the Bolgarchay penetrates more into Mugan.

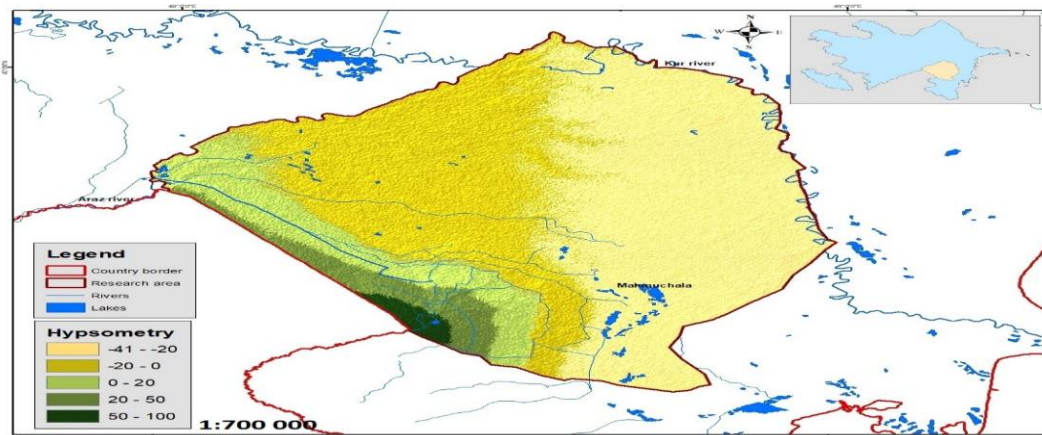

Figure 1.1. Distribution of the Mugan plain by absolute heights

In modern times, shallow lakes that dry up in summer are formed in place of salt marshes in winter and spring. Deflationary processes take place in their depressions. To the south-west, the saline depression is surrounded by a narrow (1.5-2 km) marine accumulative plain. Absorbed saline materials accumulate on the surface of this plain and create a small hilly relief. In the south-east, around the confluence of the Bolgarchay, this plain expands to 8 km. It then extends in a southerly direction along a 0 m coastline line, accompanied by a large coastal dam [14].

Under modern anthropogenic stress, the ecosystem and its main component, the soil cover, undergoes sharp changes and loses its ability to produce. As a result of these changes, the ecosystem is adversely affected and soils begin to degrade. Currently, this problem is most pronounced in arid and semiarid bioclimates in most parts of the world.

Desertification processes are even more dangerous for densely populated and more intensively used lands. Agro landscapes cover 48% of the country's territory [1]. Therefore, preventing desertification degradation in countries like ours is a very serious problem. In order to develop measures to combat desertification of desert lands, it is important to first assess and map these areas from a safety point of view. Because it is very difficult to prevent and repair the damage that caused the damage to the site. In this regard, the assessment of the salinization of the area has great scientific and practical value and relevance.

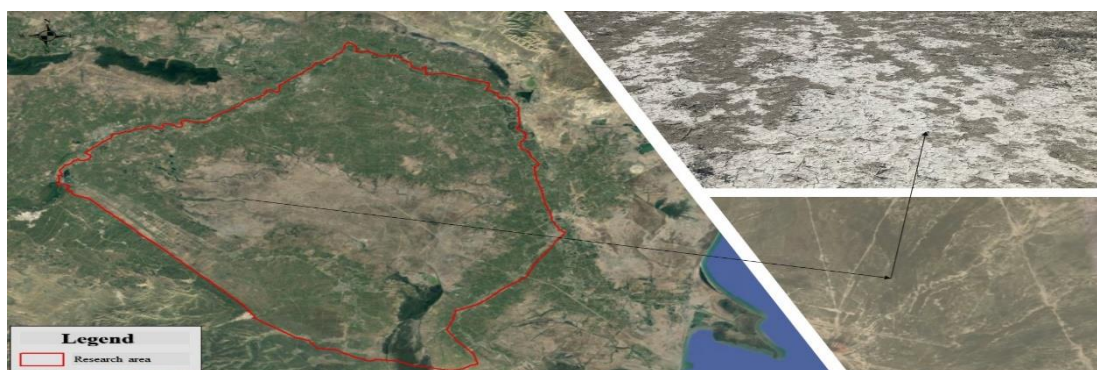

Figure 1.2. Adaptation of Haji Elchi saline depression of Mugan plain to the actual image of the satellite image

Many researchers around the world have rated the degradation of saline soils according to their development. N.G. Kharin (1985) used space imagery to compile a map of the degradation of saline soils in Turkmenistan. According to the intensity of the process of degradation of deserted lands, it is divided

into 4 classes - weak, moderate, severe and very severe. N.G. Kharin first of all pointed out the degradation of vegetation as the main reason.

Summarizing the above, we went to the area to study the salinity in the Mugan plain. As we approached the coordinates of the Haji Elchi saline depression based on the Google Satellite image, we witnessed that the area was almost devoid of vegetation (Figure 1.2.). After getting acquainted with the views of N.G. Kharin and a number of researchers, we decided to continue the study of the salinized areas of the Mugan plain through satellite imagery.

Thus, to determine the ecological condition of the landscapes of the Mugan plain, we have compiled a vegetation (NDVI) map of the area (Figure 1.3).

NDVI is an assessment of plant reflections in nature that give plants a high reflection value in the near infrared band (NIR, near infrared) and a weak reflection value in the visible red band (R). Therefore, NDVI is a measure of the abundance of chlorophyll in plants. In this case, the map was compiled using the satellite image Landsat 8 dated 11.09.2021 [11] and the following formula:

$$NDVI = \frac{(NIR-RED)}{(NIR+RED)}$$

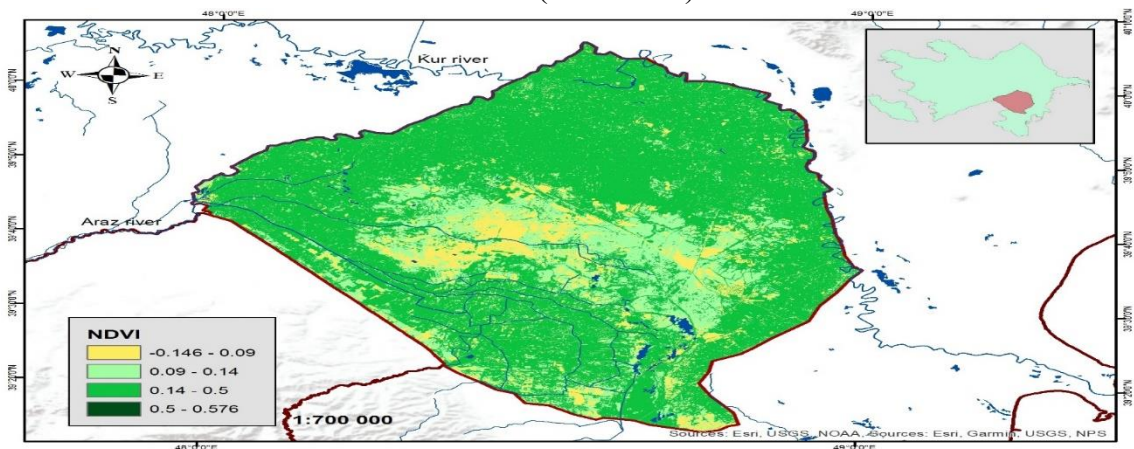

Figure 1.3. NDVI of Mugan plain landscapes

As a result of the process, the NDVI in the study area was estimated to be between 0.576 and -0.146, with areas between 0.4-1 having rich vegetation, areas with 0.2-0.3 vegetation but not very rich, 0.1 to lowlands are areas with water or rocks (Figure 1.4).

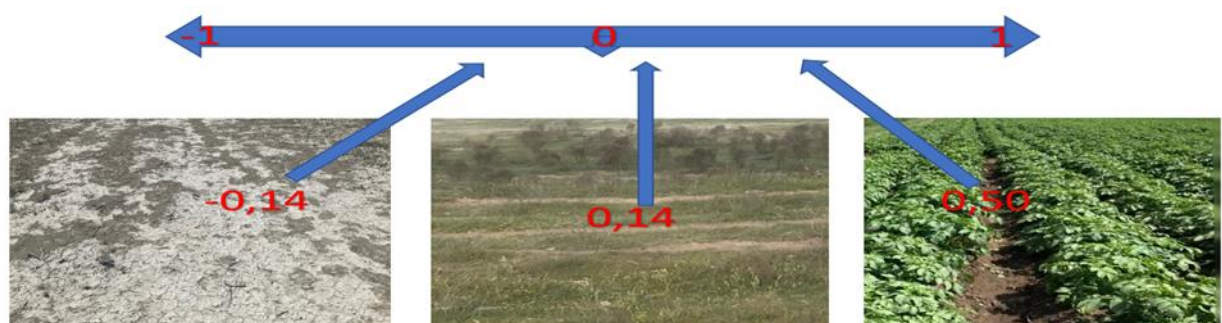

Figure 1.4. Equivalence of NDVI values in plants

Based on the analysis of the NDVI indicator map of the Mugan plain landscapes (Figure 1.3) and Table 1.1, it was determined that 70% of the Mugan plain, ie 3482.40 km², has a medium density vegetation. Areas with low vegetation cover and no vegetation at all make up 20.68% and 9.04% of the existing area, respectively. We are witnessing that these areas are observed in the territory of Haji Elchi saline depression.

Areas with weak vegetation (Figure 1.5) cover 1024.79 km² of the study area, which is saline areas. The main plants of these areas are blackberry, wormwood and ephemeral plants. According to V.A. Kovda (1944), blackberries accumulate up to 20-30% of salt in their stems from the environment in which their root system spreads. B.A. Keller (1929) shows that wormwood contains up to 10-15% ash

content. This shows once again that the influence of plants on the accumulation of saline in deluvially saline soils is very large. At the same time, the influence of wild plants in the area is great.

In the fight against drought, the plants that grow in the conditions we have described have to extend their roots to the deeper layers of the soil so that they can receive the necessary amount of moisture for themselves. Here, the deep layers of soil and subsoil are relatively salty, but also highly saline. Therefore, plants that feed on the moisture of this place receive a certain amount of salt along with the moisture. As a result, these salts are lifted along with the moisture to the surface of the plant through the roots, and after the plants perish or while they are still alive, they are washed away by such rainwater and re-transferred to the soil. Thus, it causes a certain accumulation of salts in the top layer of the soil.

Table 1.1
NDVI of Mugan plain landscapes

Soil surface	NDVI	Area (km ²)	According to the total area (%)
Vegetation-deprived areas	-0.146-0.090	447.83	9.04
Areas with weak vegetation	0.09-0.140	1024.79	20.68
Areas covered with medium vegetation	0.14-0.500	3482.40	70.27
Areas with dense vegetation	0.500-0.576	0.40	0.01
Total		4955.42	100

Figure 1.5. Plant samples from saline areas

Taking into account all the above, there is a need to compile a map of the distribution of salts in the Mugan plain. To do this, we compiled a map of the distribution of plains (NDSI) in the Mugan plain using the following formula in the ArcGis program, using the space image Landsat 8 dated 11.09.2021 (Figure 1.6) [12].

$$NDSI = \frac{(Bant3 - Bant6)}{(Bant3 + Bant6)}$$

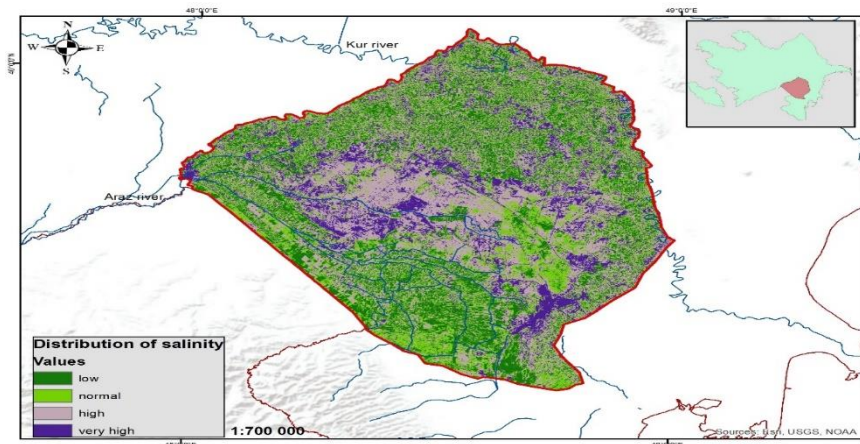

Figure 1.6. Distribution of salinity over the land cover in the Mugan plain

As can be seen from the map of salinity distribution in the Mugan plain, the areas with high salt distribution in the study area are found to be saline areas.

The history of the formation of the plain provides a necessary opportunity to explain the accumulation of salts in one way or another in the soils of the area. The western gulf of the Caspian Sea, which existed before the fourth period, as a result of its transgression and regression, was undoubtedly a major factor in the salinization of the territory. Analysis of geological materials shows that the saline sediments in the mountain systems covering the plains of the republic are eroded by external and internal factors and brought to the less inclined areas of the area under the influence of surface and underground currents. Surface water refers mainly to water flowing from mountain slopes. In this case, both the amount and chemical composition of the imported salts, of course, depends, above all, on the salinity of the eroded rocks and their chemical composition, which in turn is closely linked to the geological history of the area.

In low-slope areas, deluvial currents flowing to this part of the slopes increase the density of the solution by dissolving the salts found in the areas they pass through as they move along the surface. On the other hand, the density of streams moving inland from the upper parts of the slopes also increases here. In both cases, the deluvial currents flow to the ground in the less inclined part of the field, reducing their flow velocity. Finally, the solution soaked in the soil evaporates again in high-temperature climates, causing varying degrees of salinity, depending on the amount of salts it contains [1].

Taking all this into account, based on the spatial image of the Mugan plain Landsat 8 dated 11.09.2021 and the NDVI map, we have compiled a map-scheme of temperature distribution on the ground surface (Figure 1.7) based on the following algorithmic steps [8].

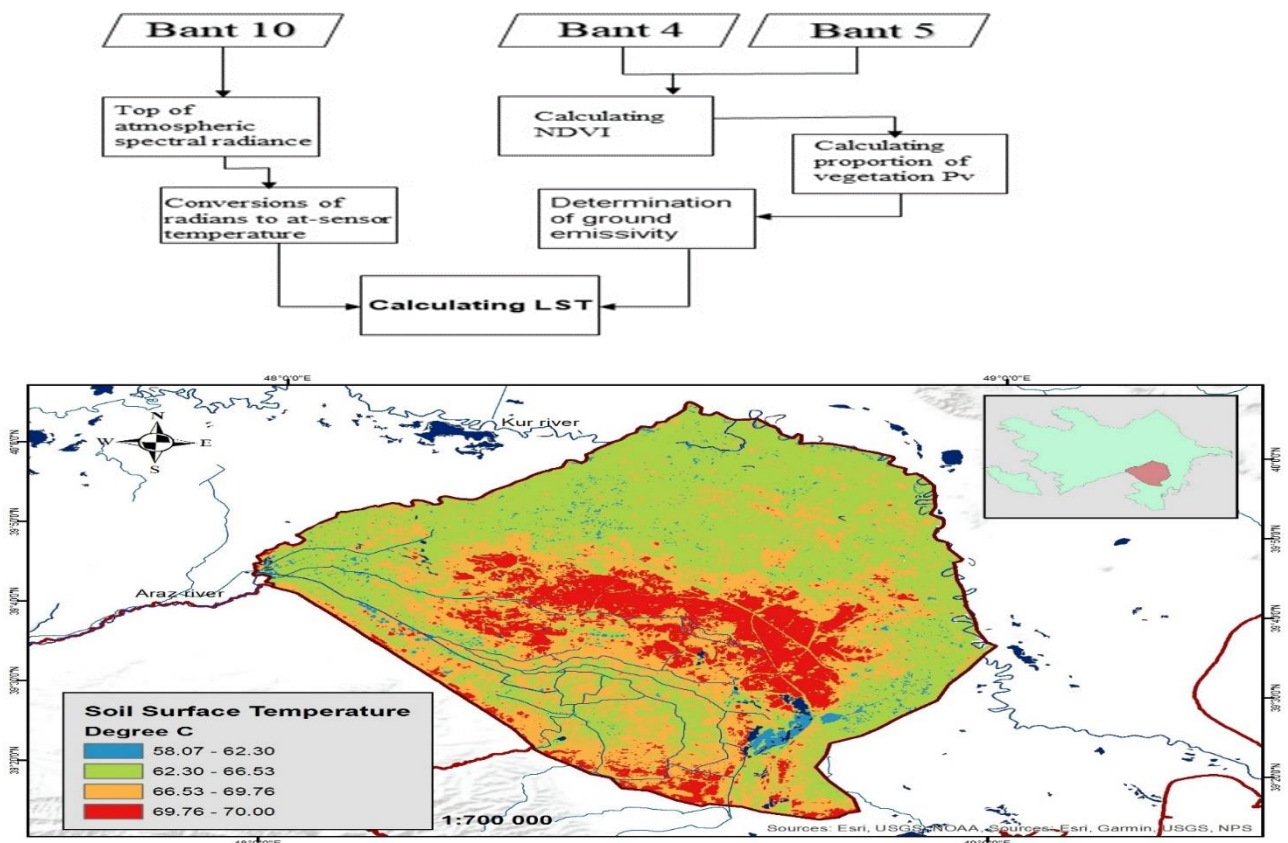

Figure 1.7. Soil temperature distribution in the Mugan plain

As can be seen from the map of soil temperature distribution in the Mugan plain, the highest temperatures in the study area occur in the area of Haji Elchi salinity.

Also, the consequences of the development of salinization are different due to various reasons. Ecologically, it manifests itself in vegetation, fauna, climate and hydrological conditions. Economically, it is primarily influenced by agro-landscapes. As a result of erosion, soil fertility decreases, vegetation in pastures becomes sparse and degraded.

Conclusion. Thus, salinization is an ecological process that manifests itself on a global scale, resulting in a decrease in the biological productivity of landscapes, including land cover, over time. This

process leads to the intensive degradation of the Earth's arid, subarid and partially subhumid ecosystems, as well as land cover. Salinization within the Mugan Plain is manifested in the violation of agro-ecological balance, loss of biological diversity, soil degradation.

References

1. Abduev.M.R. Deluvially saline soils of the plains of Azerbaijan. Baku, 2003, 99 pages.
2. Geography of the Republic of Azerbaijan. Physical geography I volume. Baku-2015. 530 p.
3. Babayev M.P. Gurbanov E.A. Study of desertification-soil degradation. Baku, 2008, 47 pages.
4. Garibov Y.A. Optimization of natural landscapes of the Republic of Azerbaijan. Baku, AzTU printing house, 2012, 216 pages.
5. Mammadov G.Sh. Khalilov M.Y., Mammadova S.Z. Agroecology. Baku, 2010, 551 pages.
6. Shirinov.N.Sh. Constructive geography of the Republic of Azerbaijan. Baku, 1996, Volume I, 260 pages.
7. Yagubov G.Sh. Research of technologically disturbed lands of the Republic of Azerbaijan, genetic features and ways of their reclamation. Baku, 2003, 2203 pages.
8. N.Taymus. Finding the emissivity values of Çukurova region by using Noaa-avhrr satellite data. Adana, 2009, 78 pages.
9. Муссибов М.А. Ландшафты Азербайджанской Республики. Баку, БГУ, 2013, 137
10. Ширинов Н.Ш. Редактор(ы):. Антонов Б.А. Новейшая тектоника и развитие рельефа Кура-Араксинской депрессии. Издание: Элм, Баку, 1975 г., 193 стр.
11. https://www.usgs.gov/core-science-systems/nli/landsat/landsat-normalized-difference-vegetation-index?qt-science_support_page_related_con=0#qt-science_support_page_related_con
12. <https://www.youtube.com/watch?v=QeuDmSJ18lc>
13. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
14. https://www.wikiwand.com/az/Az%C9%99rbaycan_%C9%99razisinin_fiziki-co%C4%9Frafii_rayonla%C5%9Fd%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1

Надійшла до редколегії 15.12.2021

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. *Atakishiyev Samir* – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan e-mail: Aliyevatakiysiyevsamir56@gmail.com.
2. *Бучко Жанна Іванівна* – доктор географічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної географії і рекреаційного природокористування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.
3. *Ванда Ірина Володимирівна* – асистент кафедри економічної і соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка м. Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua.
4. *Денисенко Олена Олександрівна* – кандидат географічних наук, докторант, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com.
5. *Любицева Ольга Олександрівна* – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: loa13@ukr.net.
6. *Meherremli Latafat* – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan, e-mail: Letafet.meherremli@gmail.com.
7. *Мамчур Ольга Ігорівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної і соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна, e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua.
8. *Мелько Людмила Федорівна* – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: ludmilam@krok.edu.ua.
9. *Нестерчук Інна Костянтинівна* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
10. *Романів Павло Володимирович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна, e-mail: pravlo2007@ukr.net.
11. *Саркісян Ганна Овсепівна* – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туристичного бізнесу і рекреації, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна, e-mail: anutasark@gmail.com.
12. *Смирнов Ігор Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
13. *Шепелева Ольга Валеріївна* – аспірант кафедри економіки промисловості, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна, e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com.
14. *Яценко Борис Павлович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: boris.yatsenko@gmail.com.

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Атакишиев Самир* – докторант, Институт Географии НАНА, г. Баку, Азербайджан, e-mail: Aliyevatakiysiyevsamir56@gmail.com.
2. *Бучко Жанна Ивановна* – доктор географических наук, доцент, заведующая кафедрой социальной географии и рекреационного природопользования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.
3. *Ванда Ирина Володимировна* – ассистент кафедры экономической и социальной географии, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua.
4. *Денисенко Елена Александровна* – кандидат географических наук, докторант, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com.
5. *Любицева Ольга Александровна* – доктор географических наук, профессор, заведующая кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: loa13@ukr.net.
6. *Магаррамли Латафат* – докторант, Институт Географии НАНА, г. Баку, Азербайджан, e-mail: Letafet.meherremli@gmail.com.
7. *Мамчур Ольга Игоревна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры экономической и социальной географии, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua.
8. *Мелько Людмила Федоровна* – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма, ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК», г. Киев, Украина, e-mail: ludmilam@krok.edu.ua.
9. *Нестерчук Инна Константиновна* – кандидат географических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма, Полеский национальный университет, г. Житомир, Украина, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
10. *Романов Павел Владимирович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина, e-mail: pravlo2007@ukr.net.
11. *Саркисян Анна Овсеповна* – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры туристического бизнеса и рекреации, Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина, e-mail: anutasark@gmail.com.
12. *Смирнов Игорь Георгиевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
13. *Шепелева Ольга Валерьевна* – аспирант кафедры экономики промышленности, Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина, e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com.
14. *Яценко Борис Павлович* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Atakishiyev Samir* – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan e-mail: Aliyevatakiysiyevsamir56@gmail.com.
2. *Buchko Zhanna Ivanivna* – Doctor Of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Geography and Recreational Nature Management, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.
3. *Vanda Iryna Volodymyrivna* – Assistant of Economic and Social Geography Department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua.
4. *Denysenko Olena Oleksandrivna* – Candidate of Geographical Sciences, doctoral student, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com.
5. *Liubitseva Olha Olexandrivna* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: loa13@ukr.net.
6. *Meherremli Latafat* – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan, e-mail: Letafet.meherremli@gmail.com.
7. *Matchur Olha Ihorivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Economic and Social Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua.
8. *Melko Liudmyla Fedorivna* – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of Tourism Department, «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: ludmilam@krok.edu.ua.
9. *Nesterchuk Inna Konstantinovna* – Candidate of Geographical Sciences Associate Professor, Head of Tourism Department, Zhytomyr National Argoeological, University Zhytomyr, Ukraine, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
10. *Romaniv Pavlo Volodymirovich* – PhD in Geographic, Associate Professor, Assistant Professor of tourism Department, Geographic faculty, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
11. *Sarkisyan Anna Ovsepivna* – Doctor of Economics, Professor, Professor of Tourism Department, Business and Recreation, Odesa National Academy of Food Technologies, Odesa, Ukraine, e-mail: anutasark@gmail.com.
12. *Smyrnov Igor Georgiyovich* – Doctor of Geography Sciences, Professor, Professor of Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.
13. *Shepeleva Olga Valerievna* – PhD student, Department of Industrial Economics, Odessa National Academy of Food Technologies, e-mail: shepelevaolga1313@gmail.com.
14. *Yatsenko Borys Pavlovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: denysenko.olena.o@gmail.com.

<i>I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ</i>	
Бучко Ж.І. ТУРИСТИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ КАРАНТИНУ: ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА РІШЕННЯ	3
Мелько Л.Ф. МОДЕЛЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ	10
Нестерчук І.К. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ	18
Романів П.В. КЛАСИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ	29
Шепелева О.В., Саркісян Г.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВІСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СІЛЬСЬКИХ ЕНОГАСТРОНОМІЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ ТАРУТИНСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	37
<i>II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА</i>	
Яценко Б.П., Денисенко О.О. МЕТРОПОЛІТЕНСЬКИЙ РЕГІОН: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ НЬЮ-ЙОРКА, США	45
Любіцева О.О., Смирнов І.Г. ВІД ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МІЖМОР'Я ДО ЄВРОЛОГІСТИЧНОГО ПРОЄКТУ ЄС «ІНІЦІАТИВА ТРИМОР'Я»: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР	54
Мамчур О.І. Ванда І.В. ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АЗІЇ	63
<i>III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА</i>	
Atakishiyev S.S. INFLUENCE OF AGSUCHAY AND GIRDIMANCHAY WATERS AND SPECTRAL CHEMICAL COMPONENTS OF FOREST SOILS ON TRANSFORMATION IN THE MOUNTAINOUS AREA OF THE GREATER CAUCASUS	74
Meherremli L. EXPLORATION OF SALINED AREAS IN THE MUGHAN PLAIN ON THE BASIS OF SPACE PICTURES	79
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	85

СОДЕРЖАНИЕ

<i>I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ</i>	
Бучко Ж.И. ТУРИСТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ КАРАНТИНА: ВЫЗОВЫ, ТЕНДЕНЦИИ И РЕШЕНИЯ	3
Мелько Л.Ф. МОДЕЛЬ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАСЛЕДИЯ ЮНЕСКО В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ТУРИЗМУ	10
Нестерчук И.К. МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТЫ ОЦЕНКИ ПОТЕНЦИАЛА ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА	18
Романов П.В. КЛАССИФИКАЦИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА	29
Шепелева О.В., Саркисян А.О. ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРИСТСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНАЛЬНЫХ СЕЛЬСКИХ ЭНОГАСТРОНОМИЧЕСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ ТАРУТИНСКОГО РАЙОНА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ	37
<i>II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ</i>	
Яценко Б.П., Денисенко Е.А. МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ РЕГИОН: ЭВОЛЮЦИЯ ПОДХОДОВ И ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ НА ПРИМЕРЕ НЬЮ-ЙОРКА, США	45
Любіцева О.О., Смирнов И.Г. ОТ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МЕЖМОРЬЯ К ЕВРОЛОГИСТИЧЕСКОМУ ПРОЕКТУ ЕС «ИНИЦИАТИВА ТРИМОРЬЯ»: УКРАИНСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ	54
Мамчур О.И., Ванда И.В. ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ СТРАН ЮЖНОЙ АЗИИ	63
<i>III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА</i>	

<i>Атакишиев С.С.</i> ВЛИЯНИЕ ВОД АГСУЧАЙСКОГО И ГИРДИМАНЧАЙСКОГО И СПЕКТРАЛЬНО-ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ЛЕСНЫХ ПОЧВ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ В ГОРНОМ РАЙОНЕ БОЛЬШОГО КАВКАЗА	74
<i>Meherremli L.</i> EXPLORATION OF SALINED AREAS IN THE MUGHAN PLAIN ON THE BASIS OF SPACE PICTURES	79
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ	85

LIST OF CONTENTS

<i>I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES</i>	
<i>Buchko Z.I.</i> TOURISM EDUCATION IN QUARANTINE REALITY: CHALLENGES, TENDENCIES, AND SOLUTIONS	3
<i>Melko L.F.</i> UNESCO HERITAGE POPULARIZATION MODEL IN THE SYSTEM OF TRAINING TOURISM SPECIALISTS	10
<i>Nesterchuk I.K.</i> METHODS AND TOOLS FOR ASSESSING THE POTENTIAL OF GASTRONOMIC	18
<i>Romaniv P.V.</i> CLASSIFICATION OF DEVELOPMENT OF THE TOURIST AND RECREATIONAL SPHERE OF THE REGION	29
<i>Shepeleva O.V., Sarkisyan A.O.</i> RESEARCH OF TOURIST ATTRACTIVENESS OF REGIONAL RURAL ENOGASTRONOMIC DESTINATIONS ON THE EXAMPLE OF TOURIST DESTINATION OF TARUTYN DISTRICT OF ODESSA REGION	37
<i>II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES</i>	
<i>Yatsenko B.P., Denysenko O.O.</i> METROPOLITAN REGION: EVOLUTION OF THINKING AND SPATIAL ORGANIZATION FOR THE CASE OF NEW YORK METROPOLITAN AREA	45
<i>Liubitseva O.O., Smyrnov I.G.</i> FROM THE GEOPOLITICAL CONCEPT OF INTERMARIUM TO THE EUROLOGISTIC PROJECT OF THE EU "THREE SEAS INITIATIVE": THE UKRAINIAN DIMENSION	54
<i>Mamchur O.I., Vanda I.V.</i> GEOSPACIAL FEATURES OF ECONOMIC GLOBALIZATION OF SOUTH ASIAN COUNTRIES	63
<i>III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE</i>	
<i>Atakishiyev S.S.</i> INFLUENCE OF AGSUCHAY AND GIRDIMANCHAY WATERS AND SPECTRAL CHEMICAL COMPONENTS OF FOREST SOILS ON TRANSFORMATION IN THE MOUNTAINOUS AREA OF THE GREATER CAUCASUS	74
<i>Meherremli L.</i> EXPLORATION OF SALINED AREAS IN THE MUGHAN PLAIN ON THE BASIS OF SPACE PICTURES	79
INFORMATION ABOUT AUTHORS	85

Географія та туризм
Наукове видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

Науковий журнал заснований у 2007 р.

Випуск 66

Лабораторія геоінформації та туризму
кафедри країнознавства та туризму
географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, проспект Глушкова, 2-а, к.318

Підписано до друку 30.12.2021. Формат 60х84/8 Папір офс.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. – друк. арк.9,42.
Обл.- вид. арк. 9,5 Наклад 100. Замовлення № 07-0066.

Надруковано в ТОВ «Альфа-ПК», м. Київ, вул. Антоновича 125А
Свідоцтво про реєстрацію ДК 1806